

КАЛИНА
удружење грађана

***ЗБРИЊАВАЊЕ И ПРИХВАТ
ИЗБЈЕГЛИЦА ОД СТРАНЕ
ПОЈЕДИНИХ ПОРОДИЦА
1991-1999.***

Новембар, 2022.

ЗБРИЊАВАЊЕ И ПРИХВАТ ИЗБЈЕГЛИЦА ОД СТРАНЕ ПОЈЕДИНИХ ПОРОДИЦА 1991-1999.

Издавач: Удружење грађана “Калина”, Дечанска 8/4, Београд

За издавача : Биљана Трифуновић, председник

Гл. и одговорни уредник: Корана Штрбац

Сарадници: Саво Штрбац, Ангелина Марковић, Јанко Велимировић и Денка Кркљеш

Графички дизајн и прелом: Корана Штрбац

Техничко уређење и штампа: Донат Граф, Београд

За штампарију: Дарко Чалић

ISBN -978-86-904206-1-2

Тираж: 150

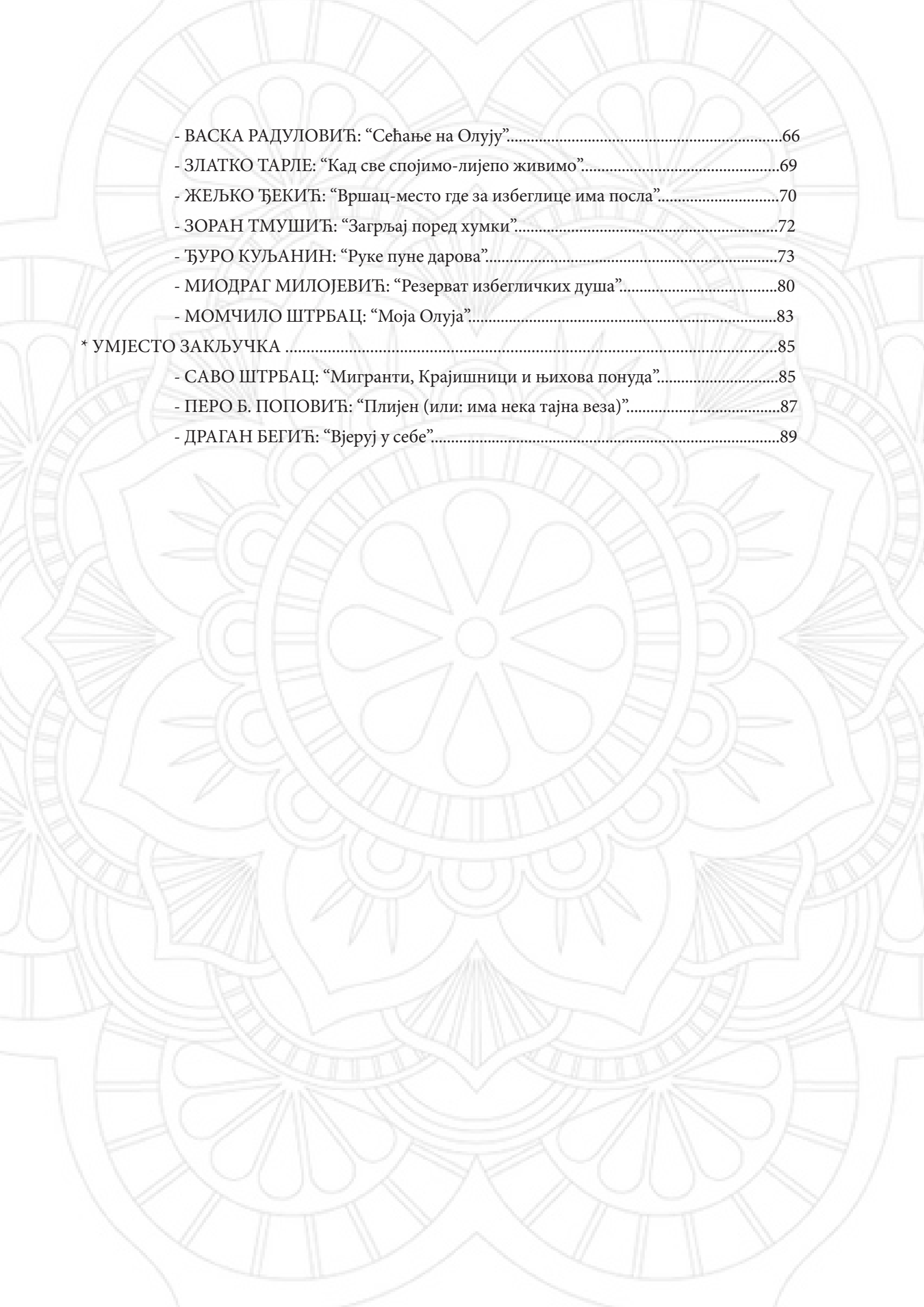
*Штампање публикације
суфинансирано је средствима
Комесеријата за избеглице и
миграције Републике Србије*

ЗБРИЊАВАЊЕ И ПРИХВАТ ИЗБЈЕГЛИЦА ОД СТРАНЕ
ПОЈЕДИНИХ ПОРОДИЦА 1991-1999.

Новембар 2022.

САДРЖАЈ

* О УДРУЖЕЊУ КАЛИНА.....	5
* О ПРОГРАМУ “ЗБРИЊАВАЊЕ И ПРИХВАТ ИЗБЈЕГЛИЦА ОД СТРАНЕ ПОЈЕДИНИХ ПОРОДИЦА 1991-1999”.....	6
* ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА И СВЕДОЧЕЊА О ПОРОДИЦАМА КОЈЕ СУ У СРБИЈИ ОД 1991. ДО 1999. ПРИХВАТАЛЕ И ЗБРИЊАВАЛЕ ИЗБЈЕГЛИЦЕ И ПРОГНАНИКЕ ИЗ ХРВАТСКЕ И БИВШЕ РСК.....	9
- МИРКО РУДИЋ: “Олуја: Прича моје мајке”.....	9
- ЖЕЉКО КРЕСОЈЕВИЋ: “Приче из Олује: КЊИГЕ”.....	20
- САВО ШТРБАЦ: “Тихи егзодус који не бележе камере”.....	21
* ПОДАЦИ ИЗ ЗВАНИЧНИХ ПОПИСА ИЗБЈЕГЛИЦА.....	23
* ИЗБЈЕГЛИЧКИ ПРОБЛЕМИ У МЕДИЈИМА.....	30
- ЉУБИЦА ГОЈИЋ: “Живот избеглица”.....	30
- САВО ШТРБАЦ: “Избегличка деца”.....	35
- БОЈАН МУЊАН: “Живјет ће овај народ”.....	36
- ЖЕЉКО КРЕСОЈЕВИЋ: “Главна да је глава на раменима”.....	40
* ПОЈЕДИНАЧНИ СЛУЧАЈЕВИ ДОБРОЧИНСТВА	41
- САВО ШТРБАЦ: “Избеглице и добротворитељи”.....	41
- Прим. Др. ДРАГИЦА ЛУКИЋ: “У Србију стиже Крајина”.....	42
- АЛЕКСАНДРА КРЕСОВИЋ: “Рођена сам дан пре Олује, била сам последња беба Книнца.....	52
- ИГОР ЧОКО: “Скоро па идила”	55
- ВЕДРАНА КУЛАГА СИМИЋ: “Живот се дијели на прије и после Олује”.....	56
- ДАНКО ПЕРИЋ: “Први избјеглички дани”.....	56
- ИВАНА НИКОЛИЋ: “Операција Олуја: дечија сећања на избјегличку колону”.....	58
- ДЕВОЈЧИЦА ИЗ КОЛОНЕ: “Још једна “Олујна” прича”.....	59
- НЕНАД ЈОВАНОВИЋ: “Нови почетак”.....	61
- МАТЕЈА БЕЉАН: “Како су настали Плави хоризонти и где је Сунчани брег”.....	63
- ЖЕЉКО ЋЕКИЋ: “Више од егзистенције”.....	65

- ВАСКА РАДУЛОВИЋ: “Сећање на Олују”.....	66
- ЗЛАТКО ТАРЛЕ: “Кад све спојимо-лијепо живимо”.....	69
- ЖЕЉКО ЂЕКИЋ: “Вршац-место где за избеглице има посла”.....	70
- ЗОРАН ТМУШИЋ: “Загрљај поред хумки”.....	72
- ЂУРО КУЉАНИН: “Руке пуне дарова”.....	73
- МИОДРАГ МИЛОЈЕВИЋ: “Резерват избегличких душа”.....	80
- МОМЧИЛО ШТРБАЦ: “Моја Олуја”.....	83
* УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА	85
- САВО ШТРБАЦ: “Мигранти, Крајишници и њихова понуда”.....	85
- ПЕРО Б. ПОПОВИЋ: “Плијен (или: има нека тајна веза)”.....	87
- ДРАГАН БЕГИЋ: “Вјеруј у себе”.....	89

О УДРУЖЕЊУ ГРАЂАНА „КАЛИНА“

Удружење грађана „КАЛИНА“ је невладино и непрофитно удружење, основано на неодређено време ради остваривања циљева у области заштите права женама као жртвама ратних дешавања деведесетих на простору претходне Југославије. Оснивачи удружења су Документационо информациони центар „Веритас“ и жене избеглице/прогнаници из Хрватске и бивше Републике Српске Крајине, које данас живе у дијаспори, с тим да их је највише у Србији, где је и седиште удружења.

Циљеви Удружења су: што више жена жр-тава ратова деведесетих прошлог века на подручју бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) идентификовати и регистровати; домаћу и страну струку и јавност упознати са њиховим страдањима; процесуирати одговорне за њихова страдања; ублажавање траума: признање статуса жртве и обештећење.

Ради остваривања својих циљева Удружење нарочито:

- прикупља доказе о прогонима и страдањима жена у ратовима деведесетих на подручју бивше СФРЈ;
- излаже и публикује прикупљену и обрађену документацију;
- припрема и доставља обрађену документацију домаћим и међународним институцијама и организацијама ради покретања кривичних поступака против починиоца кривичних дела против човечности и међународног права;
- сарађује са домаћим и међународним институцијама и организацијама које се баве потрагом за несталим особама и предајом посмртних остатака страдалих у ратовима деведесетих на подручју бивше СФРЈ у циљу што ефикаснијег расветљавања судбина несталих жена и предаје тела погинулих њиховим породицама;
- сарађује са домаћим и међународним стручним установама и појединцима у отклањању и ублажавању траума женама жртвама ратова деведесетих на подручју бивше СФРЈ;
- пружања правне помоћи женама жртвама ратова деведесетих на подручју бивше СФРЈ у вођењу поступака пред домаћим и међународним институцијама и организацијама око признања

статуса жртве, надокнаде обештећења за телесна и душевна оштећења те за оштећену, уништену и одузету имовину;

- организује, само или у заједници са другим организацијама, стручне скупове, саветовања, семинаре и друге облике едукације у области заштите права женама као жртвама ратних дешавања деведесетих на простору бивше СФРЈ.

„Радионица за жене избеглице из БиХ и Хрватске у оквиру свеобухватне акције против тортуре“, коју је УГ „Калина“ спроводила са ИАН-ом а финансира је Европска комисија

Разговори са женама, Петровачка цеста 2022.

О ПРОГРАМУ “ЗБРИЊАВАЊЕ И ПРИХВАТ ИЗБЈЕГЛИЦА ОД СТРАНЕ ПОЈЕДИНИХ ПОРОДИЦА 1991-1999.”

1. УКРАТКО О ПРОГРАМУ

По попису становништва у Хрватској из 1991, од укупно 4.784.265 становника, Срба је било 581.666 (12,2%), а Југословена 106.041 (2,2%), међу којима је било 60 - 70% Срба, тако да је број Срба био већи од 600.000. Двадесет година касније, према попису становништва из 2011. године, у Хрватској је пописано 186.633 (4,36%) Срба, док је Југословена било нешто више од 300. Дакле, према простој рачуници, између 1991. и 2021. године, за више од 400.000 смањен је број Срба у Хрватској. То је резултат страдалих и умрлих у рату и порађу, похрваћивања и покатоличавања у рату и порађу, али и великог броја избјеглих и прогнаних, од којих је највећи број уточиште нашло у Србији.

У току реализације овог програма, хрватски Државни завод за статистику 22. септембра о. г. објавио је да се на прошлогодишњем попису 123.892 становника изјаснило да су по националности Срби, што у укупној националној структури чини 3,2 процента становника у РХ. То значи да је број Срба у односу на претходни попис опао за 62.741 (1,16 процената) становника.

Према попису избјеглица и других ратом угрожених лица обављеног у СРЈ 1996. године, из Хрватске у Србију је дошло нешто више од 330.000 особа, од којих се око 183.000 односи на особе које су 1995. избјегле из бивших сектора УН-а у хрватским акцијама на РСК познатим под кодним називима «Бљесак» и «Олуја». И данас највише избјеглица са пописа из 1996. живи у Србији, од којих је већи број у међувремену добио и држављанство Србије, док се мањи број вратио у Хрватску или раселио по свијету.

Према истом попису од око 538.000 регистрованих избјеглица у Србији, 55% их је било смјештено код родбине и пријатеља. Међу удомитељима избјеглица било је и оних који са њима нису били ни у родбинским ни у пријатељским односима, али су имали осјећај за помоћ невољницима и са њима подјелили оно што су имали. Наш народ каже «на муци се познају јунаци». И они су за наш избјеглички корпус заиста јунаци. И њима ће бити посвећен овај пројекат.

Генерални циљ програма је забиљежити што више породица и појединаца широм Србије које су у најтежим тренуцима Србима из Хрватске и бивше РСК несебично пружали уточиште на својим имањима. Специфични циљеви пројекта су оставити запис који ће нашим покољењима свједочити о добрим људима у злим временима и као наук како би се у сличним ситуацијама требали понашати сви људи.

2. ОПИС ПРОБЛЕМА

Програм ће се бавити проналажењем и документовањем породица и појединаца са подручја Републике Србије које су у најтежим тренуцима избјеглим и прогнаним Србима из Хрватске и бивше РСК несебично пружали уточиште на својим имањима у ратовима 1991-1999. године.

Међу тим својеврсним «јунацима злог доба» било је грађана Србије различитог социјалног и имовинског статуса али и разних националности. Планирано је да као резултат овог пројекта остане запис у штампаној и електронској верзији који ће нашим покољењима свједочити о добрим људима у злим временима, али и као наук како би се у сличним ситуацијама требали понашати сви људи.

3. ЦИЉНЕ ГРУПЕ

Директни корисници овог пројекта су породице и појединци грађани Србије који су прихваћали и збрињавали избјеглице из Хрватске и РСК од 1991. до 1999. у вријеме ратова на подручју бивше СФРЈ, као и «удомљене» избјеглице.

Индиректни корисници су све припадници српске националности као и сви људи, без обзира на националну или војну припадност, којима је стало до истине о догађајима из посљедњег рата на подручју бивше Југославије.

4. АКТИВНОСТИ ПРОГРАМА И ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ

- прикупљање података и сведочења о породи-

цама које су у Србији од 1991. до 1999. прихваћале и збрињавале избјеглице и прогнанике из Хрватске и бивше РСК;

- анализирање прикупљених података, информација и доказа;
- припремање прикупљених и анализираних материјала за публикавање;
- публикавање у штампаној и електронској форми прикупљеног и обрађеног материјала;

5. МОГУЋНОСТ РАЗВИЈАЊА ПРОГРАМА И ЊЕГОВА ОДРЖИВОСТ

Програм се може даље развијати и након завршетка финансирања у правцу даљњег истраживања и проширивања листе породица и појединаца, укључујући и рођаке и пријатеље, који су у Србији у ратним деведесетим прихватили и збрињавали избјеглице и прогнанике са ратом захваћених подручја.

За све те даљње активности грађа прикупљена у реализацији овог програма бит ће добра полазна основа.

6. ВИДЉИВОСТ ПРОГРАМА

Планирано је да све активности из овог програма учинимо видљивим преко врло посећеног сајта нашег оснивача и партнера у реализацији овог пројекта ДИЦ-а «Веритас» и наступима наших представника и сарадника на медијима у региону и шире.

СРБИ У ХРВАТСКОМ ПОПISУ СТАНОВНИШТВА *

ПИШЕ: САВО ШТРБАЦ

Коначно смо дочекали да Хрвати објаве резултате прошлогодишњег пописа становништва и према старости, националности и вери. Нас Крајишнике окупљене око „Веритаса” највише је интересовао и број и проценат Срба у укупној популацији, како на нивоу целе државе тако и на нивоу локалних заједница, јер од тих процената зависе и многа њихова права до наредног пописа.

Одраније смо знали да, према прошлогодишњем попису, РХ има 3.871.833 становника, што је у односу на попис из 2011. (3.871. 833) мање за 413.056, а у односу на 1991. годину (4.784.265) мање за 912.432 становника.

До прије неколико година анализе многих демографа, укључујући и „Веритасове”, упућивале су на закључак да ће на прошлогодишњем попису проценат Срба у укупној популацији домаћити бројку од три процента, која је у плановима Туђмановог естаблишмента с почетка деведесетих прошлог века пројектована као граница испод које се за сва времена решава „српско питање као реметилачки фактор у Хрватској”. Међутим, кад смо дознали резултате прошлогодишњег пописа, по којем је скоро 10 процента становника мање у односу на 2011, што је првенствено резултат одласка житеља Хрватске у земље ЕУ, међу којима има многоструко више Хрвата него Срба, и процене су постале оптимистичније – почели смо веровати да ће Срба бити и даље изнад три процента у укупној популацији. И нисмо погрешили.

Наиме, хрватски Државни завод за статистику 22. септембра о. г. објавио је да се на прошлогодишњем попису 123.892 становника изјаснило да су по националности Срби, што у укупној националној структури чини 3,2 процента становника у РХ. То значи да је број Срба у односу на претходни попис опао за 62.741 (1,16 процената) становника.

Од процентуалног учешћа Срба у укупној популацији на нивоу локалних заједница зависе и одређена права за српску заједницу. Наиме, према одредбама Уставног закона о правима националних мањина, припадници мањина остварују право на равноправну службену употребу језика и писма у оним срединама у којима чине најмање трећину становништва, а уколико суделују у становништву општина и градова с више од 15 процената, те у жупанијама с више од пет процената, имају и право на размерну заступљеност у локалним представничким телима, те под истим условима на избор заменика општинског начелника, градоначелника, односно жупана.

Највише медијске пажње изазвали су резултати пописа у Вуковару, у којем је 2011. живело око 35 процента Срба, а према овом задњем попису, утврђено је да их у том граду живи око 30 процената. То значи да су вуковарски Срби изгубили право на равноправну службену употребу властитог језика и писма, које су имали по претходном попису, које право у пракси није ни конзумирано

*Чланак објављен у “Политици” 2. октобра 2022.

због оног чувеног „чекићања” ћириличних табли у организацији „Штаба за одбрану Вуковара од ћирилице”.

Осим у Вуковару, Срби су без права на равноправну службену употребу властитог језика и писма остали и у граду Врбовском и општини Доњи Кукурузари.

За разлику од прошлог пописа када су Срби имали право на избор десет заменика жупана, сада их имају у укупно шест жупанија. Срби су, по ранијем попису, имали и право на избор десет заменика градоначелника, а сада девет. На пређашњим локалним изборима припадници српске националне мањине могли су бирати и 19 заменика начелника, а сада у 15 општина. Генерални пад броја становника приметан је у неразвијенијим срединама у којима већину чине Срби.

У протеклих десет година смањιο се и број грађана Хрватске који се изјашњавају као православни верници – 2011. било их је 190.143 (4,4 процента), а сада их је 128.395 (3,3 процента). Смањιο се и број оних који су изјавили да им је српски матерњи језик – раније их је било 52.879, а сада их има 45.004 становника.

У оном непуном милиону (912.432), за колико је од 1991. (4.784.265) до 2021. укупно смањен број становника у Хрватској, на припаднике српске националности односи се 457.771 становник. Највише је Срба напустило Хрватску услед ратних (не)прилика деведесетих, о чему говоре и подаци пописа из 2001. (201.631 или 4,54 процента Срба), што је био пад од 380.032 становника српске националности у односу на претходни попис. За ову декаду треба додати и свођење Југословена са 106.041, међу којима је било око 80 процената Срба, на статистичку грешку (око 300) по попису из 2001. Од 2001. до 2011. забележен је пад од 14.998 становника српске националности, док је између два задња пописа тај пад чак већи од четири пута од претходне декаде.

У оној првој поратној декади, док се Хрватска припремала за улазак у ЕУ, било је и нешто више Срба повратника из избеглиштва зато што су и услови за живот били нешто бољи, барем у смислу толеранције од већинског становништва, што се одразило и на много мањи „губитак” српског становништва. Међутим, како Хрватска постаде члан ЕУ, и живот Срба у Хрватској постаде много тежи, што се одразило кроз њихов „тихи егзодус”, односно поновни одлазак из Хрватске, док је повратак сведен на безначајне бројке. А нико

не бежи од добра.

О томе какве проблеме имају Срби повратници најбоље илуструју извештаји Српског народног већа, које сваке године региструје етнички мотивисане нападе на Србе на подручју Хрватске. Број таквих напада стално расте откад је Хрватска ушла у ЕУ, да би их прошле године било преко 500, и то само оних што су медији забележили, односно оних што се пријави полицији и тужилаштву, али бар два пута је више оних што се не пријављују никоме.

Простори на којима живе Срби повратници су девастирани и неусловни за живот. Још многа места немају ни струју ни воду, ни путеве, ни школе, ни болнице, ни трговине... А све су то имали пре. Уз то превладава старачка популација, од којих већина није у стању да се брине о себи, а камоли о другима.

Сваком Србину повратнику који је живео у бившој РСК прети опасност од процесуирања за ратни злочин. Хрвати су постали специјалисти за подвођење обичних животних ситуација под ратне злочине и на тај начин држе у перманентном страху остварене и потенцијалне повратнике да и они могу да буду процесуирани било када и да заврше на дугогодишњој робији.

У Хрватској је још велики грех бити Србин и православца. Због тога и код повратника, као и код оних њихових сународника који нису ни напустили Хрватску, постоји тренд похрваћења и покатоличења. Мењају се и презимена и имена која на први поглед звуче српски, у њихове хрватске иначице...

Из резултата хрватског прошлогодишњег пописа становништва, по националној структури можемо закључити и да број Срба још није пао испод Туђманових „магичних” три процента и да ће Срби барем до идућег пописа бити „реметилачки фактор” за хрватско друштво и да српска заједница на нивоу РХ неће изгубити право на она три фиксна заступника у Сабору, који ће им и даље омогућавати да буду не само „реметилачки”, већ и политички фактор.

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА И СВЕДОЧЕЊА О ПОРОДИЦАМА КОЈЕ СУ У СРБИЈИ ОД 1991. ДО 1999. ПРИХВАЋАЛЕ И ЗБРИЊАВАЛЕ ИЗБЈЕГЛИЦЕ И ПРОГНАНИКЕ ИЗ ХРВАТСКЕ И БИВШЕ РСК

1. ДОЛАЗАК ИЗБЕГЛИЦА У СР ЈУГОСЛАВИЈУ

ОЛУЈА: ПРИЧА МОЈЕ МАЈКЕ *

Петак је, 4. август, свиће.

ПИШЕ: МИРКО РУДИЋ

ОДЛАЗАК ОД КУЋЕ

Весна Милакара рођена је 1966. године у Доњем Класнићу, у општини Глина на Банији. Са осамнаест година се удала за Перу Рудића, мог оца, и 1987. родила мене, а Мају, моју сестру, следеће године. Живели смо у Рудићима, у Горњем Класнићу, све до 4. августа 1995. године. Ја сам Мирко Рудић, новинар «Времена». Овако почиње сведочење о страдању Срба из Крајине које поново објављујемо поводом годишњице почетка хрватске војно-полицијске акције «Олуја»

Весна Милакара рођена је 1966. године у Доњем Класнићу, у општини Глина на Банији. Са осамнаест година се удала за Перу Рудића, мог оца, и 1987. родила мене, а Мају, моју сестру, следеће године. Живели смо у Рудићима, у Горњем Класнићу, све до 4. августа 1995. године. Ја сам Мирко Рудић, новинар «Времена»

Имала сам 29 година. Ти осам, а Маја шест и по. Одвезли смо вас 1. августа код мојих у Милакаре, а већ у четвртак су вас вра

тили јер је Маја пала са дрвета, отекао јој лакат, поплавио. Никад није плакала, само се смркне и ћути. С њом у Глину: поломила руку, ставили јој гипс. Ту ноћ смо једва заспали. Негдје око пола пет ујутро почело је да грува. Са свију страна само детонације. Туче, туче... Раније, када се то чуло, ми изађемо на терасу и ако долази одавде, аха, то је Комарево, чујеш овамо – Босна, чујеш онамо – то је код Фикрета. Тачно се знало. Ово је тутњало са свију страна. Гледам на улицу, људи бициклима, са пушком на рамену, одлазе ка Глини. Перо устаје, спрема се да оде и он.

«Шта ћу ја с дјецом, Перо?»

Не застаје и онако без поздрава: «Што сви то и ти.» То су биле све његове ријечи.

Ђед, свекар, негдје се изгубио. Одлазио је међу народ да види шта се дешава, да сазна нешто. Јој, шта би сад? Треба намирити онолику стоку, треба вас, нема шта нема, а не знаш шта би прије. Вруће, мува милион, појма немаш шта се дешава...

Сјећам се да је неко послије пада Западне Славоније у мају слушао Туђмана на телевизору. Рекао је да су ту акцију назвали «Бљесак», а да за Крајину припремају «Олују» и да «нећемо ни знати шта нас је снашло». То се знало и о томе се причало. Међутим, о свачему се причало. Није било струје увијек, а ни телефони нису радили. Радио Кореницу смо слушали преко акумulatorа, није било ни новина. Кад је било струје, гледали смо Први програм из Загреба. Сјећам се да смо једном ухватили и неки програм из Србије, била је јако лоша слика, онда кад је Југославија постала првак у кошарци '95.

Највише је било дезинформација. Негдје на почетку рата, сјећам се, на радију је јављено да је на Видошевцу «борба прса у прса». Ти знаш да је овај и онај тамо, да су једва способни за икакву борбу, а камоли за «прса у прса». Ноге ти отпадну послије таквих размишљања. Док ти сазнаш шта се заиста дешава, прође неколико дана у тој агонији. Онда, исто негдје на почетку рата, једне ноћи грми неки враг. Руши се нешто, пада, зуји, бруји, тресе се кућа, звоне прозори, пуца, мислиш да траје вјечно и тако четири пута. Палимо радио, веле: «Пале четири ракете земља-земља на Самобор.» Укочили смо се. Знаш ти шта то значи? Па њих четири су сравниле Загреб! Нема спавања. Колико је ту људи побијено... Срећа па је неки човјек одлучио да их сручи у неке јаруге, мочваре, тако да нико није страдао. Срећом... Како би се данас овдје живјело да је погодио град?

Годинама смо тако живјели у тим нагађањима и слушањима. Онда људи дођу са ратишта па

* Објављено у листу «Време» број 1283, 6. август 2015.

објашњавају шта смо то ми чули, причају, па креће зезанција; када неко погине, покуњимо се неко вријеме. Послије опет живнемо мало или дође сезона неких радова па се тако скрену мисли. На крају нађеш свој неки начин схватања свега што се прича и шта се дешава: све да би се нашао неки свој мир, да би могао да останеш нормалан, да пазиш на малу дјецу и да, на крају крајева, можеш и некако да радиш. Углавном, те Туђманове пријетње нисмо схватили толико озбиљно. Послије «Бљеска» се нешто слично могло очекивати, али нико није вјеровао да ћемо ићи за Србију.

Нико живи није о томе причао.

Негдје око подне у петак, стаје код наших вратница неки зелени ауто пун дјеце, вози једна жена. Тражи Славка Љиљка из села, не сјећаш се ти њега... Шта се дешава? Напали су са свију страна, не зна се ништа, падају гранате, а и тако јој рекао муж. Велим јој ја да ако не нађе Славка, да се врати к нама, има мјеста за све.

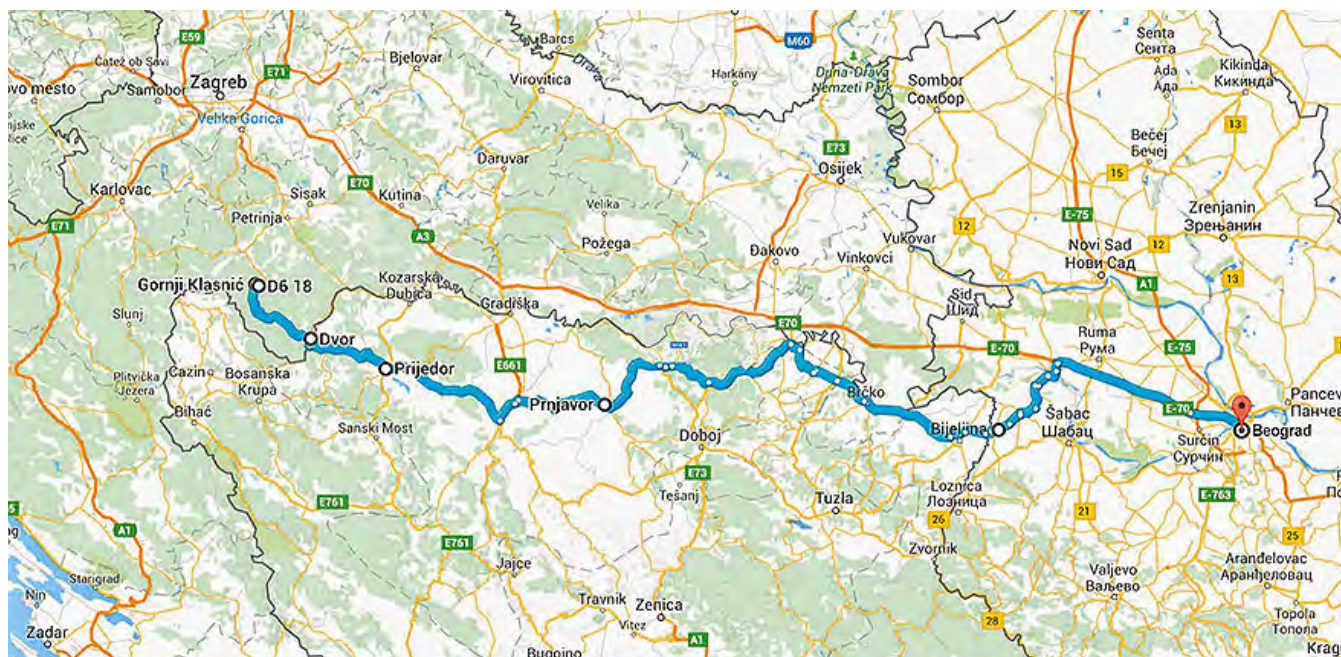
Мало касније, ево Соке. Она је ђедова синовка. Има лијепе зелене очи. Живјела у Загребу и '91. је избјегла у Класнић. Много нам је помагала и током рата и послје. Стижу и вијести: погинуо овај, погинуо онај, између осталих и један Сокин рођак из Брестика. Гину људи, али ти више немаш онај осјећај као раније. Погино је, јој, ајде даље, закопавај га, мисли о сљедећем. Туче се, води се рат, шта да радиш... И даље нико не прича о бјежању.

На ђеда више не можеш да рачунаш. Он тада има 63 године. Иначе је био сироче, своју мајку није упамтио, тако је причао. Имао је све оне особине

за ту генерацију људи која је одрасла у Другом свјетском рату: прек, својеглав, тврдоглав. Био је и вриједан, поштен, искрен и осјетљив на унучиће, а посебно на тебе, имењака свог. Његова жена, ваша баба Јања, Перина мати, била је у Београду тад. Имала је операцију.

Сад кад је Сока ту, лакше ми је, имам неког старијег поред себе с ким се може причати, а и она је већ једном бјежала. Вели она мени да узмем да се спакујем. Шта да спакујем, ког врага? Каже она: «Све што имаш ново и све зимско. «Почетак је августа, шта ће ми зимско? «Слушај ме добро: сву зимску гардеробу стрпај! Јоргане, бунде, све за зиму. Сад ће ти свако дати неку танку крпу, сад ти чудо ни не треба, али шта ћеш кад дође зима?» Па, куд ми идемо, мислим се. Добро, послушам ја и почнем паковање, а како пакујем, пакујете и ти и Маја. Ја се сад свађам с вама, стално сте нешто убацивали преко реда. Сјећам се да сте ћушнули нешто, шта је, кад оно Перина слика, она мала урамљена. Претрнем сва, трпајте сад шта хоћете.

Одједном, зукнуше авиони. Ма нисам се стигла ни окренути. Знам да ми тад нисмо имали авионе. Почели су и авионима да нас туку. Гађали су неки санитет и јако је рањен један човјек. Ти авиони су ми угнали толики страх у кости да сам ја цијелим путем у бјежању чула авионе кад год трактор крене. Чим трактор стане – нема авиона. Па шта је, јесам луда? У ствари су брујале оне рифне на великим гумама на трактору. Не би ја то ни схватила, него кад смо дошли негдје до Бањалуке, кад нас је прелетио прави авион, онда сам схватила

Карта кретања једног дјела избјегличке колоне

шта је тракторска гума, а шта прави звук.

Петак увече. Сока вели да идемо спавати код ње јер њена кућа има бетонску плочу. Ако буду гађали, биће сигурније. Знаш колико ми је ту спало страха. Ви исто задовољни. Заспали, милина.

Субота, рано се будим, чујем цестом иду коњи. Гледамо натоварена кола, људи бјеже, не познајемо никога. Окле ови иду кад су већ довде дошли? Кад су кренули? Само што је свануло. Враћамо се кући, кажу пао Книн. Како пао Книн? Сад је ту свађа. Како је могуће да је пао Книн? Нигдје ништа не можеш да чујеш, ваљда су ометали радио, не знам. Сад је већ паника. Сока је отишла на сахрану. Неко донио информацију да су пробали у Бачугу, тај део иза леђа Петриње, односно, хтијели су да опколе Глину, да пресјеку пут да народ не може бјежати. Већ је општи метеж.

Враћа се Сока са сахране, голф јој пун ствари. Ушла у авлију и каже ђеду: «Чича, од овога нема ништа! Погино је овај, погино онај, прошли су вамо, прошли су тамо, ја оде за Бањалуку.» Каже ђед: «Соко, ош ти мени повести ово двоје дјеце и снају?» Вели: «Да! Све ово вадим, возим њих.» Куд ћу ја сад? Све што сам имала, сложила сам у приколицу. Нећу ја ићи. Куд ћу? Не знам од Пере ништа. Били смо ми '91. неколико мјесеци у Београду и знам како сам се провела без игдје ичега и нећу опет. Оде Сока сама.

Послије неког времена долази Рајкова жена Драгица са трактором и оним дугачким тракторским колима. Трактор нит је имао свјетла нит је имао кочница, а вози га жена. У колима четворо мале дјеце, још двије жене и пуно, пуно ствари. Вели: «река' је Рајко да ми идемо к вама и да ту чекамо шта ће даље бити.» Опет ми је лакше, нисам сама. Сад ће неко да испече крува, ви се играте с Драгичином дјецом.

Увече тог дана, ја више нисам могла проћи авлијом ни по кући колико је ту било људи. Нисам могла прићи судоперу да оперем руке, музла сам краве. Не знаш шта би прије: би ли да правим нешто за јело, би ли још паковала нешто... Кад је кренула информација да је Книн пао, да су главни побјегли, онда се народ запитао: чекај, за кога ја ратујем, идем и ја спашавати своју фамилију.

ПУТ СПАСЕЊА: ИЗБЕГЛИЧКА РУТА

Сад и ми морамо кретати. Готово је. Идемо у шуму. Носимо хране за дан, два, док то не прође. Морамо се склонити од граната па ћемо се вра-

тити кроз пар дана. Нико не спомиње Србију. Ђед кад је чуо Соку да «од тог нема ништа», уватила га је паника и он је само трпао и трпао у приколицу. Ја сам дотад све лијепо паковала, он сад само товари. Сикире, бицикле, пушке неке, карабини ваљда које су задужили за сеоске страже, цијели пут смо лежали на њима, ногама их гурали, не знам како то није опалило. Канте масти, све суво месо, сва ракија, све, све, све. Шта је све стало у ту приколицу, ја теби не могу испричати. На трактору, од косидбе, остала она велика тракторска коса.

Имали смо неке балоне обложене стиропором, то смо носили на њиву, кад идемо кџипити сијено, па да имамо ледене воде. Имали смо и неку велику браон кутију са сувим кексима коју смо купили од унпрофораца, Нигеријаца. Ти Нигеријци су били сиротиња, било им је хладно код нас па смо им плели капе, давали им пијетлове, а они нама шта су имали: гориво, те кексе, мармеладу, воће, тад сте први пут почели јести киви. Белгијанци су били скроз хладни, надмени. Французи су вам стално бацали бомбоне из ципа кад би пролазили крај наше куће. Ви сте већ знали звук тог ципа и онда се стрчите до цесте и машете им...

У тој збрци, ја се некако чујем са братом. И он је рекао да се купимо и крећемо и да јавим овима у Милакарама да никако не оставе бабу Стану, твоју прабабу. Било је прича са хрватске стране да народ оде, а остави старце, па да свашта буде. Људи од страве не могу да се контролишу. Ко то није доживио он то не може схватити. Можемо ми сад слушати, препричавати, гледати телевизор, али рат је нешто најстрашније на свијету. Кад ти сам проклињеш рођену матер што те је родила због тога шта ти се дешава, како онда нећеш псовати непријатеља или мислити му ружно. Кад теби страх удари у главу, ти се браниш, ти не знаш шта ти радиш... Каква су психичка стања тих који су се ишли иживљавати на старима или рањенима, то је тек ван памети

Одем ја у Милакаре да пренесем поруку. Ви сте ваљда остали са Драгицом и њеном дјецом. Свратим код Ђукића, учитеља Пере и учитељице Данице. И они се пакују, не знају ништа. Послије су аутом отишли прије нас, али не знам како су прошли. Они су нам били комшије, моји учитељи у школи. Даница је била и твоја учитељица. Ја сам их звала «друг» и «другарица» – и данас их тако зовем. Вас су јако вољели, а Тихана, ћерка њихова, чувала вас је кад сам ја радила у пошти у Глини. Тихана је тад била у Новом Саду. Писала ми је

послије кроз шта је пролазила гледајући колону на телевизору...

У Милакарама иста слика. Паковање, метеж... Вратим се кући, у Рудиће.

Ето к нама бабе Љубе и Косте. Иду полако цестом, крај њих већ пролази колона, држе се за руке. Стисли се сами. Коста и Ђед су били парњаци, дружили су се и звали су се «колегама». «Колега, идемо ли?» «Идемо.»

ОД КЛАСНИЋА ДО УНЕ

Једва смо се укључили у колону. Кад смо ми изашли из куће, негдје око поноћи, народа је још остало унутра. Нема Пере. Ништа не знаш о њему. Да ли му остављати какву поруку?

Стајемо код Косте и Љубе да и они утоваре своје ствари. Не знам како смо нашли мјеста. Љуба, сирота, како је дигла свој тај замотуљак, продре неку врећу и по цијелој-цјелцатој приколици се проспе шећер. По свему, по Маји, ушло јој у гипс, ма јој... Ма пусти шећер, ко мари за то, креће се. Укључује се опет Ђед некако, кад врисну Љуба: «Стани!» Шта је? «Нијесам свјетло угасила.» Ђед грди свјетло, жарко сунце, псује кућу, све... Није угасила свјетло. Видиш шта ти је психа?

Сад је мени брига Драгица, која је иза нас на трактору без кочница и са тим колима која су гора од приколице. Кола кривудају, заносе трактор, нема свјетала, ноћ је. Вичем Ђеду да не срља, да не жури, да је не изгубимо. Ја у руци држим батерију и освјетљавам јој. Кад заостане, машем батеријом, дајем јој сигнал да нас види.

И гони, гони... Ја сједим контра, држим батерију и свијетлим Драгици, ви се ушушкали, хладно је. Људи вичу да је пала Петриња, треба се склонити са главне цесте. Шта ће бити? Треба ићи у шуму, не треба ићи у шуму... УНПРОФОР је дотад био на граници са Босном и није давао да се прелази без пропусница. Онда је неко јавио да се УНПРОФОР склонио. Само да пређемо мост на Уни, у Двору. Идемо ка Босни. До Двора има 30, 40 километара, није то пуно, али никад стићи. Само се о мосту размишља. Теби није било јасно зашто је тај мост толико битан. Тражио си да те пробудим кад дођемо до њега.

Возимо кад једанпут пред нама колона. Стоји. Гдје смо? Мрак около. Вели: «Само смо до Жировца дошли.» Друго, треће село од Класнића. За пет сати путовања се нисмо помјерили даље од два села.

Одједном, креће се мислити на гориво. Ђед гдје

год чује да га има, он оде да види, а ми остајемо на трактору. Онда је изашао и са трактором из главне колоне да се тамо негдје увуче, нашао је гдје има. Немој Ђеде, имамо горива, оставио је Перо доста. Јок. Њега уватила паника да ће га нестати и оде он. Мрак, неки путељак, неки људи, трактори стоје и грунула је нека детонација близу. Онда смо сви почели вриштати да се враћа назад. Како је он окренуо назад, упетља му се коса са трактора у оне шпаге на утоварној приколици од неког човјека. Ништа се не види. Ми гледамо оће тај отуда устати, блекнути, припуцати још. Ја не знам како смо се отуда извукли. Тај човјек нам ријеч није рекао.

Колона и даље стоји. Повлачи се и војска из околних мјеста и сви су нагннули на једну цесту. Ја немам представу гдје смо, никад туда нисам ишла, шта се дешава. Како је свануло, видимо испред нас људе који су сатима прије нас кренули. По авлијама ходају крмци, улазе у кућу, народ одатле је већ отишао. Наша стока је остала затворена, имали смо аутоматске појилице, неће остати без воде. Окре-нем се, иза нема Драгице... Никад нисам чула њену причу, како се изборила. У Војводини је сад, у неком мађарском селу, сјетићу се како се зове...

Сад је већ дан, недјеља, 6. август. Треба нешто појести, треба негдје и у ве-це. Ударило сунце, шећер се отопио. У неком моменту, Маја креће да пјева. Мислим да је било «Двор далеко, Двор далеко». Тад сте пјевали борбене пјесме. Нисмо ми вама причали ништа о рату. Сами сте закључивали, памтили те пјесме. Нисам вам дала да икоме кажете да је усташа. Учила сам вас да не псујете, да не лажете, не крадете. Да будете људи, што каже Павле.

Маја пјева, ја ћутим, а Љуба се окрене па онако зачуђено: «Мајо, па ти пјеваш?» «То ја, тета Љубо, само да не заборавим.»

Кад крене колона не мош стати и да хоћеш, али углавном се не мрда. Стојиш у рупи у приколици, око тебе ствари. Једемо оне кексе и пијемо воду. Било је и оног крува што је неко испекао. Месо, маст, ракија, све је затрпано испод нас, не можемо до тога.

Око тебе жене, бабе, ђедови, дјеца, никог не познаш. Млађе жене причају међу собом. Неко виче нема каве, ко ће кувати каву. Прича тако крене, зезанција, домунђавање, док неко не вели: «Шта ви мислите кад се наши људи врате па уђу у оне празне куће?» Онда опет мук, вратиш се у агонију.

Сиђемо са приколице, прошета се мало. Имали смо и главицу купуса и џема. Иде жена нека и вели: «Колико још има до Двора, гдје ћу купити крува?» Мислим се у себи: гдје си ти живила до сад? Дам ја њој онај наш крув јер сам знала да не може дуго стајати, покварио би се, а и имамо кексе који су суви и не може им ништа бити. Некима сам ту дала и џем, не сјећам се.

Онда наиђемо на неку крушку. Жути се пантелњача, сви навалише на њу, потрчаше. Ја вама велим: само по једну. Шта би с вама да сте добили прољев по тој врућини? Онда се појави ждријебе. Пришло нашој приколици и ви скупљате шећер по стварима, Маја га истреса из гипса и дајете му.

Избијемо на неку равницу. Виче неко да се склањамо, да се смичемо са пута, морају проћи тенкови. Ђед неће да се смакне: «Дијете ми је пребило руку, ја се не смичем никуда, морам прећи мост.» Натезу се они, а тенка нигдје. Погледам на другу страну, тенк руши неке кукурузе, не треба му цеста. Кад ето ти, иза нас, иде неки гривоња, коса му до рамена, низак, само прслук неки маскирни има на себи, митраљешчина виси преко њега. Вози неки ауто који нема ништа, само точкове и то гдје он сједи. Он сад мора проћи, а ђед неће да се смакне. Вели гривоња: «Дај дијете, ја га возим преко моста.» Ма кога ти возиш? Гдје бих ја сјела с дјететом на ту шклопоцију. Велим ја: «Само ви хајте, дијете има гипс, добро је.» Прође овај некако.

Сад већ има неколико колона по цести. Ето га неки камион поред нас и иде и иде... Пут се сужава, ђед опет неће да се смакне. Камиион напред два центиметра, ђед три и гурај се с камионом. Опет вичи на ђеда да пушти будалу – јок. Једанпут скочи ђед

да псује, препознао је овог из камиона: «Срам те било, балавче један, сад сам ти био са ћаћом!» Ја не знам ко је ту попустио, ко је прошао први, али некако смо наставили.

Онда креће нека пучњава. Вичу: «Силазте, силазте, продиру Муслимани од Бојне, бјежмо пјешке.» Кренуше људи бјежати, ја се вратим назад на приколицу. Нек иде куд ко хоће. Пуштите ме на миру да се патим на тој приколици како се патим. Створила сам своју неку слику. Ма какви Муслимани. Ништа није било.

Онда, ето га један политичар, да га не спомињем сад. Иде пјешке у супротном смјеру, не знам шта ради, обилази народ, тражи неког свог, шта ли. Знамо се. Доста је наших кобасица појео. Питам колико има до моста? Вели: «Још мало...» Није мени било до тога да он мене умирује. Ја стварно нисам знала колико још има до моста. Шта је мислио, да сам ја крава, па ће ме тако смирити? Реци ми истину па се ја онда носим с њоме како знам. Вичеш «још мало» па ја живим у тој нади и убијам себи и то мало здравог разума.

Прође цијели дан, нема моста. Љуби се упалиле вене по ногама од сједења, крв стоји, боле ноге. Кад, вели она: «Јој, ево мога Стеве.» Њен син Стево је био војно лице. Видио је да народ иде, па је кренуо од моста да тражи ћаћу и матер. Плачу. Онда нам је он рекао колико још има, да је колона таква и таква, за то и то време ћете прећи мост. Каже: «Ви тако наставите, Весна и дјеца нек иду са мном.» О Пери и даље не знамо ништа, нити о мојој браћи... Нећу ја ићи. Чекамо Перу. Неће ни Коста са Стевом. Вели Стево: «Ајде, ћаћа, имао си мождани удар, болестан си!» Ма какви. Можеш

Мирко Рудић са мајком и сестром

га убити, али он неће оставити колегу и готово. На крају оде Љуба. Опет сам сама с њима. Овај имао мождани удар, а сједи цијели дан на сунцу. До тад га је пазила Љуба, а шта ћу ја ако му се деси нешто? Стално га нуткам водом, ош ово, ош оно. Сад је већ и ђед уморан. Није спавао два дана и двије ноћи, а моста нема. Пије таблете за смирење.

Пада мрак. Све је пало. Повратка нема. Сад се већ зна куда се иде – иде се за Србију...

Креће лом у глави. Шта ћемо ми у Србији? Код кога ћемо у Србију? Шта радимо ми? Шта ћемо ми радити тамо? Нигдје ничега немаш. Онда неко каже: «Е, коме оне кости остадоше.» Тако то иде... Из тренутка у тренутак. У моменте се опустиш, онда те нешто тако пресијече. Плачеш. Ја и не знам кад се није плакало. Ако не плачеш, онда ћутиш, ако не ћутиш, онда галамиш, расправљаш и онда опет се неко нечега сјети па опет плачеш. Гледаш око себе, стрепиш само да сазнаш за своје најближе, јесу ли живи, хоће ли се извући. До Бањалуке сам, кажем ти, страховала од авиона.

Погледам према вама, ћутите, ти стиска у руци неку црвену књижицу «Пут спасења». Не знам одакле ти то, мислим да је још имаш у оној својој торби. Нека баптистичка књижица, шта ли је било? Шта сад да мислим? Нисам ти то ништа дирала.

Не знам у ком моменту смо срели Благоју. Вели да је срео и Перу и овог и онога, свију је срео, сви су живи. То ме подсјетило на причу мог ђеда коју нам је причао кад смо били мали. Био је рањен у Другом рату па је био на Петровој гори у земуницама на лијечењу. Тако су, под земљом, скривали рањенике, то је била болница. Он добије тифус и они га, јадника, избаце у неку шталу да не зарази друге. А тифусари су у бунилу, бунцају, у агонији су и страшно су жедни. Он је тако лежао у слами, млатарао рукама и у том млатарању разбије јаје изнад главе. Било гнијездо. Принесе руку устима, некако поједе то јаје и некако се поврати, живе мало. Устане, крене из штале и сретне неког човјека са коњима. Окле си, шта си, јел познаш тога и тога, пита га овај са коњима. Вели ђед: ма како не, ми били ту и ту. Није никог познао него је лагао да би га овај повезао и нахранио. То ми је прошло кроз главу кад је наишао Благоја. Мислим се, овај је ко мој ђед. Ипак, Благоја је вас мало развеселио: «Јупи, иде тата», вичете. Ма нисмо га повезли, продужио је пјешке, тако се брже ишло.

Негдје око поноћи те пробудим. Мост на Уни. Мјесечина била.

ОД УНЕ ДО ПРЊАВОРА

Послије моста је већ нека цивилизација, неко нешто командује, управља се да се пређе и Сана. Кад смо и њу прешли, Коста виче ђеду да стане негдје, да паркира, да се мало одспава. Стане он, мрак је. Некако је одремао за воланом.

Ми причамо у нашој приколици. Чујемо да још неко прича, глас ми познат. Крећемо некако међусобно, оклен сте, из Градца, па Гоцо јеси то ти, па ја сам, ко је то... Жена мог колеге из поште. Исто се ту паркирали да одморе.

Шта ли сам се глупости наслушала у тој пошти. На почетку свега, кад се формирала ХДЗ, кад су освојили власт и кад су увели те шаховнице као симболе, сви су урлали: «Нећемо ми усташке симболе! Они су нас клали, неће више! Неће више! Ја ћу, ја ћу ићи! Неће млади ићи. Ми ћемо ићи први. Ми, ми, ми.» Ђедови су се тако скупљали код поште и гакали. Кад је стварно пукло, кад је почело, овај завио главу, онај завио руку, други носи штап, јој уватило у кичми, не може мрднути нико никуда. Ко ће у рат – млади.

Још нешто да ти кажем. Тек што је кренуо рат, почели су да стижу добровољци. Улазили су из Босне и пролазили крај нас. Послије пар дана иде им родбина у посјету. Ми немамо струје. Ја напољу перем тону веша, а Маја ми проспе пуну чинију пиљевине у задњу воду за испирање. Мучим се сад с том пиљвином кад се чују аутобуси и нека музика од које сам се најежила од главе до пете. Шта је ово, људи моји? Пустили са неког разгласа у аутобусу «Тамо далеко». Ето колико смо ми знали о Србији и србовању. Први пут сам тад чула ту пјесму. Можда је неко, у ствари, и знао, али ја нисам. Те ствари су биле забрањене.

Ми са села, обични људи, добро, било је свакаких, али већина је само гледала своје послове. И те '41. понеки су трчали за усташким камионима који су их по глинским селима скупљали да их воде на покрштавање, мислећи да ће их тако оставити на миру, а у ствари су их возили да их све покољу у цркви.

Не можемо дуго остати ту, а не знамо шта би. Да ли да чекамо Перу? Костин Стево је рекао да ће одвести Љубу па ће се вратити и по нас. Колона иде и иде. Свануло је и одошмо и ми. Не чекамо никога, не вриједи. Сад је мало и проходнија цеста, има народа, али се не стоји више. Два дана смо на сунцу, у истој роби, неокупани, шећер отопљен свуда. Једемо само кексе и пијемо воду.

Послије Двора на Уни, стижемо у Приједор, у

понедељак око подне. Ђед ме послуша и стане негдје да мало сложим ствари, да истресем шећер, да склоним пушке, да препакуюм све. У оној цијелој фрци кад смо се паковали по ноћи, некако сам завршила са сомотским хлачама на себи, а напољу тридесет и ко зна колико степени.

Сједну ђед и Коста у лад и ви ћете с њима. Скувам им каву, два дана је нису пили. Сад више није толико напетост. Сад више нисмо у директној опасности. Може се и са ђедом причати. Спорадично се прича о паду Крајине, о томе шта се десило, ко је издао, зашто нас ови вамо нису подржали, али то више није приоритет. Једини је циљ да сазнамо ко је жив, ко се извукао или ко је страдао. Онда причамо о томе шта смо оставили, шта смо понијели. Нисмо узели телевизор, на примјер, јер смо се бојали да га не разбијемо. Ти велиш да ти је испод телевизора остала чоколада, да си је тамо сакрио.

Сједимо тако поред цесте и гледамо ко пролази у колони. Људи иду на косилицама, култиваторима, на свачему, ауте возе жене, дјеца... Одједном, ето ти га ђед Драган, мој ћаћа, лети на трактору. Маши, маши, али јок, оде он, не види. Не знам ни како су се сви они скупили у Путинцима. Знам да су отишли истим онима који су у Војводину дошли послије 1945, као колонисти.

Ту гдје смо стали је била нека кућа. Испред сједе двоје старијих људи, двориште им изгледа као наше пред кретање. Сви узимају воду, овај узима оно, овај оно. Узем ја свој тигањ, исти овај црни, и одем до њих да питам да вам улијем по јаје, једете само кексе. Вели ова жена, како не, немој ништа узимати, ево ти моје масти и даје ми кантицу, а тамо једва двије жлице масти. Ја испечем јаја и кад сам мало одтрпала приколицу, натрпам јој кантицу пуну наше масти.

Да она мени и да се мало оперем, да се пресвучем. Умијем и вас. Истресем шећер са ствари у приколици, али он се заљепио за све. Преврћем тако по стварима, вадим месо, кобасице, сланину, правим мало реда. Гледам јел се шта сломило, јашимо по томе данима, кад ето неке старе војне вреће, попаране, мусаве. Мислим се шта је ђед овдје метнуо, већ љута на њега. Отворим, а унутра, коцке. Не легло него неке мало веће. Ту је још и других ваших играчака и камење. Шта је ово за бога милога? Ти ћутиш, гледаш у ме каква ће бити реакција. «Виде шта је мали натрпа», показујем овој двојици. Они занијемили. Плачемо сви. Натрпало дијете камења из авлије за успомену. Тек послије си ти објаснио да си хтио да сачуваш играчке, да бациш врећу у

наш поток, а да је не би вода однијела, натрпао си камења да потоне. Јел тако? Задржавало се то камење по кући годинама послије. Држали смо га и у акваријуму. Негдје се развукло у силним селидбама по Београду. Ма добро.

Негдје сам вам ту купила и бомбоне. У свему томе, у џепу сам имала само 40 динара и то туђије. Толико је коштала врећа брашна и то су ми неки дали да им Перо донесе џак брашна још прије него што смо кренули. И имала сам још 300 марака.

Била је ту и једна мајка са бебама. Тек сам тада видела шта је патња. Дијете се ојело. Скинула му пелене, па га све хлади рукама, а оно црвено, црвено. Нема крема, нема хране, нема ништа. Дала сам јој кесу млијека у праху које смо исто добили од унпрофораца.

Крећемо даље. Идемо до Стеве, ка Бањалуци, а послије код Ане, Перине сестре, ваше тетке, у Земун. Цеста је сад проходнија и јасно је да се вози за Србију. Смишљамо гдје да дођемо до горива, речено је да га успут дијеле.

Возимо се даље, шишамо низ цесту. Не сјећам се да смо икога срели. Нико никоме не смета. Гдје год станемо, сипамо воде и свуда је има, или чатрња или чесма или само цури из зида.

Послије подне удари киша. Имали смо цераду, али док је њу ђед развукао, док смо је ми намјестили да нас не погуши, киша стане. Све покисло. Опет смо негдје правили паузу. Код неког човека на ћошку. Била је ту нека гостиона, каменорезац, шта ли је, неко лијепо двориште. Точили смо воде ваљда. Вас двоје сте нашли неке мачиће и окачили сте једноме неку машну око врата. Не знам гдје сте то нашли. Ту сте се први пут мало опустили, разиграли се са тим мачићима. Ми опет попили каву и наставили даље. Плакали сте за мачићима. Оставили смо их, да. Само су ми још мачићи фалили.

Пролази вријеме, уторак, сриједа... Спавао сам у отвореном небу. Ујутро се будиш, отварао очи, а капци тешки, тешки од росе. Само се обришеш руком и као да си се умио. Ви се будите, ја гледам на сат, шест, пола седам. Размишљао колико људи сад жури да стигне на аутобус да иде на посао. Неко иде хранити краве, неко иде вамо, неко тамо. Кад имаш тако неку дневну рутину, не питаш се шта раде други људи по свијету, у Америци, у Канади, у Загребу. Немаш времена да размишљаш о томе. Шта сад неко мисли о нама? Да ли други могу да схвате шта се овом јадном народу дешава? Ми већ данима сједимо у приколици. Што је најгоре, ми не знамо куд идемо, шта нас чека, какви ће наш

живот даље бити. Немаш куће, немаш ништа. Ниси још ни свјестан, у ствари, колико тога немаш и без чега си остао.

ОД ПРЊАВОРА ДО БЕОГРАДА

Негдје у сриједу ујутро, сретне нас Стево. Скрене нас са пута и дођемо у Прњавор. Ту му је живела ташта, жена и ту нас чека баба Љуба, али и други људи из Класнића, њихова родбина, пуно двориште. Од Пере не знамо ништа. Кад смо сишли, једва смо ходали. Дрхћу ноге. Ту смо ручали, окупали се. Коста ће сад остати, а ни ћеду се даље не иде. Он би остао дан, два да се одмори, да се исприча са својим колегом. То је било и логично, уморан је, данима се рве са будалама, вози трактор, не спава.

Мени је ту гужва. Уморна сам, не остаје ми се, а не могу ћеду рећи да идемо, неће да ме слуша, има своју причу. Ови остали су се и раније дружили свакодневно, своји су и нешто се ја ту нисам осјећала како треба. Не због њих, него ми се чинило да сам на сметњи, а нисам хтјела ником да будем на терету. Велим ја њима да би ја са дјецом ишла даље аутобусом, редовном линијом. Има ујутро линија Прњавор–Београд, кажу. Ћеду мило. Може! Он ће мало одморити па ће за нама полако, на тенане.

Међутим, ти неки дечки који су отишли на станицу да провјере, веле да линија не функционише. Саобраћај је у прекиду, само избјеглице иду. Него, кажу, у основној школи су радници са Плитвичких језера. Иду службеним аутобусима, али им се један покварио. Е сад, побратимска општина, још од прије рата, са Плитвичким језерима то јест Кореницом био је Апатин, ваљда, заборавила сам и, из Апатина је послат аутобус који треба да стигне у Прњавор. Сад радници чекају у школи. Има мјеста за нас троје.

Поздравимо се, сви се исплачу и одвезу нас тамо у четвртак. Сад чекамо аутобус који само што није. Веле: ако аутобус не дође до ноћи, ти се врати да не спаваш у школи на поду. Мислим се ја, нећете ви мене више видети, одох ја својим путем. Мој циљ је Београд. Имам Анин број телефона у Земуну, зваћу их кад стигнемо, узећу такси, не знам, снаћи ћу се.

Из школе сам звала Београд и неко ми је рекао да је Перо већ стигао. Кад прије стигао? Ја ни данас не знам како је он и куда прошао. Не прича о томе. Ни он нити други људи. Тешке су то ствари...

Ако је мени као жени, младој мајци која сам пушку узела само једном у руке и то само да би

ти видио да и ја знам пуцати па да се не би бојао, ако је мени тај рат толико уша у крв, како ли је тек тим људима. Негдје на путу је погинуо од Богдана Сљепчевића син, а овај мали га само покрио неким гранама и отишао. То су тешке ствари... То није нимало наивно... Ратно дружење је пет пута јаче него ово обично. Гледаш филм па се укочиш, али кад ти то проживљаваш... Теби онај најближи, с ким си ишао у школу, с ким си се играо, он гине и ти ту не можеш ништа учини, а нешто мораш, и онда мислиш да ће га та грана некако заштити. То оставља јако тежак терет шта год ти људи последије радили и гдје год даље отишли, а отишли су широм свијета и на све стране. Узми ова писма па погледај маркице одакле су стизала. Сад кад и дођу назад, немаш с њима више шта причати...

Са собом сам у школу понијела само своју торбу на којој ми је пукао онај каиш. Закачио се на трактору некако. Не знам шта сам имала у њој. Имала сам оне марке, имали смо карте, блокове за цртање, бојице, не знам...

У школи смо картали таблића, да убијемо вријеме. Ишли смо и у шетњу, да видимо шта има. Људи су лежали у учионицама, клупе су биле дигнуте уза зид. Читаве породице су ту. Мушкарци у цивилу сједе са женама, бабама, ћедовима, дјеца немирна, недоказна. Није ми било јасно окле ти мушкарци у цивилу. Сви се познају међусобно. Радили су заједно на Плитвицама, у Националном парку. Био је ту и неки доктор који је метао облоге женама на упаљене вене. Дјеца лижу сладоледе, а ви гледате у ме. Не може сладолед! Преладићете се, прољев добити, а и кад дође аутобус, не можеш ти рећи: стани, морам у ве-це да пишким, каким, повраћам, као што ће и бити.

Сједили смо последије у некој мензи. На цијелом једном зиду су била насликана два коња како трче у неком ограђеном тору. Имали смо неки еуро-крем, не знам окле нам. Пошто си досађивао с тим шта би радио, дала сам ти блок да црташ коња. Не знам шта је Маја радила, ја блејим у празно. «Ја нацрта!», велиш ти. Погледам, коњ савршен. «Ај, обоји сад.» Наиће нека жена која је ту радила. Вели: «Јао, како ти лијепо црташ, баш је лијепо.» Кад си нацрта, однесеш ти то њој да покажеш и она ти је, ваљда, ћела дати сладолед за тај цртеж, па си рекао да не смијеш.

Маји се придремало. Заспала је на школској клупи. Сад се ја не могу од ње помакнути јер ће пасти. Стојим тако и падне ми на памет прича мог ћаће како су '43. бјежали за Босну пред Шва-

бама, усташама, не знам пред ким све. Пета офанзива је то ваљда била. И каже да се сјећа како је његова мати цијелу ноћ кољенима држала клупу док је његов брат спавао. Е, да. Послије 50 година, радила сам ишто што и моја баба. Ти сад мисли и извлачи закључке сам, имаш довољно година.

Ето ноћи, нема још аутобуса. Спавамо ми сад, нека беба плаче ли плаче. Ујутро рано, око шест, стиже аутобус. Товаре се ствари, сви имају своја мјеста, ми ћутимо, чекамо са стране. Бабе се неке рашириле, сједе на два мјеста. Било је ту и доктора и пет, шест волонтера из Демократске странке из Београда, ваљда. Био је и неко од новинара и они су ту с нама разговарали, сликали нас. Није ми пријатно. Опет се осјећам као вишак. Ови са Плитвица се међусобно знају. Причала сам једино с тим бабама о венама. Фалили су вас двоје како сте добри, како сте послушни, псовали су своје снаје, а у ствари, та дјеца су била таква јер су им ту била оба родитеља, била су бескарна, не знају шта се дешава, брига их за рат и бјежање.

У аутобусу затворено, устајао ваздух, вруће. Смрди неко покварено мљеко, људи смрде, немају се данима ће опрати, дјеце пуно, кмече, кврече. Сад ја схватим колико је било лијепо на приколици. Били смо сами, на отвореном...

Кренули ми, кад Маји мука и мука. Дође доктор: «Дајте јој да једе грисине, дајте јој да попије слане воде.» Како је прогутала слану воду, тако је кренуло грљање, бљување, повраћање. Јој, шта ти је то Весна требало? Што ниси сједила с миром на оној приколици... Онда се смири, па гладна, вруће јој, сврби је рука у гипсу, тебе негдје згурали. Напали смо се тај дан више него цијели пут дотад.

Цијели петак ми путујемо аутобусом до Београда. Исто се иде, па се стане. Опет се чека неки мост, Павловићев. Уско грло па се споро прелази. У Србији, гдје станемо, чекају казани, котлићи, кувана храна, печени пилићи. Све дијеле за цабе. Нагрнуо народ, узима све што се пред њега изнесе, носи у свакој руци по једно пиле, не зна више куд ће с њиме. Велиш ти: «Мама, би ли иша и ја у ред?» Никуда! Какво пиле. Има се шта јести.

Гледам ове како се скоро туку и мислим се у себи: јел сад све у том печеном пилету? Јел мени може то једно пиле замијенити све оно што је трајало четири године и што смо изгубили? Јел ствар у томе само да се сад наједемо? То је ваљда тај несвјесни инстинкт људски, нагон да не останеш гладан јер знаш да више немаш ништа, да нагомилаш, да имаш за посље. Онда гледам у вас па

ми буде жао. Кажем: «Ајде, иди, ако баш хоћеш.» Ти како си дошао, а оно више нема. Подијелили све... Маја ништа. Објесио јој се онај гипс, изморена од повраћања, жута у лицу, накривила главу, преклопала се.

Волонтери прилазе, разговарају с нама, питају одакле смо, како смо прошли, јел пребила руку у путу, једноставно причају с тобом. Питају шта смо имали. Све смо имали. Нисмо имали струје и нисмо имали пара, али смо имали хране. Нисмо могли крепати од глади никада. Радило се по цијели божји дан. Прије рата смо дигли кућу у Глини и у рату је покрили да не пропада. Имали смо све спремно да је средимо и унутра, али нисмо стигли. Сав материјал, грађа, уређаји, техника, све је купљено прије рата и чекало се да се угради. Нисам ја тад знала какво је стање било у Србији и да су они пропали више од нас због те инфлације.

Кажу онда волонтери да идемо у хотел «Парк», да ћемо се тамо мало одморити. Објасним ја њима да ја нисам с осталима, да имам свој циљ, да идем у Земун, да ми је доста свега.

Мени је све пропало, сви су ме издали, немам више идеала. Ми смо изгубили рат. Немаш посла, немаш куће, немаш ништа, ниси са својом фамилијом, а све то сам изгубила зато што сам изгубила рат. Прво ме нико није питао јел хоћу у рат, а онда сам рат изгубила зато што нас нико није подржао. Ми смо сви током те четири године рата гледали у Србију, у Милошевића, као у не знам шта. Мислили смо да ће они одмах стати иза нас. Караџић ће иза нас. Сви су млатили, причали «ми ћемо, ми ћемо»...

На крају су сви дозволили да све падне. Куда онолике жртве узалудне? Поражен си, у сваком смислу си поражен. Изгубио си! У буквалном значењу ријечи – изгубио си. Немаш ништа. Пропао си... А онај трчи за печеним пилетом. Разумијеш? Други људи су другачије гледали на то. Износили пред нас и тањире са гулашем, паприкашем, они пождеру све па однесу и кашике и све живо, а онда сједећи нема чиме јести...

На крају нисмо дошли пред тај хотел «Парк» него пред неку болницу, шта ли. Јесте, био је неки парк пун дрвећа. Била је најезда губара, сјећам се. Те кебре, гусјенице су падале по нама са лишћа, са дрвећа. Чекамо ту шта ће бити. Репортера море. Сликају Мају.

Приђем ја тамо да питам да л' могу да се послужим телефоном. Дам им Анин број телефона, јави

се Душко, њен муж, ваш тетак. «Где сте ви?» Питам гдје смо, ето њега таксијем и одошмо ми одатле...

ТЕЖИ ДЕО ПРИЧЕ

То вече смо на «Студију Б» видјели причу како хотел «Парк» није хтио примити избјеглице из аутобуса, ваљда зато што је то организовала Демократска странка, шта ли. Видимо Мају како стоји у оном парку, држи бусен неке погаче и прежива, ја јој свезала на глави неку палмицу.

Стигли смо, дакле, навече у петак, 11. августа. Седам дана након што смо кренули, да. Све је то било смијешно наспрам онога што нас је чекало...

У почетку смо живјели на пијаци, у 24 квадрата нас деветоро. Немаш ништа. Све што ти треба мораш ићи купити. Нема подрума, нема штале, нема гњезда, нема кокошиња, нема башче, нема краве. Перо се не смије појавити јер Арканови хапсе и воде у источну Славонију, Вуковар и то. Слава, Свети Пантелејмон, била нам је 9. августа. Тад сам рекла да ћемо је убудуће славити ма гдје били. То се тамо није радило.

Хајде мало да прошетамо по новом комшилуку. Маја неће никуда из куће. Ни да мрдне. Неће у

аутобус, боји се. Плаче у возу. Једва се посље навикла и на школу. Кад зазвони звоно, дјеца почну вриштати, а она ми само стишће руку. Нико од родитеља не води дјецу у школу, само ја.

Баба Миљка, Перица баба, тјешила нас је како смо барем сјели у трактор и довели се до Београда. Она је у прошлом рату цијелу Босну прешла пјешке, боса, усред зиме, и «ево ме и сад живе», причала је.

Чујеш како Милошевић на телевизору прича да смо ми напустили Крајину, да се нисмо борили. Можда је то стварно негдје било тако, можда је то било у Книну, али рекла сам ти на почетку, људи су на бициклима са пушкама одлазили да се пријаве кад је почело да туче са свију страна. Перо је отишао без ријечи!

Све до '99, кад су нагннули са Косова, пред бомбардовање, мислила сам о томе што смо преживјели. Онда сам видела да су они прошли још горе него ми, а били избјеглице у својој рођеној земљи.

Онда само стижу информације. Нема Вељка. Ни дан-данас га нису нашли.

Онда сам некако ступила у контакт са својима. Сви су живи. Баба Стана није хтјела отићи из Милакара и остала је са Евицом Шикањском.

Међутим, ујак Драган, сад је у Тополи, задњи је прошао кроз село и на силу их је натоварио на кола и повео. У Жировцу је већ била пресјечена колона и коњи су се разбјежали од граната, ујак се некако извукао, а бабе су остале саме пред војском. А Евица је увијек била мудра и некако напреднија од свих других сељанки. Знала је и дјеци показивати ствари за школу шта год нису знала. Имала је ћерку у Сиску и носила је слику своје унуке са собом. Кад их је војска опколила, не само њих двије него ту колону где су оне биле, пришао им је један млад војник и Евица њему покаже слику, а он вели: «Не бој се ти, баба, ништа. Твоја унука и ја смо ишли заједно у школу.» Послије их је преузео Црвени крст, ваљда, и даље твој ујак Душан. Њој и Евици се није дало да побјегну од куће ни пред Швабама. Причале су нам како је један, исто млади Шваба, спасио баш тог ујака Драгана из запаљене куће, док је био беба, а кад су оне хтјеле да бјеже, он им је викао: «Ницхтс Босна! Зурџцк, зурџцк!»

Писали су нам и Ђукићи, учитељи. Има и Тиханино писмо вама. Она је сад у Италији, у неком градићу близу границе.

Ћед је дошао једну седмицу послје нас. Колико ли је тај стари човјек радио послје. У пекари у

Мирко Рудић са сестром у Србији

Чумићу... Радили смо сви, али он посебно. Кад је умирао, сјећаш се, кад је био у бунилу онако болестан, стално је тражио да га водимо кући. Џабе смо му објашњавали да је код куће, да је то његов кревет, да му је ту батеријска лампа, стално је имао ону батеријску лампу уза се, да је баба у соби поред... «Све ја знам, ал води ти мене кући.»

У 11. мјесецу смо ишли у посјету мом брату у Жабаре, код Велике Плана. Није милиција давала да се улази у Београд кад су стизале избјеглице. Само ако кажеш код кога тачно идеш. Он је ишао како су га усмјеравали и завршио је у Жабарима. Селендра нека, једна соба, земљани под, пољски ве-це... И сад ми ту сједимо, причамо. Још су ту неки људи тамо од нас и једна жена прича како је пролазила кроз Класнић и како јој је човјек рекао да иде код Славка Љиљка. То је она прва што је дошла к нама кад је почело. Зелени ауто са дјецом... Занијемали смо.

Е да... Јесте могуће! Јесте. То је оно што сам ти сто пута рекла, да водиш рачуна како се понашаш, јер никад не знаш на кога ћеш наићи. Како би ја тој жени на очи да нисам била добра према њој. Заборавила сам како се они зову... Јел видиш како те живот враћа и даје ти шансу да исправиш грешку или ти покаже како се треба понашати?

Ми сад причамо о томе шта је било прије 20 година. Сваки човјек из те колоне има своју причу и свака генерација има свој доживљај свега. Треба се захвалити овој држави као држави што нас је прихватила и што је пружила шансу вама да се школујете и да постанете своји људи. А шта значи ова наша прича кад је то у ствари данас свакодневна прича? Само други људи су у питању: избјеглице, имигранти, азиланти, како их већ зову. Свеједно је ли Муслиман, Албанац, из Авганистана, Сирије или одакле. И он је напустио своју кући и толике је земље прешао гладан, жедан, прљав, смрдљив, ушљив, свакакав. И он тражи своје мјесто под звијездама.

Сваке године дође август и ето нам опет «Олује». Као што су и тих година пред поштом викали «ми ћемо, ми ћемо», тако и сад скупљају поене и праве себи промоцију. Опет те неко прави будалом и прича ти «још мало има до моста»...

Кога је брига за ме и за те? Али, ми смо се снашли. Нико нам није погинуо, хвала Богу. Знаш ли колико има људи који још живе по прихватним центрима? Што се мене тиче, нама је добро, и као што се у злу нисмо низили, тако се ни у добру нећемо хвалити. Али какво је то добро кад знаш

да су паркови пуни сиротиње и биједе? Ако ови славе, праве параду, ови проглашавају дан жалости и шта ја знам, ајмо ми нешто треће. Покојнима треба упалити свијећу, сјетити их се, али треба и отићи оним људима у парку па им дати флашу воде да је он сам не купује, нека приштеди своје новце. Има организација, има младих људи који то раде. Ајмо показати свијету да ми знамо шта је несрећа. Шта мени значи да се прогласи дан жалости? Шта? Ја сам све своје ожалила.

ПРИЧЕ ИЗ ОЛУЈЕ: КЊИГЕ*

ПИШЕ: ЖЕЉКО КРЕСОЈЕВИЋ

Задња крајишка недјеља, предзадњи је дан јула.
Долази у Глину Његова Светост,
Патријах Сербски, Павле...
Реко, не виђа се Патријах сваки дан.
Идем га видјети. Спавам након више од мјесец
дана поново код куће.

На неком портаблићу гледам "Седму ноћ".
Касније причам у мраку дуго са Даном.
Све говори да је питање времена кад ће кре-
нути на нас.

Код нас на Кордуну, нико никуд.
На Банији опуштеније.
То јутро на тераси цаффе бара "М" (Мрђено-
вић) чујем да је чета "педесетпетица" из састава
"Громова" прешла Купу у "цеп" код Небојана, који
држе они.

Углавном гдје Патријах дође, Фрањо Ајкула пије
каву у скорије вријеме.

Значи...
Чека се само заповјед.
Дана мали говори.
Брине...
Свјесна је да ће по обичају много тога пасти на
њена леђа.

На мене не може рачунати.
Кажем јој ако дође до бјежаније нек покупи
пар књига.

Старије су, тешко их је више и наћи.
А значиле су ми увјек пуно...
Радекина "Кордун у прошлости", "Торња Крајина
– Карловачко владичанство". Таничине двије
књиге. Прва књига пјесама, издана 1971, и друга
у којој су и обичаји Кордуна, издана 1987...

Велим јој још ако буду кућу напустили да поведу
и Бега, младог дугодлаког њемачког овчара.

Четвртог "олујног" дана ујутро улазимо у Вој-
нић. Потпуно празан, нигдје никог.

По цести лежи пар коњских комота, дије-
лови орме, кола... блатобран од "фергусона", пар
завежљаја робе спалих са нечијих кола, прико-
лица...

Гране борова око опћине покиданих гранатама
разбацало посвуда.

Паркирамо се на аутобусном колодвору.
Завирујемо у Кљајјеву трговину.
Празне полице.
Остало још само "Вима", "Плебе" и пар кутија
неког прашка за веш?!

Преко пута бензинске пумпе наиђем на Мићу
Цигана.

Сједи на степеницама плаве "просвјетне" зграде.
Потеже из флаше "Рубинов" вињак.
Очито је био "у набави" у трговини код Кљајића
док се још што могло "купити".

Отпијем пар дугачких гутљаја да саперем пра-
шину.

Мића приводи крају флашу вињака.
Вели да он не иде никуд.
Изљубишмо се.

Пружи ми десницу своју на којој је носио већ
сажвакану црну кожну навлаку украшену са пар
нитавача.

Штитила му је подлактицу док је наносио мете-
рице дрва на жагу "банцека".

Стегну ми руку, не пуштајући је дуго.
Колона "корњача" крену према Биљегу гдје се
прикупљамо.

На зачељу је носач моста. скреће десно, код
поште опет десно.

Па онда равно мојом улицом, Вергашевом.
Ницо "црнца" вози лагано.
Ја на куполи к'о на фијакеру.

Чује се само једнолична шкрипа гусјеница на
асфалту.

Врата куће су закључана.
То сви наивно раде. Мисле да ће се ускоро вра-
тити.

Тако и моја мати.
Што затварате?
Доћи ће "бравари"
Већ до ноћи или до сутра најкасније.
Са "калшњиковима".
Ти све браве отварају.
Прођем иза куће.

Завјеса се њише на вјетру. Поизбијале гранате
столарију.

Попнем се на спрат. Прегледам књиге по поли-
цама регала.

Видим да је Дана понијела оне које сам јој рекао.
У крај реда видим два дебља фасцикла са фото-
графијама старих дрвених кућа и крајишких
крстача.

Заборадио сам Дани рећи за њих. А важни су.
Трпам их у комбинеzon.

*Обајљено на порталу "Banijaonline",
19 august 2021.

* * *

Зајесенило је већ добро.

Лишће пожутило, хладније је. Вратили смо се јучер са врха Гоча. У неком планинарском дому након дуге потраге нашао сам наше Маџаре.

Дана забављена кувањем ручка.

Нешто ми на памет пале књиге.

- Дано....

Ђе су оне књиге?

Дана нешто смрси, пребаци причу.

Углавном, не рјешимо ми то тај пут.

Дође и прво избјегличко прољеће.

Дана нам прави неко варивце за ручак.

Сјецка купус.

Мени опет нешто пале на памет књиге.

зељко књиге

- Не рече ти мени за књиге, кад те ја упита јесе-
нас.

Ђе су књиге?

Дана преста сјећи купус.

Спусти нож.

Окрену се лагано.

Подбочи се на пулт кухиње.

- Еее....Бено моја. Увјек си бенаст био.

Бацила сам их у Глини!!!

????

- Како мислиш бацила?

- Па лако.

Избацила сам их из руксака у неко грмље...

Потпуни смо били окружени, у рукама смо им.

Дијете је од шест година испред мене.

Ђаћа ти је остао без ноге!

Тамо према болници чуло се пар везаних ек-
сплозија. Онда чујеш јауке.

Неко је од њихових стао на мине.

Иза тога пар кратких рафала.

Егзокуционих.

Цијев пушке ми је пред устима.

Осјетим јој врелину.

“Радила” је малоприје.

Нервозан је, игра му јпрст на обарачу.

Гледам право у закрвављене очи које провирују
на загарављеном лицу.

На раменима лепршају тракице за распозна-
вање...

Па бацила сам књиге!!!

Што сам друго требала направити!!!

Јебле те књиге.

Ђириличне?

Јебле те пјесме Ђаничине и обичаји Срба на Кор-
дуну.

Па, побит ће нас каква будала због књига!!!

Ма јебите се ви...

И тенкови ваши и андрљевина...

Знам да сте свашта прошли.

Исчекивали смо те и испраћали са зебњом.

Од Логоришта до Турња. Част вам.

Човјече...!!!

Али ти никада ниси носио своју кћер кроз кишу
граната и метака!

Ниси никад полагао по њој да је тијелом зашти-
тиш од гелера!

Ниси јој никад стављао руке на лице да не гледа
мртве и крв по глинским улицама као ја, док су нас
спроводили...

ТИХИ ЕГЗОДУС КОЈИ НЕ БЕЛЕЖЕ КАМЕРЕ*

Пише: Саво Штрбац

Ишчекујући резултате о учешћу Срба у укуп-
ној популацији у Хрватској на основу прошлог-
дишњег пописа становништва, присетио сам се
да их је по претходном попису из 2011. било 4,36
процената, што је скоро три пута мање у односу
на предратну 1991. До пре неколико година ана-
лизе многих демографа, укључујући и „Верита-
сове”, упућивале су на закључак да ће на наредном
десетогодишњем попису проценат Срба у укуп-
ној популацији домаћити бројку од три процента,
која је у плановима Туђмановог естаблишмента
с почетка деведесетих прошлог века пројекто-
вана као граница испод које се за сва времена
решава „српско питање као реметилачког фак-
тора у Хрватској”.

Пошто знамо да је по прошлогодишњем попису

*Објављено у дневном листу “Политика”,
7. августа .2022.

мање око 400.000 становника у односу на 2011, што је резултат одласка житеља Хрватске у земље ЕУ, међу којима има многоструко више Хрвата него Срба, тренутне процене говоре да ће Срба бити и даље изнад три процента у укупној популацији, што ће разочарати многе „етничке чистунце” у Хрватској.

Присетих се и да је 2012. године промовисана студија „Мањински повратак у Републику Хрватску – Студија отвореног процеса”, коју је наручио УНХЦР, а чији су аутори Милан Месић и Драган Багић, истакнути академици с подручја миграција и друштвених истраживања, те професори на Филозофском факултету у Загребу.

У поглављу „Квантитативно истраживање повратка”: према подацима Владе Хрватске, 2010. године регистровано је 130.220 повратника српске националности. Аутори су дошли до процене да је од регистрованих повратника српске националности у РХ живело око 38 процената, изван Хрватске око 45, а да их је око 17 процената умрло. Кад се проценти замене реалним бројевима, онда то значи да од 130.220 повратника, колико их је хрватска влада регистровала до 2010. године, у Хрватској је живело 49.513, изван Хрватске 58.657, а да их је умрло 22.146.

Да ли се нешто битно променило у последњих дванаестак година у односу на изнесене бројеве?

Према подацима Државног статистичког завода РХ, који на годишњем нивоу прати миграције становништва према свим земљама света, по уласку Хрватске у ЕУ досељавање из Србије је сведено на безначајне бројке, тако да их се и по неколико пута више одсељавало него досељавало из Србије. Тек у последњих неколико година број досељених из Србије и по неколико пута премашује број одсељених у ту државу, што је резултат доласка сезонских радника из Србије у Хрватску.

Ако занемаримо „сезонце”, на основу изнесених података можемо констатовати да „тихи егзодус” Срба из Хрватске и даље траје. За разлику од онога „великог егзодуса” из августа 1995, који се протегао све од Книна, преко Београда, па једним краком до Приштине, а другим до Суботице, и који се, попут Кинеског зида, могао видети и из свемира, овај „тихи”, не само да се не види из свемира него га не виде ни камере ни српских, ни регионалних, ни светских медија. А не виде га због тога што се дешава свакодневно и различитим превозним средствима – аутобусима, возовима, линијским так-

сијима... Бежи се од зла, а не од добра.

Простори на којима живе Срби повратници су девастирани и неусловни за живот. Још многа места немају ни струју ни воду, ни путеве, ни школе, ни болнице, ни трговине... А све су то имали пре изгона. Уз то превладава старачка популација од којих већина није у стању да се брине о себи, а камоли о другима. У местима где има више повратника они млађи, још увек радно способни, ако нису отишли у ЕУ, отварају старачке домове, што је постао један од сигурнијих бизниса Срба повратника.

О томе какве проблеме имају Срби повратници најбоље илуструју извештаји Српског народног већа, које сваке године региструје етнички мотивисане нападе на Србе на подручју Хрватске. Број таквих напада стално расте откад је Хрватска ушла у ЕУ, да би их прошле године било преко 500, и то само оних што су медији забележили, односно оних што се пријави полицији и тужилаштву, али бар два пута је више оних што се не пријављују никоме.

Сваком Србину повратнику који је живео у бившој РСК прети опасност од процесуирања за ратни злочин. Хрвати су постали специјалисти за подвођење обичних животних ситуација под ратне злочине и на тај начин држе у перманентном страху остварене и потенцијалне повратнике да било када могу и они да буду процесуирани и да заврше на дугогодишњој робији.

Процесуирање противника за ратне злочине постало је хрватски бренд који извозе у друге земље. До сада су га извозиле у земље региона, а однедавно и ван региона. И хвале се да је њихов модел процесуирања за постизање ратних и поратних циљева, конкретно етничког чишћења, много ефикаснија од пушака и тенкова. И у праву су.

У Хрватској је још велики грех бити Србин и православац. Због тога и код повратника, као и код оних њихових сународника који нису ни напуштали Хрватску, постоји тренд похрваћења и покатоличења. Похрваћују се одрасли да би задржали посао или неку другу „нормалну” привилегију, а покатоличују се деца да би била равноправна с вршњацима католичке вере. Родитељи то не раде из уверења, него због избегавања „дечјих суза”. Мењају се презимена и имена која на први поглед звуче српски у њихове хрватске иначе, а то раде све структуре становништва.

2. ПОДАЦИ ИЗ ЗВАНИЧНИХ ПОПИСА ИЗБЈЕГЛИЦА КОМЕСЕРИЈАТА ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

2.1. ПОПИС 1996.

Од 15. априла до 9. јуна, попис избеглица се спроводи у Србији и Црној Гори, обухватајући сва лица погођена ратом која су напустила своја дотадашња пребивалишта у другим републикама бивше СФРЈ и сада живе у Савезној Републици Југославији.

Циљ пописа је био да региструје сва ратом угрожена лица која су избегла у Савезну Републику Југославију из других република СФРЈ, без обзира на њихов статус. Већина избеглих лица пребегла је из Босне и Херцеговине и Хрватске. Скоро 40% избеглица у СР Југославији је дошло из БиХ, док је 55% пребегло из Хрватске. У Републици Црној Гори, скоро 70% избеглица стигло је из БиХ.

Статус избеглица

Већина избеглица које су нашле уточиште у Савезној Републици Југославији, регистрована је као избеглица или као прогнаник. Међутим, велики број се није пријавио. Неки су веровали да ће се рат брзо завршити, други су избегавали војну обавезу, док неки изгледа нису желели да буду названи избеглим лицима. Са престанком сукоба, многи мушкарци су могли да се придруже својим породицама, а лица која се раније нису пријавила, сада треба да буду обухваћена плановима за решавање избегличке ситуације.

УНХЦР сматра и једне и друге избеглицама. Југословенске власти третирају обе категорије на исти начин, омогућајући једнак приступ материјалној помоћи, здравственим и образовним установама. Од јануара 1997. године, сва лица ће моћи да поднесу захтеве за пријем у држављанство.

Избеглице према врсти смештаја

Попис је показао да је 91,1% избеглица у СР Југославији српске националности. Велики број избеглица блиско је повезан са овдашњим становништвом, преко пријатеља и рођака који су се населили у Србији и Црној Гори после II и III светског рата. Становништво је широм отворило врата овим људима, па је скоро 54% избеглица нашло уточиште код пријатеља, рођака или других несебичних људи. Један број избеглица успео је са собом да понесе нешто новца. Други су, пак, успели да се запосле.

Резултати пописа показују да 20% избеглица у Србији, и 30% избеглица у Црној Гори живи у изнајмљеним становима, док скоро 5% пописаних лица у Србији и 9,4% у Црној Гори има сопствени смештај. Један мали број избеглица није дао одговор на ово питање. Нешто преко 9% лица, која су одговорила са "остало" смештено је у адаптивним просторима, као што су вешернице, сутерени, штале или амбари, односно у просторијама које по основној намени нису предвиђене за становање.

Тек преко 10,2% избеглица је смештено у колективним центрима. Они представљају, по правилу, најугроженији део ове популације. Без пријатеља или родбине и без сопствених средстава за решавање стамбеног питања, ова група од укупно 57.000 лица потпуно је зависна од хуманитарне помоћи. Број избеглица које траже место у колективном смештају расте сваког дана, јер расте број оних који су их примили, а који више нису у стању да их издржавају јер су исцрпили све своје новчане и друге резерве.

Насупрот другим земљама где су избеглице углавном смештене у избегличким логорима и колективним центрима, скоро 300 хиљада избеглица, т.ј., преко половине укупног броја лица која су избегла у Србију, смештено је у породицама блиских рођака и породичних пријатеља. Солидарност коју је исказало домаће становништво се пре свега објашњава блиским родбинским везама као и традиционалним системом вредности. Претходно истраживање које је обављено 1993. године, када је 95% избеглица било смештено у породицама код родбине или пријатеља, јасно указује на мотиве породица домаћина.

Према овом истраживању, код две трећине породица испитаника, мотив је била блиска родбинска веза. Од укупног броја породица које су примиле избеглице, преко једне четвртине чине лица која су се и сама доселила из Босне и Херцеговине, док се отприлике 10% доселило из других делова претходне Југославије.

У условима тешке економске кризе која је погодила читаву земљу, пружање гостопримства избеглицама подразумевало је велику жртву. И даље огромна већина домаћег становништва живи у економским условима у којима не може да

задовољи ни своје основне потребе. Тако је пружање гостопримства избеглицима представљало огромно финансијско оптерећење. Дакако, оптерећење није било само финансијске природе. Делити са неким стамбени простор, породичну интиму, представљало је психолошко оптерећење. Према истом истраживању, скоро половина породица које су примиле избеглице располаже са мање од 10 квадратних метара стамбеног простора по члану домаћинства.

После неколико година избеглиштва проведених у породицама домаћина, један број избеглица је успео да обезбеди средства за изнајмљивање или чак куповину стана. Према резултатима пописа, 102,6 хиљада избеглица (19,1%), живи у изнајмљеним становима, а 25,4 хиљаде (4,7%) је обезбедило сопствени смештај. Око 50 хиљада избеглица (9,2%) је привремено решило стамбено питање смештајући се у неусловне просторије које нису предвиђене за становање (тавани, вешернице и

сл.). 54,4 хиљаде избеглица (10,1%) живи у крајње неповољним условима које пружају колективни центри у школама, спортским халама, радничким баракама, специјализованим установама. У погледу структуре смештаја према садашњем пребивалишту, по малом броју колективних центара се издваја донекле Београд. Тако је изузетно велики број (72,4%) од укупног броја избеглица у Београда, смештен код породица родбине и пријатеља.

Структура смештаја је такође карактеристична на Косову и Метохији, где скоро две трећине избеглица које бораве у овом подручју живи у колективним центрима. Анализа према врсти смештаја у односу на старосну структуру избеглица показује да се највише разликује структура смештених у колективне центре од старосне структуре избеглица у сопственом смештају. Док је у колективним центрима већи број лица старијих од 65 година (16,3%), они су најмање заступљена старосна група међу избеглицима које имају сопствени смештај (9%), односно изнајмљују стамбени простор (8,2%). Чињеница да старијих има највише тамо где су услови смештаја најлошији може се објаснити смањеном способношћу за рад и обезбеђивање финансијских средстава путем којих се решава стамбени проблем. Преживљавајући далеко драматичније последице напуштања сопственог дома и средине у којој су провели цели живот, лишени обавезе да се брину о другима, старији су се препустили судбини и отишли у колективне центре који су за многе били једино решење. Са аспекта статуса, анализа показује да у свакој категорији има преко 50% лица која су смештена код рођака или пријатеља.

Меду лицима која имају статус прогнаника, нешто је више оних у колективним центрима у односу на оне са сопственим смештајем. Објашњење лежи у чињеници да су ова лица стигла у великом броју у једном таласу у врло кратком временском периоду, што је све умањило могућност за тражење других решења.

2.2. ПОПИС 2001.

ГЛАВНА ЗАПАЖАЊА И ЗАКЉУЧЦИ

* Регистрацијом избеглица у Србији 2001. регистровано је 451.980 лица - 377.131 са статусом избеглица и 74.849 ратом угрожених лица. У

поређењу са претходним пописом (1996.), укупан број регистрованих избеглица нижи је за 160.806, односно за 29,89 %. Број пописаних ратом угрожених лица смањено се за 6% у односу на попис 1996.

* Регистрована популација је углавном средњих година (просечна старост 38,59 година), са малим бројем деце, и значајним бројем старијих особа, углавном жена.

* 99,61% свих регистрованих лица је дошло из Хрватске и Босне и Херцеговине, а око 90% су Срби. Већина избеглица стигла је у масовним таласима током неколико великих криза.

Скоро половина од свих регистрованих избеглица стигла је током августа и септембра 1995. После 1998. прилив избеглица се константно смањује. Већина ратом угрожених лица стигла је 1991. и 1992. године.

* Скоро половина регистроване популације смештена је у Војводини, око 30% у Београду и околини, око 20% у Централној Србији и врло мали број на Косову. У поређењу са 1996-том, сада је више избеглица у Војводини и Београду, а мање у Централној Србији. Проценат избеглица на Косову смањено се са 3,6% на свега 0,1%.

* Избеглице углавном живе у изнајмљеним становама, друга највећа група живи са рођацима или пријатељима, и трећа у сопственом смештају, за разлику од 1996, када су живели углавном са рођацима или пријатељима, а у мањем броју у изнајмљеном и сопственом смештају. Ратом угрожена лица су већином у сопственом смештају.

* Значајан број избеглица још увек живи у колективним центрима, иако их је сада само 4,88% од укупне популације, у поређењу са 10,1% из 1996. Од тада млађа популација напушта колективне центре, тако да у њима остају углавном старији, међу којима је висока стопа социјално и/или здравствено угрожених.

* Већина избеглица је у браку, најчешћи степен образовања је завршена средња школа, стопа незапослености је око 45% за избеглице и око 35% за ратом угрожена лица. Најбројнија категорија социјално угрожених су старије особе без старања, а здравствено угрожених - особе са озбиљним хроничним обољењима.

* У погледу пожељних трајних решења, око 60% избеглица је исказало опредељење за интеграцију у локалну средину, као што је био случај и 1996. Свега 5,30% избеглица се определило за добровољни повратак, што је мање него 9,1%, колико је било опредељених за повратак 1996. Око 25%

избеглица је још увек неодлучно.

* 72% ратом угрожених лица је за интеграцију у локалну средину, док је 1996. било преко 85%. Око 4% ратом угрожених лица је за добровољни повратак, што је више него 2,5%, колико их је било за повратак 1996. Проценат неодлучних ратом угрожених лица порастао је са 5,3% из 1996. на садашњих скоро 15%.

* Разлози неподношења захтева за повратак углавном су безбедносне природе (37,29%), везани за услове живота (29,90%) и проблеме са имовином (9,12%). Нешто мање од половине оних који су се определили за повратак поднело је захтев за повратак.

* Већина објеката претходног пребивалишта је била приватно власништво. Проценат објеката у приватном власништву у Хрватској је ипак приметно већи него у Босни и Херцеговини (80% према 54,76%). Генерално гледано, 33,49% од свих објеката је усељиво, 12,29% оштећено али се може поправити, 25,33% је дефинитивно оштећено и оправка је немогућа, а за 28,88% власници немају никакву информацију о стању објекта. Свега 21,82% од укупног броја објеката је у поседу власника, 27,45% је заузето, а за остатак нема никаквих информација. У Босни и Херцеговини је проценат заузетих објеката већи, а у Хрватској је више објеката у поседу правих власника. Око 20% од свих регистрованих је поднело захтев за повратак у посед. Свега у 1,61% случајева је подношење захтева имало за резултат повратак поседа у власништво.

* Већина оних који желе да се врате, имају посед у приватној својини у земљи претходног пребивалишта (некој од бивших република СФРЈ). Трећина ових објеката је у усељивом стању, а четвртина је оштећена, али са могућношћу поправке. Преко 60% усељивих објеката који су у приватном власништву лица која хоће да се врате, је заузето, а мање од 30% је у власништву правих власника. Оштећени објекти у приватном власништву који се могу поправити, већином су остали у власништву правих власника.

Генерално, кроз одговоре лица која су добровољно узела учешћа у Регистрацији избеглица у Србији 2001-ве, добила се прилично јасна слика регистроване популације и тешкоћа са којима се боре у свакодневном животу. Трендови које је било могуће идентификовати у односу на попис 1996, указују на начине превазилажења тешкоћа, било

напором самих угрожених лица, било уз помоћ Владе СРЈ, УНХЦР-а, међународних хуманитарних и невладиних организација. Након анализе података добијених регистрацијом избеглица и ратом угрожених лица 2001-ве, могу се формулисати основни закључци:

* Значајна већина регистроване популације изјаснила се, по други пут, да жели да се интегрише у локалну средину у Србији.

* Добровољни повратак је по УНХЦР-у најповољнији начин за решење проблема избеглица, те треба у потпуности поштовати жеље оног мањег дела избегличке популације који се определио за повратак. Пораст процента избеглица који су неодлучни у погледу повратка, указује на потенцијално повећање броја оних који ће се определити за повратак у будућем период

ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗБЕГЛИЦА

Током 1993. и 1994. сукоби у Хрватској и Босни и Херцеговини су били мање интензивни па се и број приспелих избеглица смањивао све до пролећа и лета 1995, када су се поново интензивирали сукоби у Хрватској.

Током августа и септембра 1995. године, више од 190.000 избеглица (по подацима из 1996.) побегло је из Хрватске у највећем таласу избеглица, када је хрватска армија преузела контролу над целом територијом Хрватске. Током регистрације 2001. поново је регистровано 142.700 лица која су ушла у тадашњу Југославију, што чини 58,82 % свих избеглица из Хрватске. Након потписивања Дејтонског мировног споразума, промене контроле над територијом у Босни произвеле су нове таласе од око 50.000 избеглица из Босне и Херцеговине у 1995. и око 30.000 у 1996. години. Од 249.789 избеглица колико их је пристигло у Србију током те критичне 1995, 169.473 (или 67,85 %) су поново регистровани 2001. и чине 44,94% свих регистрованих избеглица.

После 1996, регистровано је још једно повећање прилива избеглица - талас од 20.000 избеглица из Хрватске пристиглих 1998. године, после враћања подручја Источне Славоније у оквир Хрватске.

БОРАВИШТЕ У СРБИЈИ

Већина регистрованих избеглица налази се у Војводини (48,52 %), затим у Београду (30,12

%) и Централној Србији (21,07 %), а на Косову их је само 0,1 %. Војводина, као подручје плодне земље, релативно ретко насељена и традиционално мултиетнички оријентисана, примила је највећи број избеглица у апсолутном смислу. У Београду, највећој метрополи у Србији, смештено је релативно највише избеглица с обзиром на величину територије коју обухвата - 30,12 % целокупне избегличке популације.

Овакав распоред је у складу са трендом локалног становништва које такође мигрира ка Београду из мањих градова и места, али је проценат избеглица смештених у Београду и поред тога веома висок.

У поређењу са пописом 1996. приметно је драстично смањење процента избеглица на Косову (са 3,6% на 0,1%). Лета 1999. године, већина неалбанског становништва, укључујући и избеглице, пребегла је у друге делове Србије. Такође, у односу на 1996. уочава се смањење броја избеглица у Централној Србији (са 27,6% на 21,07%), а повећање у Београду (са 26,1% на 30,12%) и Војводини (са 42,7% на 48,52%)

У шест од седам округа у Војводини смештено је преко 2% од укупно регистрованих избеглица,

по округу, док их у већини округа у Централној Србији нема више од 1,5%. У Мачванском округу, на граници са БиХ и близу Хрватске, смештено је највише избеглица - 6,63 % од укупно регистрованих.

У територијалној расподели избеглица у Србији, уочавају се два основна тренда. Број избеглица се смањује од северозапада ка југоистоку, тј. при удаљавању од граничних подручја са Босном и Херцеговином и Хрватском. Број избеглица се повећава у већим градовима, као што су Београд, Нови Сад, Крагујевац, Чачак, Краљево, Шабац, Ваљево, Ужице, Јагодина или Пожаревац, и у околини ових градова.

Избеглице из Хрватске као највећа избегличка групација у апсолутном износу, у већини су у скоро свим регијама у Србији, нарочито у Војводини. Једино је у Централној Србији смештено релативно више избеглица из Босне и Херцеговине (27,56 %), него оних из Хрватске (17,42 %). Око 30 % свих избеглица, независно од њиховог претходног пребивалишта, је у Београду и његовим предграђима. Избеглице чине око 6,3% становништва Београда.

Више од половине избеглица из Хрватске (52,71%) смештено је у Војводини, која је географски најближа Хрватској. Значајан број избеглица из Босне и Херцеговине (55.591 или 41,53%) је такође смештен у Војводини. Обзиром на таласе насељеника из мање развијених и неплодних крајева Босне и Херцеговине који су заплуснули Војводину у периоду непосредно после Другог светског рата, очигледно је да избеглице из Босне и Херцеговине теже да се сместе тамо где њихови рођаци, пријатељи и сународници имају већ успостављене корене.

ВРСТА СМЕШТАЈА

Избеглице су најчешће смештене по изнајмљеним становима (43,6 %) и са рођацима или пријатељима (29,55 %). У сопственом смештају живи 17,8 %, а 5,61 % је у колективним центрима. Расподела по типовима смештаја се битно променила од пописа 1996. Проценат избеглица смештених у колективним центрима, са рођацима или пријатељима и у "другим" - најчешће неадекватним типовима смештаја смањено се отприлике за половину. У исто време, проценат смештених у изнајмљеним становима се повећао преко два пута,

а проценат оних у сопственом смештају четири пута.

Избеглице се генерално селе у већа урбана подручја са бољим могућностима запослења, и почињу да живе у изнајмљеном смештају. Неке су такође продале или размениле објекат претходног пребивалишта и тако дошле до сопственог смештаја у Србији.

Избеглице из Хрватске су најбројније у свим типовима смештаја и релативно их је више у сопственом смештају у односу на оне из Босне и Херцеговине.

На графикону 2.9. види се да су избеглице из Хрватске процентуално више у сопственом смештају него оне из Босне и Херцеговине. Избеглице из Босне и Херцеговине се чешће смештају код рођака или пријатеља. У колективним центрима још увек живи 21.139 избеглица, од којих је 16.916 или 80% из Хрватске.

2.3. ПОПИС ИЗ 2005.

На регистрацији која је спроведена од 27. новембра 2004. године до 25. јануара 2005. својство избеглица потврђено је за 104.246 лица.

Главни резултати регистрације

На регистрацији којој је приступило 141.685 лица статус је потврђен за њих 104.246. У поређењу са регистрацијом обављеном 2001. године, број избеглица је значајно опао.

Од свих регистрованих лица 73,54% је дошло из Хрватске, а 26,46% из Босне и Херцеговине. Срби чине 95,69% регистрованих избеглих лица.

Више од половине свих регистрованих избеглица у Србију је дошло током августа и септембра 1995. године. Скоро половина регистрованих избеглица (48,4%) смештена је у Војводини, док 28,7% живи у Београду, 22,7% у централној Србији и веома мали број на Косову и Метохији (0,2%).

У поређењу с регистрацијом из 2001, географска распоређеност избеглица у Србији је приближно иста.

Подаци указују да је просек година регистроване популације 43 и да већина живи у брачној заједници. Међутим, број деце у укупној популацији је релативно мали. Знатан је број старијих особа и тај део популације углавном сачињавају жене.

Већина избеглица има завршену средњу школу (47%), док је незапосленост, као и на претходној регистрацији, изузетно висока и износи 60%.

Избеглице махом живе у изнајмљеном смештају (45%). Следе избеглице смештене код рођака или пријатеља (28,6%) и у сопственом смештају (19%). Сви наведени проценти су слични онима са регистрације 2001.

Упркос чињеници да је број избеглица у колективним центрима смањен за готово пет пута, пропорционално овај вид смештаја остаје и даље значајан (4,2% наспрам 5,6% према подацима из 2001).

Такође је значајан и број избеглица с посебним потребама које се налазе у социјалним институцијама. Овај број је готово идентичан оном из 2001. године, док је процентуално учешће порасло са 0,6% у 2001, на 2,0% у 2005. години.

Главне карактеристике избеглица

У поређењу с претходном регистрацијом, укупан број регистрованих избеглица је мањи за 272.885. Главне разлоге опадања њиховог броја треба тражити пре свега у могућности стицања држављанства Републике Србије и добијања личне карте (од којих је један број поред тога обухваћен и локалном интеграцијом), повратка у земље порекла, али и пресељења у треће земље.

Нажалост, изванредан број лица је и умро у избеглиштву. Процес одласка у треће земље интензивно се одвијао између прва два пописа (1996. и 2001. године), али и касније. Процењује се да је на овај начин трајно решење обезбеђено за преко 50.000 лица.

Значајно место у овом процесу припада програму пресељења спровођеном првенствено преко УНХЦР-а (око 23.000), кроз хуманитарне програме влада трећих земаља (Канада, Аустралија, САД, скадинавске земље) као и на друге начине.

Укупан број и претходно место пребивалишта Полазећи од укупног броја регистрованих избеглица види се да су скоро три четвртине из Хрватске а једна четвртина из Босне и Херцеговине. Пошто је број избеглица из Словеније и Македоније незнатан, у даљем тексту ће бити обрађене само избеглице из Хрватске и Босне и Херцеговине које и чине 99,85 посто од свих избеглих.

НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

Највећи део избегличке популације чине Срби, без обзира из које од бивших република СФРЈ долазе. Остале националности су мање заступљене

и у односу на попис из 2001. године проценат избеглица српске националности промењен је са 89,77 на 95,69 посто.

БОРАВИШТЕ У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ СПРОВОЂЕЊА РЕГИСТРАЦИЈЕ

Већина регистрованих избеглица налази се у Војводини (48,4%), затим у Београду (28,7%) и у централној Србији (22,7%), а на Косову и Метохији их је 0,2%. У Београду још увек има скоро 30.000 лица са избегличким статусом. У односу на претходне пописе примећује се благи процентуални пад за Београд и процентуални пораст избеглица у централној Србији. Ово се објашњава већим могућностима запошљавања и осамостављивања избеглица у Београду, што доводи до укидања статуса и узимања држављанства и личних карата Републике Србије.

Избеглице из Хрватске као највећа избегличка групација, у већини су у скоро свим деловима Србије, нарочито у Војводини. Једино у делу Централне Србије који се граничи с Босном и Херцеговином има релативно више избеглица из те бивше југословенске републике. Лица са избегличким статусом иначе чине око 1,4% укупног становништва Републике Србије.

ВРСТА СМЕШТАЈА

Избеглице су најчешће у изнајмљеном смештају (45%), а затим код рођака и пријатеља (28,6%). У сопственом смештају живи 19% избеглица, а у колективном смештају их је 4,2%. Расподела по типовима смештаја није се битно променила од пописа 2001. године.

Избеглице се селе у већа урбана подручја са бољим могућностима запослења. Живе углавном у изнајмљеном смештају. Део избегличке популације је продао или разменио имовину у месту претходног пребивалишта и тако дошао до средстава која су им у извесној мери омогућила интеграцију у Србији.

Избеглице из Босне и Херцеговине се чешће смештају код рођака и пријатеља. Избеглице из Хрватске су претежно у сопственом смештају. У колективном смештају налази се још око 4.400 избеглица, већином из Хрватске.

ПРОГРАМИ ЗБРИЊАВАЊА У ОБЛАСТИ

СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

У оквиру редовних активности, Комесаријат за избеглице збрињава избегла лица, како из колективних центара, тако и из приватног смештаја у установама социјалне заштите за стара лица и пензионере, душевно оболела лица и децу без адекватног родитељског старања. Један број лица из колективних центара и приватног смештаја смештен је у пренамењене колективне центре (домска одељења). Попуњавају се и слободна места за избегла и расељена лица у објектима за социјално становање у заштићеним условима (ФОСТЕР).

Комесаријат за избеглице од 1992. године рефундира смештај ученика избеглица, који су испунили услове предвиђене конкурсом Министарства просвете за смештај у средњошколске интернате, а на основу социјалне анамнезе за сваког ученика понаособ, коју раде општински повереници у сарадњи са надлежним службама општине на којој ученик има пријављено боравиште.

ИНТЕГРАЦИЈА

У Републици Србији до 2001. године реализовани су одређени стамбени пројекти за избеглице, а програми трајних решења, односно интеграције избеглица, започети су 2002. године. Од 1997. године до краја 2004. Комесаријат је реализовао одређене стамбене програме у сарадњи са УНХЦР-ом, Швајцарском агенцијом за раз-

вој и сарадњу, Норвешким саветом за избеглице и локалном самоуправом. Од 2004. године Комесаријат у сарадњи са Европском агенцијом за реконструкцију интензивно ради на реализацији пројеката за избеглице из програма ЦАРДС.

Као резултат свих наведених активности процењује се да ће по окончању програма ЦАРДС, у Републици Србији на поменуте начине буде збринуту близу 30.000 лица.

У складу с „Националном стратегијом за трајно решавање питања избеглица и интерно расељених лица“ поменути програми усмерени су ка оним лицима која су се определила за останак у Републици Србији. И после дугог низа година избегличко питање у Републици Србији није до краја решено.

И поред чињенице да се број избеглица статистички посматрано смањује, још увек је релативно велики број људи који није дошао до трајних решења.

Иако се стварају скоро сви неопходни предуслови за интеграцију избеглица, најважнија компонента овог процеса је стамбено питање, што захтева изузетно велика финансијска средства.

Повратак избеглица као друго трајно решење, реализован је у знатно мањој мери од очекиваног, зато што избеглице нису у могућности да остваре приступ свим припадајућим правима. Да би се питање избеглица трајно решило неопходно је и даље ангажовање свих држава у региону и међународне заједнице.

3. ИЗБЈЕГЛИЧКИ ПРОБЛЕМИ У МЕДИЈИМА

ЖИВОТ ИЗБЕГЛИЦА

ПИШЕ: ЉУБИЦА ГОЉГИЋ*

ЧИЈИ КРСТ ОНИ НОСЕ?

На самом почетку рата на просторима бивше Југославије професор Јован Рашковић идентификовао је типологију избегличких стања: у првој фази оптимизма преовладава радост због спасене главе и олакшање изазвано чињеницом да се коначно стигло у земљу матицу. Друга фаза избегличког живота, коју је проф. Рашковић назвао фазом реалног песимизма, подразумева обострано сазнање да избеглиштво неће кратко трајати. Избеглице губе наду у повратак, а домаћини новац и живце. За трећу, последњу етапу карактеристична је колективна депресија и зачетак анимозитета између староседелаца и дошљака. Избегли оптужују Србију да их је гурнула у рат а да сада не зна шта ће с њима, траже пасоше за иностранство, жале се на неадекватне услове живота. Домаћини све чешће “гостима” пребацују лењост, паразитство, ширење криминала, проституцију, узурпацију радних места, места у болницама, школама, на факултетима...

У то “треће избегличко стање”, као школски пример, уклапа се и председник Скупштине Републике Србије Драган Томић који је открио јавности да милитантно језгро група, које по Београду изазивају нереде, а идентификоване су као фашисти и терористи, “чине избеглице из Босне и Хрватске које су незадовољне губитком своје домовине. Они окривљују друге због тога, иако су самовољно напустили родни крај”.

Ову изјаву тешко је разумети као “лапсус” говорљивог председника Народне скупштине.

Пописом избеглица, који је спровео Републички комесаријат за избеглице (април, мај, јун 1996) утврђено је да на територији Србије живи 537 937 избеглица (око 230.000 из БиХ и 290.000 из Хрватске). У односу на број становника у Србији (попис из 1991) избеглице чине 6,3 одсто укупне популације. Највећи таласи избеглица стигли су почетком рата и, нарочито, у мају и августу 1995.

ОПТУЖБЕ

Србија је прве избеглице дочекала са чајем и сендвичима. У општој националној еуфорији општински руководиоци утркивали су се ко ће отворити више спортских хала и сличних објеката за избеглице. У ударној емисији државне телевизије, другом Дневнику, који је трајао и по деведесет минута, слике људи и деце на колима и тракторима, али и слике пожртвованих домаћина имале су завидну минутажу. Дневне и недељне новине писале су о сељацима који су у куће примали и по неколико избегличких породица.

Избеглице које су на територију СРЈ стигле до двадесет седмог априла '92. добиле су и лична документа (додуше, са ознаком т-транзит), а није било већих проблема ни приликом продужења пасоша, возачке дозволе, регистрације аута. У републичком МУП-у '92. објашњавали су да “сваки грађанин који добије избегличку легитимацију може да оствари сва грађанска права као да је житељ Београда или било ког другог града у Србији”.

Од свих грађанских права, чини се, најважније је било да избеглице искористе право да гласају што је око сто хиљада њих и учинило 1992, гласајући листом за Слободана Милосевића. Тиме су се замерили српској опозицији, која че их дуго оптуживати да служе режиму и да у униформама републичког МУП-а батинају присталице опозиције на митинзима по Србији (оптужба се одржала до данас).

Са завршетком избора почела је да се приводи крају и идила свих Срба у Србији. Међусобна нетрпељивост исказиваће се најпре вербално, а потом ће бити и озакоњена. У новинама се могло прочитати да је Србија тешко погођена обавезом да се брине о избеглицама које су се од “браће у невољи” веома брзо претвориле у “камен око врата”; тим пре што обећана страна помоћ, бар према тврдњама госпође Братиславе Морине изостаје: “Од света смо добили врло мало средстава која представљају 10-15 одсто наших потреба” (изјава с почетка 1996).

Од 1992. године главну бригу о избеглицама преузима Комесаријат за избеглице. У њега се сливала готово сва хуманитарна помоћ која је стизала са свих крајева света. Како је она прос-

*Објављено у “Нин”-у 28. фебруар 1997.

леђивана знају они који су од те помоћи живели, али и многе организације које су, после искустава са Комесаријатом, одустајале од хуманитарног деловања на овим просторима.

ПЕРЕД

Уз велики напор и праву пометњу коју је изазвао у канцеларији обезглављеног Комесаријата (глава куће, госпођа Братислава Морина, преузела је недавно новоосновано републичко Министарство за породицу), новинар НИН-а добија податак да је прошлогодишњи републички буџет издвајао 338 милиона динара за смештај и бригу о избеглицама. Да ли је то висице или мање од буџета за '94. или '95? У Комесаријату не знају: "То постоји негде записано, али ми не правимо билтене како бисмо уштедели новац за потребе избеглица", објаснила је љубазна службеница.

Тим милионима динара и доларском подршком (која је, само у случају УНХЦР-а за протекле четири године износила преко 200 милиона долара) обезбеђује се имитација живота (један до два obroка дневно, живот у два квадрата ограђена жицом, без икаквог контакта са светом и, што је важније, без права на жалбу) за 54.000 избеглица, колико их борави у колективним центрима, најгорој од свих избегличких судбина. (Једно истраживање из 1994. године рађено на узорку код 400 деце избеглица показало је промене у понашању деце избеглица директно изазване стресом, а као најугроженија група показала су се деца из колективних центара.)

Избегличка права и обавезе требало би да решава постојећи Закон о избеглицама, али он садржи углавном забране и списак начина да се изгуби избеглички статус. Они који баш реше да се жале упућују се на Министарство за Србе ван Србије (за које се тврди да још постоји).

"Цела прича се може посматрати и другачије", сматра Звонко Тарле, уредник избегличког листа "Одговор". "Пописом је утврђено да свега десет одсто избеглих живи у колективним центрима, директно на терет државе (мада не треба заборавити да и они у великој мери живе од иностраних хуманитарних пакета). С друге стране, око сто хиљада избеглих живи у изнајмљеним становама за које плаћа минимум 200 марака месечно. Ако претпоставимо да се ради о 25.000 породица јасно је да српски станодавци месечно зараде пет милиона марака од избеглица. Проблем ове државе

је у томе што тај новац не уме да искористи."

Смањивањем хуманитарне помоћи, што се може приписати тешкој материјалној ситуацији у земљи, креће и прозивање избеглица. Примедбе стижу из Војводине, највећег прихватног центра у земљи. Лидер војвођанских Мађара Ференц Цубела изјављује: "Прво смо мислили, а сада смо сигурни да је те људе позвала српска армија да напусте домове и дођу у Војводину. Обећавали су им куће и земљу Хрвата и Мађара."

Истраживања која је прошле године радио Миклос Биро, а која се могу наћи у документацији Хелсиншког одбора за људска права, показала су да је на територији Војводине веома мали проценат људи имао лоша искуства са избеглицама (осим Хрвата). Међутим, велики је број оних који су чули да је неко из њихове околине имао негативна искуства са избеглицама. Овај други момент, ипак је пресудан за формирање негативног става домаћег становништва према избеглицама.

Нетолерантност

Занимљиво је да су према избеглицама изразито нерасположени Роми, иако немају лоша искуства са њима, јер их доживљавају као конкуренцију у редовима испред Црвеног крста. Ипак, Срби су се показали као најнетолерантнији!? Преко једне трећине анкетираних у поменутом истраживању имају изразито негативан став према избеглицама. Парадокс је да проценат нетрпељивих корелира са процентом оних са агресивно националистичким ставом.

Срби из Србије налазе да је "нагли пораст криминала везан за социјалну патологију ратних миграната", с тим што се додаје да је неповољан чинилац криминализација средине у коју су дошли. Оваква тумачења нашла су се и у предизборном програму ЈУП-а, где су избеглице окарактерисане као патолошка појава против које се друштво мора борити.

Већ у децембру '92. "Борба" пише о избеглицама као "демографској кашикари". Подсећајући да се градови попут Београда још нису опоравили од најезде прекодринских Срба из прошлог рата, коментатор процењује да "што вријеме буде пролазило осјећај тјескобе (код избјеглица) постајаће присутнији. Јер, садашње избјеглице, буду ли присиљене да из било ког разлога остану овдје, неће бити нимало њежне приликом остваривања својих права. Једноставно неће имати времена за 'чарсијски ред'".

Поштујући и даље домаћина, избеглице се огла-

шавају ретко и анонимно. Истраживања спроведена међу њима показују да се трећина осећа непријатно у матици земљи. У опису односа домаћег становништва према њима доминирају оцене: презир, неразумевање, игноранција, непоштовање, мржња. Један испитаник је објаснио: “Избеглица, то је кад треба да скочиш а немаш ногу.”

Када је на просторима Србије, Хрватске и Босне и коначно преовладала “политика мира”, још драстичније се мењала званична политика према избеглицама. Најпре престаје издавање личних докумената. Затим почиње премештање људи из колективних центара у јужну Србију, а нарочито на Косово и у Санџак. Републички комесар за избеглице, Братислава Морина, објашњава да се људи пресељавају у услове погодније за живот. Како се већина избеглица одласка на Косово боји колико и повратка у Хрватску и Босну, многи одбијају да се преселе и тако губе избеглички статус. Пописом избеглица утврђено је да у Србији живи 120.000 људи без статуса.” Осамдесет одсто тих људи изгубило је статус избеглице када су одбили да се преселе на Косово”, објашњава Нинко Мирић, адвокат, активиста Хелсиншког одбора за људска права. Августа ‘94. прве избеглице су се нашле на суду јер нису хтеле да се иселе из Пионирског града у Београду.

ДРЖАВЉАНСТВО

У мају и августу ‘95. у Србију долазе прогнаници у колони дугој двеста километара. Овога пута Србија их прима са знатно мање емоција. Када су избеглице из западне Славоније кренуле пут СРЈ, 1. маја, на Ади Циганлији прослављан је празник рада. Информација о хиљадама унесрећених прослеђена је јавности у двадесетом минуту најгледаније информативне емисије после Козарачког кола и вола на ражњу. Органи реда усмеравали су августовске избеглице даље од Београда. На путу из Хрватске ка Србији, који је трајао неколико дана, забележено је, Срби су Србима наплаћивали воду.

Поцетком прошле године СРЈ усваја Закон о југословенском држављанству (ступио на снагу 01.01.1997) којим се као посебан институт, намењен избеглицама, уводи “прихватање у југословенско држављанство”. Овим законом избеглички живот драстично се усложњава.

Закон је, најпре, налагао да се уз захтев за пријем у држављанство поднесу: изјава да је особа про-

терана због националности, вере или политичког опредељења и изјава о непоседовању другог држављанства. “Многе избеглице јављају нам се са новим условима који им се постављају. На пример, уз изјаву о непоседовању другог држављанства тражи се доказ о месту боравка. То је прва немогућа ствар јер избеглице по Закону о пребивалишту Републике Србије не могу стећи такву потврду зато што је њихово пребивалиште привремено”, објашњава Нинко Мирић.

Тражи се и доказ да се избеглица одрекла другог држављанства (потврда о поднетом захтеву за престанак другог држављанства или решење о престанку држављанства друге републике). “У Хрватској се отпуст из држављанства добија на лични захтев (захтев се предаје у Хрватској) уз таксу од 965 немачких марака”, истиче Мирић. “Међутим, да би неко био отпуштен из држављанства Хрватске (по Закону о хрватском држављанству) мора прво доказати да је њен држављанин, значи затражити домовницу за 400 марака. И даље, ти документи се добијају само уз гаранцију да ће избеглица добити југословенско држављанство. Круг се, дакле, затвара. Очито је да ове услове није могуће испунити што наводи на закључак да ниједна од држава, које везује споразум о нор-

мализацији односа, не жели да избеглицама да држављанство. “

ХРВАТСКА

Процењује се да ће Хрватска, иако не крије да “пријем избеглица неће бити важнији од остваривања интереса хрватске државе (“Вјесник”), бити мање ригорозна, јер јој је у интересу да што више Срба оде из Хрватске и, наравно, да заради новац од домовница и отпуста. Хрватски званичници чак истичу у Сабору да им српска страна у том смислу и не прави велике проблеме, јер не инсистира да се изгнаници врате кућама. “У Закону о држављанству нису добро решене прелазне форме које би решиле проблем избеглица”, сматра Биљана Ковачевић-Вучо из Хелсиншког одбора. “По члану 18. могли би се склопити међународни уговори којима би се угроженим категоријама дало двојно држављанство: ако не то, онда би им се могло омогућити да бар две-три године не узимају држављанство и, на крају, да им се омогући повлашћен статус. То су све путеви да се избеглицама омогући да реше своја питања, да не оду из својих градова тек тако и узимањем држављанства друге државе остану без имовине.”

Прошле године 23. августа Хрватска и СРЈ су потписале споразум о нормализацији односа. Члан 7. споразума обавезује потписнике да осигурају слободан и сигуран повратак избеглим и прогнаним у њихова пребивалишта или друга места која слободно изаберу. Такође ће им државе потписнице омогућити враћање имовине или правичну надокнаду.

У Хрватској је тренутно на снази Закон о привременом располагању имовином избеглих. Избеглице страхују од генералне супституције која се све чешће помиње. У изјави Франспресу Мате Гранић је, непосредно по потписивању споразума са Миланом Милутиновићем, изјавио да ће Југославија добити одштету за имовину избеглица из Хрватске (али да су хрватски захтеви за репарацију знатно већи од оних савезне државе). Потом ће, вероватно, Југославија намиривати избеглице чију је имовину “пребила” са Хрватском, а избеглице страхују да ће проци као девизне штедише.

У БиХ је на снази Закон о напуштеним некретностима на који се могу позвати избеглице које хоће да поврате своје куће. Они могу тражити повратак имовине с правом да чак поднесу тужбу против лица која се налазе у њиховим становима или кућама, јер Устав БиХ налаже држави да збрине

расељена лица, не угрожавајући приватну имовину грађана. Разуме се, реч је о једном од Закона чија ће примена такође сачекати нека друга времена.

УНХЦР

На међународном нивоу питање готово четири милиона избеглица са простора СФРЈ третира се у оквиру одредаба Дејтонског споразума, а као најбоље решење предвиђа се повратак кућама или преусмеравање у друге градове на територији исте државе. Сви хуманитарни програми ове, а нарочито следеће године, биће усмеравани - не више у набавку хране и одеће, већ у тражење начина да се изгнани врате кућама.” Време истиче”, упозорава Марван Елкури из информативне службе београдске канцеларије УНХЦР. “Средстава је све мање. Светске организације су се, да тако кажем, умориле. Питање је да ли ће од јуна месеца Међународни црвени крст и ФАО (светска организација за исхрану) уопште достављати храну избеглицама у Србији. Уколико се за две године не буду видели резултати решавања проблема избеглица, бојим се да ће бити све теже обезбедити било какав новац. Зато је наша намера да помогнемо првенствено програм повратка избеглица кућама. То мора бити решено ‘97. и ‘98. године.”

Програм УНХЦР предвиђа четири могућности за избеглице и расељена лица: репатријацију (повратак кући), релокацију (насељавање области где преовладава српски ентитет), локалну интеграцију у СРЈ и, као последње, одлазак у трећу земљу, али је та могућност мала и неће важити за више од пет хиљада људи. Тим пре што већ сада министри иностраних послова, рецимо Клаус Кинкел, захтевају да се бар 400.000 (од 700.000 колико их је у западним земљама) избеглица врати у Босну. “Иако је само 10 одсто људи изразило жељу да се врати, ми ипак мислимо да је репатријација најбоље решење. Наравно, УНХЦР не може да врши никакав притисак на људе нити може да натера владе новонасталих држава да поштују споразуме који их обавезују да збрину избеглице. Проблем је што људи овде лако потписују али тешко примењују споразуме”, истиче Марван Елкури.

“Да би се људи вратили у Хрватску потребно је да се примени Закон о амнестији (решено споразумом о нормализацији односа између СРЈ и Републике Хрватске), али пре свега да се повратницима гарантује безбедност. Људи страхују да ће у Хрватској бити гоњени по кривичном закону и причају о постојању црних листа. Ако такве

листе и постоје треба их објавити како би људи који се не налазе на њима могли да се врате кући. Ми смо успели да у Крајину вратимо 28 породица цији су најстарији чланови остали тамо и не могу да се сами брину о себи. То није много јер таквих породица има још 5.000. Што се Босне тиче, тамо постоји још један проблем 60 одсто кућа је срушено, а остатак је усељен. Питање је где ће људи да се врате. Осим тога, у Републици Српској живи 400.000 расељених лица у чијим се кућама у босанској федерацији налазе Хрвати или Муслимани”, истиче Елкури за НИН.

“ УНХЦР је идентификовао 22 места у бившој БиХ, такозване циљне територије које су безбедне за повратак избеглица (Шипово, Братунац, Травник, Купрес, Ливно, Коњиц, Кључ, Зворник, Горажде, Бихаћ...), али тамо тренутно нема услова за живот. Средства међународних организација због тога ће бити усмеравања управо на изградњу инфраструктуре и кућа за смештај повратника у те пределе”, објашњава у разговору за НИН Марван Елкури.

И српска влада се последњих месеци све чешће позива на Дејтонски споразум и као једну од примарних активности истиче спровођење репатријације. Прича се да ће се на удару најпре наћи избеглице из Републике Српске (око 50.000) за које је још 10. фебруара требало да буде споразум о повратку у Републику Српску (поносно га најавила Буба Морина), али је изостао. Њима је, тврде упућени, првенствено и намењено саопштење Драгана Томића, а потом и гневна “опроштајна порука” хуманитарке Морине која је наводно замало избегла линч на улицама Београда. “Разуларену и разјарену масу” која је напала хуманитарку и њеног возача чиниле су, наводно, избеглице (махали избегличким легитимацијама) и тврдо језгро СПО-а (не наводи се чиме су се они идентификовали).

КУДА?

Уколико део избеглица (критична група из РС) не схвати да треба да оде, вероватно ће и то утврдити у главу на шалтерима Савезног МУП-а када им буду одбијени захтеви за пријем у југословенско држављанство. Избеглице из Хрватске које реше да остану у Савезној Републици Југославији мораће да своју будућност везују више за Врање, Алексинац, Ниш, Нови Пазар, Рашку а мање за Београд, Нови Сад и Војводину. За њихову интеграцију у

локалну средину УНХЦР ће издвојити 25 одсто (40 милиона долара ове године) али уз напомену да никаквог насилног премештања људи не може бити јер је то противно свим међународним конвенцијама о избеглицама. “Сеоба избеглица на Косово није решавање проблема већ отварање новог жаришта на изузетно осетљивом терену у региону”, истиче Елкури.

Вратити избеглице кућама значи покренути поново четири милиона људи са малом вероватноћом да сви буду смештени у својим кућама. Ради се о непрекидном ланцу: да би се српске избеглице из Книна вратиле кући, оданде морају да се иселе хрватске избеглице из Бањалуке, а из њихове куће у Бањалуци српске избеглице из Травника чији повратак кући условљава исељавање Муслимана и њихов повратак у Мостар у кућу у којој тренутно живе Хрвати, чију кућу у Бутојну насељавају Муслимани и тако редом.

“Ако сагледамо учинке рата на просторима бивше Југославије, може се довести у питање и сам термин избеглице. И то не само због осећаја тих унесрећених људи да су досли ‘своји код својих’ већ пре свега по стварним учинцима режима из Загреба и Београда да етничким померањима, а на рачун Босне и Херцеговине остваре своје политичке програме. Зато можемо говорити о доведеницима и о томе да је онај ко их је довео одговоран за решавање њихових проблема. Од самог почетка рата манипулисало се избеглицама а рат за заштиту њиховог националног бића претворио се у њихову потпуну катастрофу и несрећу. Отуда само неупућене могу чудити изјаве Драгана Томића и Бубе Морине”, истиче Звонко Тарле, уредник избеглицког “Одговора”.

У програму УНХЦР и других међународних организација ангажованих на простору бивше Југославије ‘97. година означена је као година трајних решења . У главама алијена, оптаната, избеглица, расељених лица, попаљенаца, то је наговештај нових сеоба. Срби се полако мире са чињеницом да ће поново на пут. Чекају се само избеглице из источне Славоније па да се крене.

Куда?

ИЗБЕГЛИЧКА ДЕЦА *

ПИШЕ: САВО ШТРБАЦ

У тексту „Лажне наде у бакљаде” аутор Жељко Љ. Крстић, пишући о настанку милитантних навијачких група, између осталог наводи: „Један број њих води порекло из избегличких породица. Реч је о деци која су се тешко интегрисала у овдашњу средину”.

Не поричем изнесену тврдњу аутора да међу милитантним навијачким групама има и оних који воде порекло из избегличких породица. Међутим, не слажем се са ставом аутора да је реч о деци која су се тешко интегрисала у овдашњу средину. Наиме, сматрам да није коректно упирати прстом само у избегличку децу јер „избегличка деца” у милитантним навијачким групама не чине ни окосницу ни већину. Такође сматрам да у те групе не улазе они који се нису адаптирали на нову средину, већ, напротив, они који се уклапају у модерне навијачке трендове и у Србији и у регији, а могло би се рећи и у целом свету, то јест и у земљама где има избеглица, али и где их уопште нема.

Замерам аутору што, када је већ споменуо избеглице, није изнео и податке из којих других социјалних средина долазе припадници тих милитантних навијачких група.

Ми избеглице смо ову тврдњу и став аутора доживели као пребацивање кривице за једну негативну друштвену појаву на нас, односнона избегличку популацију. Ми људи из крајишког избегличког корпуса осуђујемо поступак припадника милитантних навијачких група, ма из

кога год социјалног миљеа потицали. Али истовремено желимо нагласити да је на нашу радост и задовољство много више деце из избегличке популације успешних грађана и земље Србије и многих земаља широм света, где су после „бљескова” и „олуја” нашли нови завичај. Подједнако су успешни на свим пољима: спортском, научном, културном, уметничком, комуникацијском...

Ми из старије избегличке популације смо поносни на ову успешну, далеко бројнију, групацију наше деце. Поносни смо на њих јер знамо у каквим условима су одрастали. Оставши без завичаја, имовине и солидног стандарда, и ми и наша деца били смо принуђени—да би се одржали на површини живота—да будемо радишнији, мудрији и довитљивији од домицилног становништва. У тој свакодневној животној борби за позиције у новим срединама и наша деца су се понашала часно.

Последњих неколико година, поред Србије и Републике Српске, где највише боравим и где има највише крајишких избеглица, пропутовао сам део европског, северноамеричког и аустралијског континента и посетио многе крајишке заједнице и удружења и с поносом могу рећи да су нам деца, поправилу, и у тим срединама успешна на свим пољима, што мало помало, корак по корак, али у континуитету поправља онај негативни имиџ Срба, генерално, из деведесетих година прошлог века.

Овакви пакнаписи, макар писани у доброј намери, нашој избегличкој популацији, посебно нашој деци, наносе штету у срединама где живимо, јер би наше комшије могле поистоветити добру децу са неколицином „неприлагођених”.

* Објављено у “Политици”, 22. март 2012

СРПСКЕ ИЗБЈЕГЛИЦЕ ИЗ ХРВАТСКЕ У
СРБИЈИ**ЖИВЈЕТ ЋЕ ОВАЈ НАРОД ***

ПИШЕ: БОЈАН МУЊИН

Парадоксално је да је Хрватска „ желећи се ријешити Срба“ заправо изгубила, што се посебно данас види, док је Србија, која је њиховим доласком доживјела шок – јако пуно добила. Хрватски крајеви некада насељени Србима данас су практично мртви, а подручја у Србији насељена избјеглицама ипак су простори нових људи и борбе, додуше мукотрпне, али борбе – за живот

Након ратова у деведесетима, можда најбољније искуство за Србе у Хрватској, осим спаљених домова и хиљада мртвих, била је чињеница да је више од 400.000 људи српске народности морало напустити крајеве у којима су се генерацијама рађали, одрастали, живјели и умирали. Та страшна војна акција „Олуја“ у љето 1995. отјерала је барем половицу од укупног броја избјеглих Срба, но мањи и већи егзодуси, појединачни одласци и тиха исељавања догађала су се непрестано, и прије непосредног почетка рата 1991., као и након његовог формалног завршетка, све до касних 90-их. Највећи дио ових прогнанника спас је пронашао у Србији, многи у Босни и Херцеговини а добар дио њих расуо се по бијелом свијету.

Двадесет и три године након завршетка посљедњих ратова, садашње питање гласи како те избјеглице живе у Србији данас? Одговор на то питање је комплексан као и сам живот након ратова. Како је нетко црнохуморно рекао, „све што су избјеглице носиле у глави и што су имале у џепу, донијеле су у Србију“: многи од ових људи су се снашли, али тек након деценијског тешког и често понижавајућег рада, оскудног живота у колективним избјегличким центрима и провизорним настамбама, да би на крају ипак стали на ноге и осигурали егзистенцију и кров над главом за себе и своје. Многи од ове полумилијунске масе несретника на жалост нису успјели саградити нови живот, него су годинама и деценијама таворили и тихо се гасили у неком од стотина колективних избјегличких центара или у каквим напуштеним

кућама, уз једва какав слабашан оброк социјалне помоћи.

БОРБА ЗА ЖИВОТ

Из данашње позиције гледано била је то тешка егзистенцијална борба, или-или, на живот и смрт: једни су се пуни масница и ожиљака пробијали кроз социјални лабиринт осиромашене Србије у очајничкој потрази за крухом и кровом испод којих ће склонити главу, да би на крају дочекали сунце живота достојног човјека. Други су остајали у сивилу свакојаким потлеушица, осуђени на пружену руку понижавајуће милостиње, која их је и у најбољем случају остављала тек у чемеру биједи, да проклињу своју садашњу судбину и да очајни плачу за старим крајем. Примјер „Бусија“, насеља поред Београда у земунском крају, који су саградиле саме избјеглице али и многих других таквих колонија широм Србије, огледни су примјери високе самоодрживости тих једноставних људи, који су бјежећи од ужаса, својим рукама, практички из многих пустопољина и блата равнице, нарочито у Војводини, саградиле себи куће; уредне, функционалне и вриједне дивљења.

У првим мјесецима егзодуса избјеглице су у Србији, без обзира на ступањ школске спреме, квалификација и радног искуства, проналазиле три типа углавном физичког посла: у пољопривреди, грађевинарству и на тржници. Многи од њих свједоче да је то мјесецима и годинама био рад од јутра до сутра, често у сивој зони економије, у којој је одвајање од уста и радикална штедња била гвоздено правило и унутрашња наредба за већину од њих. Оно што је хиљаде тих људи спасило егзистенцијалног очаја и коначно их подигло на ноге био је високи ступањ међусобне солидарности, жртве и напора, кад год је сусједу у сличној муци требала помоћ. А помоћ је требала увијек. Морали су се ископати темељи, провести струја и бетонирати строп за стотине кућа у таквим насељима, требало је помоћи оцу, сестри или брату, око добивања било каквог посла, требало је много тога и ту су помагали земљаци у истој невољи.

На примјер, 1997. године када су прве избјеглице стигле на локацију Бусија, што је у почетку заправо била огромна мочварна ледина без икакве инфраструктуре, требало је заиста баш све почети испочетка. Један од бивших Крајишника, с којим је разговарао потписник ових редова, сјећа се тих првих дана: „Када смо се доселили, овде није било

*Објављено у часопису „Просвијета“ јун 2018.

скоро ничег. Од комшије из Кистања, који је био један од првих досељеника у Бусије, вукао сам струју и воду. Продавнице није било, па је тај мој друг из Батајнице довозио хлеб у гајбама и снабдевао све нас који смо овде почињали нови живот.“ Опет, електричар са Баније сјећа се да је тих првих година сналажљивост људи у насељу заиста била импресивна; „Неко је имао бензински мотор, неко мијешалицу за бетон, неко ауто а неко комби... Људи су се сналазили са продужним кабловима од по сто метара, који су изгледали као огромна паукова мрежа и који су чудним путевима долазили до трафостанице и далековода.“ Хиљаду тресто кућа у Бусијама изграђено је самопријегором и међусобном солидарношћу њених становника, који су од доласка у Србију након „Олује“, сигурно утروшили првих десет година живота у тежак и неизвјестан рад, да би уопће могли доспјети до нивоа достојног за живот. Или како каже један човјек избјегао из Обровца: „Моја жена, двоје дјеце и ја смо четири године живјели ту под плочом, прокишњавало је и нисмо у прво време имали ништа. Ја сам радио као ноћни чувар, иако сам завршио факултет, а жена је добила шиваћу машину на име хуманитарне помоћи. Онда ми је помагао један зидар, а помагао сам и ја њему.“

ПОВЕЗАНОСТ ИЗБЈЕГЛИЧКЕ СУДБИНЕ

Иако је у Бусијама саграђено више од хиљаду кућа у којима данас живи више од шест хиљада српских избјеглица из Хрватске, борба за елементарне увјете живота још траје: основне школе, као ни вртића, ни данас нема, па родитељи већ

годинама дјецу возе у школе у околна насеља; Батајницу, Угриновце, Земун и другдје. Нема ни друштвеног дома, иако би овај такорећи мали град требао из неке минималне канцеларије рјешавати своје свакодневне проблеме или би требао дворану за друштвене и културне скупове. Треба споменути да су након „Олује“ избјеглице из Хрватске, нарочито у Војводини, гдје их је било највише, наишле на људе који су у вријеме рата, санкција и изолације Србије, били спремни помоћи и подметнули су леђа под многе избјегличке муке, иако су и сами имали својих проблема преко главе. Важно је рећи да су многи од њих били ближи или даљи рођаци људима из егзодуса 90-их, јер су и они сами у једном тренутку били „дођоши“, у једној другој непрегледној колони након Другог свјетског рата. Ти људи стизали су „влаковима без возног реда“ из истих крајева, у којима су била спаљена њихова имања и куће и који су у некој добровољној присилности насељавали ту плодну равницу.

Та повезаност избјегличке судбине у распону од педесетак година и та пружена рука помоћи оних који су у Војводину дошли 1945. године онима који су дошли 1995. битно је утјецала на даљњу егзистенцију тог новог вала Срба из Хрватске у Србији. Дobar примјер таквог прожимања је избјегличко насеље у Ветернику, приградској општини у Новом Саду, које је уз Футог, у ратном кошмару средином деведесетих, било испуњено и „старосједиоцима“ из четрдесет пете и прогнаницима из најновијег рата. У случају Ветерника значајна близина Новог Сада психолошки је

већ у старту дјеловала на начин да су избјеглице осјећале да се некако могу снаћи, оријентирати или затражити помоћ од далеких рођака, или пак од данашњих комуналних организација које су им се налазиле под руком. Сматра се да је на ширем подручју Новог Сада уточиште пронашло више од 40.000 прогнаних Срба из Хрватске па и Ветерник конкурира да буде, уз Бусије, највеће насеље у којем живе српске избјеглице.

Слично би се могло рећи и за Риђице, „највеће далматинско село у Србији“, покрај Сомбора, у којем, том иронијом хисторијске судбине, живи неколико генерација људи из истог краја у Далмацији, само што су једни ту од велике социјалистичке колонизације, а други су у деведесетима – протјерани. Многи салаши и куће по селима и градовима Војводине памте то горко гостопримство, када се грчевито покушавало избјеглицама прискочити у помоћ, али тај тешки јад које су избјеглице донијеле са собом и траума домаћих људи на рубу рата, нису могли остати без посљедица. Статистике тих година говоре да је стопа суицида међу избјеглицама износила једно самоубијство дневно, али било је и честих случајева распада ширих обитељи због скучених социјалних и егзистенцијалних увјета у којима су многобројне избјеглице живјеле под истим кровом – у некој врсти патологије пренатрпаности – с онима који су им пружали нужни смјештај. Психолошки, никада нећемо сазнати нити моћи измјерити ту силну количину негативне енергије која се средином 90-их накупила међу српским избјеглицама из Хрватске, која је резултирала многим болестима, смртима и егзистенцијалним траумама, али очито је да је и снага преживљавања била голема: српске избјеглице из Хрватске у Србији успјеле су се одржати и започети нови живот. Многе избјеглице у Ветернику причају гдје су радили и што су стекли за живота у Хрватској, што би имали да нису морали бјежати и што су на крају изгубили, али уз сву патњу и Ветерник је заједница, попут других избјегличких насеља, која је саграђена на ултимативној идеји опстанка унаточ свему. У том смислу карактеристично је кратко свједочанство једног прогнаника из Двора на Уни: „Нисам се оптерећивао избјеглиштвом, јер смо сви овдје морали радити. Када сам прешао Уну знао сам да се никада више нећу вратити. Живјели смо дан за дан. Рекао сам жени, не питај ме шта ће дјеца јести, јер сутра ће имати за јести а

шта ће јести прекосутра то ћемо причати сутра.“

Многе избјеглице хватале су се било каквог посла само да преживе и одрже породицу на окупу; факултетски образовани људи радили су годинама као помоћни радници у месницама, устајали су у пет ујутро да би продали какво воће на тржници, свеучилишни професори су препродавали на црно бензин и цигарете, а просвјетни радници запошљавали би се на цигланама, салашима и рибогојилиштима. „Не можете замислити колико се енергије троши у избјеглиштву“, рекла је једна професорица географије из Новске која је годинама радила у пржионици каве и у продаваоници угоститељске опреме у Новом Саду, док јој је муж, грађевински инжењер, на црно радио најразличитије, често физичке послове. „Тежак је осјећај неимања: ако не можеш платити кирију онда си ништа и нигдје не припадаш. Дошли смо у Војводину без пара и питам се како је било могуће саградити кућу за нас, дјецу и наше старе с једном торбом и једним аутомобилом“, говорила је ова мирна и срчана жена.

РЕБУС ПРЕЖИВЉАВАЊА

Ребус преживљавања полумилијунске масе српских избјеглица из Хрватске у Србији све ове године био је једноставан али бруталан: боље су се сналазили млађи и неком занату вични људи, много слабије пролазили су људи са друштвеном наобразбом, службеници, пољопривредници и нарочито старији људи. Пољопривредници су тешко могли купити толико земље која би била економски исплатива и при том, дошавши из пејзажа шкрте земље, камењара и маслина, тешко су се навикавали на менталитет равнице, а старији људи нити су имали снаге поново почињати испочетка, нити су могли заборавити стари крај. Ова групација прошла је најгоре, годинама чамећи у колективним избјегличким центрима, којих је у Србији посљедњих 20 година у једном тренутку било и око седам стотина. Многи су умирали у њима, нешто њих прихватила су дјеца у новоизграђеним кућама, а они најсретнији добили су посљедњих година станове на кориштење од државе Србије.

Један од избјегличких центара у Србији о којем се често писало била је „Крњача“, на путу од Београда према Панчеву и тај центар типични је примјер чемерног живота хиљада људи који су

ишчупани из своје природне средине а у овој новој нису имали ништа. До овог колективног центра стиже се приградским београдским аутобусом до насеља које се налази у индустријској зони, па онда до самог избјегличког центра треба ићи макадамским путем, поред којег се налази дивља депонија смећа. Камп је опкољен жицом, окружен ромским насељем и индустријским постројењима. Трошне дрвене бараке офарбане сиво, претрпане породицама избјеглица које се сналазе да каквим радом „испод руке“ привреде корицу круха, рубље извјешено испред барака и људи који ходају с лончићима некакве водњикаве хране, коју сваки дан добивају на име социјалне помоћи – то је суморна слика колективног избјегличког центра „Крњача“, као и сваког другог избјегличког кампа. Међу тим баракама људи су углавном годинама сједили и пребирали своје муке, али заједнички пејзаж сваког таквог насеља био је исти: безнадежност и сивило. Једна жена не старија од педесет година, сасушених удова и бескрајно тужних очију, рекла је у пролазу потписнику ових редова у Крњачи: „Молим вас немојте ме ништа питати, јер чим бих почела да говорим морала бих да плачем.“

Колективни центри у Србији за хиљаде избјеглица су били прва а често и посљедња шанса: годинама се ти људи нису могли макнути из тих мемљивих барака, јер ако би из њих отишли, посао чистачице, сезонског радника или продавца на бувљаку није их спасавао од сиромаштва, а социјалну помоћ би на тај начин аутоматски изгубили. Многи избјеглице провели су у оваквим колективним центрима и по 20 година, сељакајући се од једног до другог; из првог би их истјерали због неријешених имовинских питања, други би изгорио због лоших инсталација а трећег би започињали реновирати инвеститори – за потребе каквог трговачког центра. Након 23 године највећа већина тих избјегличких прибежишта је затворена, али остало је и даље сјећање на једну незамисливу драму која ће заувјек обиљежити многе људе и њихову дјецу и коју многи од тих станара нису преживјели. Интересантно је да о тој драми српских избјеглица у Србији није још снимљен нити један филм, није написан ни један запаженији роман и није одиграна нити једна представа – али то је нека друга прича.

НИЈЕ СВЕ ТАКО ЦРНО

Треба рећи и то да су многи људи из српске избјегличке популације изградили завидну професионалну репутацију кроз све ове године у Србији. Има међу њима угледних правника, професора, подузетника, високо позиционираних службеника, новинара и умјетника, но оно што је важно јест да су и они, као и ови обични људи на голој војвођанској земљи, морали својски запети и преко својих могућности, да би стекли признање и углед еквивалентан њиховом образовању и радном искуству стеченом у Хрватској. И успјели су. Или како каже један бивши судач из Загреба који је данас успјешан адвокат у Београду: „Познајем јако пуно људи из Хрватске који су дошли у Србију и који су данас овдје јако успјешни. Односно, ти људи су и тамо били успјешни а овдје су само надоградили своје знање и искуство. Заступам барем двадесет фирми у Србији које воде људи који су дошли из Хрватске; од грађевинарства, транспорта, дрвне индустрије, до компјутора и информатике.“

Та укупна количина радиности, самопријегора, исказаних вјештина, образовања и интелектуалних склоности читаве српске избјегличке популације, парадоксално, нека је врста повратног бумеранга за Хрватску данас из које су сви ти људи протјерани. Може ли се новцем, економским, културним или демографским показатељима израчунати тај огромни мањак који Хрватска данас без сумње трпи, зато што једне огромне масе високо радно способног становништва у тим крајевима сада више нема? На то питање одговарају саме избјеглице у тону црне ироније: Хрватска је изгубила „жељећи се ријешити Срба“, док је Србија, која је њиховим доласком доживјела шок – јако пуно добила. Хрватски крајеви некада насељени Србима данас су практично мртви, а подручја у Србији насељена избјеглицама ипак су простори нових људи и борбе, додуше мукотрпне, али борбе – за живот. Зашто Хрватска тако упорно ради у корист своје штете?, питају се сасвим добро-намјерно на ову тему избјеглице. Овом самоубилачком парадоксу не треба се веселити, јер и с једне и с друге стране границе станује несрећа од истог коријена, но оно што је данас важно, када се погледају избјегличке куће свуда по Србији, може се рећи, као у оном старом филму из доба социјалистичког оптимизма – живјет ће овај народ.

ГЛАВНО ДА ЈЕ ГЛАВА НА РАМЕНУ*

ПИШЕ : ЖЕЉКО КРЕСОЈЕВИЋ

Избјеглица бити, није пролазно стање. Није само епизода, дио живота...Формално рјешиш свој статус, али вјечито од нечег бјежиш. Сам од себе. Увјек си у нужди. Већој или мањој.

Неки још и данас са зебњом провирују кад ће се иза магловитих Спачванских шума појавити кућице на наплатној рампи, граница. Други се пењу још увијек уз Жировац. Двор далеко, а ми окаснили. Они из каменита краја никако угледати Мартинброд. Ослушкују, чује ли се Уна...

У првом моменту размишљаш само како спасити дјецу, своје ближње. Како сачувати главе? Изњети их на раменима. На крају и своју. Неки пољубе и земљу на коју су приспјели. Касније долази растражњење, помјешано са паником. Суочење са неумитном стварности. Како даље? Гдје наћи кров над главом? Како их прехранити. Крува зарадити и на сто ставити да дјеца једу?...

Слично је оном кад те ухвати изненадан и јак прољев. Не мислиш о ничем другом у том моменту него гдје ћеш што брже свући гаће и пометнути гузицу. Не мислиш ни са чим ћеш је обрисати. Може послужити и бујад, курузвина...Важно је сад само да се то рјеши, па ћемо послије лакше све.

...

Подугачак је ред пред Црвеним крстом. Из ниске бараке излази старица. На њој капут, вјечне црне боје нашег краја. Већи јој је за два броја, није њен. Погрбљена, ослања се штапом. Застаје, превезује рубац. Брише се његовим крајем. Пребуре по џеповима, вади из њедара смрснут рупчић. У њему звоне ситни динари да купи успут у дућану што унучади и развесели их мало. У руци јој пластична кеса са литром уља, којом конзервом, паковањем брашна и тјеста. Наиђе на своју другу из села. Пребише по коју. Приупиташе за фамилије, здравље. Како су се снашли, код кога су?

Прича завршава као и све избјегличке приче:

- А, некако ваљда оћемо. Главно је да смо главе на раменима изњели!

- Ест пријо тако...

Само... Изњели смо ми и гујзце !!!

* Објављено на порталу "Banijaonline", 20 децембар 2019.

3. ПОЈЕДИНАЧНИ СЛУЧАЈЕВИ ДОБРОЧИНСТВА

ИЗБЕГЛИЦЕ И ДОБРОЧИНТЕЉИ*

ПИШЕ: САВО ШТРБАЦ

Пре неки дан у просторије Веритаса наврати Бошко К., избеглица из РСК, и затражи да му дамо потврду да је његов рођак Слободан С. био заробљен у “Олуји” како би је приложио уз пријаву на конкурс за стамбено збрињавање избеглица недавно расписан од стране Комесеријата за избеглице. Слободан се по доласку из заробљеништва не сналази баш најбоље па је он одлучио да узме “ствар у своје руке” тако што ће му прикупити сву документацију за овај конкурс па можда му се коначно нешто у животу и посрећи, објашњава Бошко.

Док разговарам са Бошком, разгледам Слободанов досије из којег исчитавам да је заробљен у хрватској акцији “Олуја”, да је правоснажно осуђен од стране шибенског Жупанијског суда због ратног злочина над цивилима (малтретирао их и палио куће) на казну затвора од 12 година, од чега је издржао 10 година и 2 месеца, након чега је пуштен на условну слободу и истог дана прешао у Србију, где га је сачекало уверење да је одлуком владе Србије, у групи од 58 крајишких заробљеника, добио њено држављанство и избеглички статус.

Листајући спис, нисам се могао сетити Слободановог лика, што је имплицирало да је једном или ниједном свратио у Веритас. Ипак наиђох на белешку да је по доласку у Србију тражио смештај у колективном центру Крњача, али да га није добио. На питање где сада Слободан живи, Бошко ми објашњава да на Панчевачком путу чува један мотел у којем и живи сам са својим псом.

У Слободановом досијеу пише да је рођен 1964. у Тепљуку код Дрниша од оца Јове и мајке Јованке. Од Бошка дознајем да се Јованка после “Олује” обрела у Новом Кнежевцу у колективном центру, у који је годину, две касније свратила једна домаћа породица с намером да из тог центра удоме неку угроженију избеглицу и избор је пао на усамљену и времешну Јованку. И од тада Јованка живи у тој

породици као члан њиховог домаћинства. У међувремену је умрла госпођа која ју је довела у свој дом, али се о Јованки, која сада “гази” 91 годину, наставила бринути њена кћерка.

У досијеу се налази и медицинска документација из које је видљиво да је Слободан оболео од болести зване “пострауматски стрес синдром” познатијом као “вијетнамски синдром”, на основу које му је, по доласку у Србију, у првостепеном поступку признато својство ратног војног инвалида В групе и право на личну инвалиднину, али му је све то у поступку ревизије поништио другостепени орган уз образложење да му то право не припада пошто је правоснажно осуђен због ратног злочина.

У жељи да дознам и још понеки податак о Слободану и његовој породици, назовем га и дознадох: Отац му је родом из села Орлић, радио је као пружни радник, дошао је у Тепљук код Јованке, где су им се родила два сина, Слободан и 6 година старији Јово.

Отац их је давно пре рата напустио и отишао да живи у Сплит у неке радничке бараке и од тада са њим, иако му се родитељи нису никада формално развели, нису имали никакав контакт. Хрвати су га заробили двадесетак дана од почетка “Олује” када је већ био близу Грахова. По хрватским затворима надобијао се “добрих” батина. Отац је знао да је заробљен али га нити једном није посјетио у затвору.

Иако су Хрвати из Тепљуха сведочили у његову корист, ипак га је суд осудио за нешто што није ни починио. Од изласка из затвора чува и одржава један мотел иза Панчевачког моста, где и живи сам са својим псом. Брат му Јово ради у Црној Гори исти посао и код истог газде. Због рата ни он ни брат нису се женили. Отац му је умро пре десетак година у родном селу. Ни синови, ни жена му нису били на сахрани. Понекад обиђе мајку. Обишао би је и син Јово, али не може изићи из Црне Горе пошто од докумената има само стару српску избегличку легитимацију. Мајка му се потпуно удомаћила у оној породици у Новом Кнежевцу, која јој је, уместо синова, пружила топлину дома, на чему им је веома захвалан.

*Објављено у дневном листу “Политика”, 4. август 2018.

У СРБИЈУ СТИЖЕ КРАЈИНА*

ПИШЕ: ПРИМ. ДР ДРАГИЦА ЛУКИЋ

Идем у сусрет колони Крајишника. Полако завирујем у свако возило. Питам, има ли деце, трудница, болесних?

Дајем потврду, лист хартије одцепљен из мог џепног нотеса, да болесне милиција пропусти. Пре поласка се нисам договарала са милицијом о овоме, можда ће се направити још већа гужва у саобраћају. Па ћу бити крива. Колоне возила ионако су закрчиле пут. Нико неће да изађе из колоне, неће да се одваја од својих. Болесници и труднице желе да остану где су. А и што би, мислим, то им је једино остало: да буду заједно.

„Жива ми глава, шта ћу и куда ћу са њом?“ – пита се седокоси чича. Стварно, шта ће и куд ће са њом? Тешим их: сачували сте главу, кажем.

Храбрим их: биће добро, нека је жива глава. Али, питам се сама, у себи, шта ће и куда ће са главом?

Сви ћуте, ништа не казују. Иду ћутећи према граници, сада већ блокираној од мноштва.

У мојој души питање: „Па зар се нисте могли одбранити?“. У њиховом погледу читав одговор: „Могли смо, али је неко издао.“

„Ко?“ – питам се у себи. У њиховим очима не налазим одговор. Ћуте, иду. Колона као река понорница.

Ја свима хрлим у сусрет. Ширим руке у себи, да их све загрлим, да будем жељена Србија, да им олакшам муке, да и кажем: „Живи сте. Нека вас“.

Ходам, корачам, поздрављам и машем, питам и храбрим. Ако наставим стићи ћу у Книн, у Бенковац, доћи ћу до Обровца, мојих родитеља... Нема умора у моме телу. Санитет који успут указује помоћ не може да ме стигне. У џепу носим Новалгетол, против свих болова, али не и оних у души, Бенседин, за смирење, они су смирени, светачки мирно, Флонивин, против пролива, врућина је, нема довољно воде и хране, лако се добије трчистис неисправном храном.

У фармеркама сам и белом мантилу, са белом кожном торбом о рамену, мојом ташном коју носим и на посао, и у град, на изложбе, музеје. Сада уз колону прогнаних из Републике Српске

Крајине и Републике Српске.

Зар је ово свечаност? Боже, зар смо толико згрешили?

Јесмо.

Пружам им по коју таблету. Захваљују и заћуте. Деца не плачу. Мирна су. Светачки мирна. Осећају, дешава се нешто несвакидашње, нешто што ће остати вековима запамћено. Они учествују у томе. Она су дио историје. Мала су, али осећају пропаст.

Тамара је сисала 2 године и 7 месеци. У колони је престала да сиса, не треба јој мајчино млеко, пије само воду. Боже, она зна да јој је сада сувишно мајчино млеко.

Нико не осећа глад, само жеђ. Гладни су једино речи утехе и охрабрења, гладни и жедни.

Саветујем им да једу хлеб и да пију чисту воду. Бојим се цревних зараза. Зар и то да нам се деси? Да нас помори та мајушна, невидљива бактерија! Велики је пост данас. Сви посте. Као некад Исус. Много је исуса у колони.

Нема ни довољно воде да се оперу. А врућина велика, преко тридесет степени. Биће шуте, мислим, биће вашака.

Од Сремске Раче, са Саве, до Бијељине има 27 километара, не знам, можда и више.

Не осећам тешкоћу, идем као на крилима, стижем у Бијељину.

У Бијељини су сви на терену, и активисти Црвеног крста, и здравствено особље. Службеник Комесеријата за избјеглице љубазно ме прими. Седам у понуђену фотељу. Ноге не осећам.

Могу ли да се изујем? – питам. „Можете, докторка, само се раскомотите!“ – одговарају. Како да се раскомотим мислим. Могу стопала, али не може душа, душа ми је стиснута, притиснута, стеже, све више, гуши, очи ми влаже, трепћем да суза не капне. Боли у грудима, обруч ми је око душе. Срамежљиво, извињавајући се за моју неиздржљивост, изувам патике.

А мислом: ови људи у колони путују седам дана и седам ноћи, као у бајци и издржавају.

Кажем комесару да сам пешке стигла из Сремске Раче. Он шири очи, изненађен је. Видим велику брижност за моја стопала, за мојих тринаест тврдих жуљева. За чудо, нису ме пекли. Врага, пекли су, али их нисам осећала. Сада ми само бриде табани. Понуђени сок ме мало врати себи.

Питам, ко од здравствених радника обезбеђује колону.

Од Бијељине према Бањој Луци налазе се све здравствене екипе, а само једна медицинска сестра,

* Објављено на сајту удружења „Јадовно“, исјечке из аутентичног дневника докторке Лукић за објаву приредио Никола Кобац

која нема ни санитарских кола, обезбеђује колону од Бијељине према Павловића ћуприји. Не располаже ни лековима. Шта ради осим што саветује?

Зовем телефоном начелника Сремског округа. Знам га. Кажем му укратко каква је ситуација на терену.

Питам га и предлажем: Ми бисмо да надзиремо колону од Срема до Бијељине. „Хоћете ли моћи Драгице? То је велик посао?“ Хоћемо, кажем, а мислим: да ли ћемо стварно моћи контролисати толико дугу, непрегледну, колону и указивати народу адекватну помоћ. То је река људи, права понорница од Книна до Србије.

У мени се буди страх. Шта ако не успемо? Ако неко случајно умре? Ако се појави епидемија? Ако не буде довољно лекова? Страх ми се повећава.

Страх је већи него претходне ноћи, када су ме у поноћ позвали телефоном и саопштили да до шест у јутро мора бити постављен шатор са неопходним лековима и санитарским материјалом, како би се пружила помоћ избеглицама из Крајине, који надиру. Направити праву амбуланту уз ангажовање здравствених екипа и санитарских возила. Пољску Клинику Мејо, мислим ја.

Страх је већи и од оног када су ме на кратком, на брзину сазваном састанку прозвали:

„Докторка, реците нам зашто и од чега је умрло петеро деце?“

„То први пут чујем, нико није умро колико знам.“

Зато сам и кренула пешке од возила до возила да извлачим децу, труднице, болесне, старе, изнемогле и успут им дајем пропуснице.

Желим да имам увид у целу здравствену ситуацију, а полиција нам била дозволила само до моста на Дрини.

Преко кажу, не може.

„Докле здравствена екипа може ићи у дубину?“ – питала сам на том састанку, пре него што сам кренула.

„Докле год можете!“

Мислим у шта сам се увалила? И ја и здравствене екипе!

Сада ме прожима све већи страх. Колега који у мени изазива велику антипатију (после чујем да и друге колеге исто осећају), каже, на питање хуманитараца који желе да нам помогну, да имамо довољно лекова.

Питам, незадовољна за колико времена имамо лекова. За данас одговара колега. Охо, мислим настављам да питам: „Од куд знате колика је

колона и колико ће људи затражити помоћ?“

Вичем крештаво, од умора „Лекове дајте само за три до четири дана, до прве дестинације,“ – упућује нам колега савет.

Ух, што ми смета реч дестинација! Као да Крајишници иду на излет, на туристичко путовање! Човек за трактором или на њему, неки и на култиватору, а кажу му: „Имате дестинацију у Јагодини!“

Ко је пројектовао култиватор? Не знам. Није ни важно. Култиватором прелазе људи преко 700 км и то бар двоје на њему. Пројектанта треба наградити, и унапредити, за такво пројектовање. Култиватор, а на њему човек и жена, пршут и балон вина, сви стигли од Книна до Србије.

Србија у скученим границама, али је, ваљда, и она нека Србија.

Сви у колони су из Крајине. Сви су из Книна, Бенковца, Обровца, Петровца, Грахова, Дрвара... са Кордуна, Баније, из Лике и Далмације.

Човеку за трактором дају дестинацију у Јагодину. Он негодује, хоће у Руму, има пријатеља који га очекује. Чули су се телефоном из Бања Луке. Интервенишем и ја да му помогнем. Кажем, то је мој пријатељ, мада га први пут видим. Жао ми га. Докторка, можемо вам услишити молбу: ако одговара Краљево, Јагодина или Чачак. Учиниће, кажу, због мене да човек може да бира. Он, међутим, хоће у Руму. У Руму не може.

Схвата, одредиште је одређено. Нема мењања.

Присетио се: Има сестру од стрица у Чачку. Хоће

Чачак. Добија потврду мимо прописа.. Дестинација важи до сутра 12 сати. Човек је задовољан. Могао је да бира од три понуђене дестинације. То може свако. Срећа његова, десила се докторица ту, сажалила се, вероватно мисли он.

Али ја не жалим, већ помажем где могу. Ја сам сада Србија. Моје руке и душа примају тај народ, да им кажу и дочекују. Шта да им кажем, чиме да их дочекам?

Онако као што је Србија дочекивала моје родитеље 1941, који су бежали из Македоније? Да им кажем да у малом шатору могу добити лекарску помоћ и лекове, а у великом шатору, који је удаљен око сто метара од малог, могу добити храну, понешто одеће, храну за бебе, пелене ако их има, жене улошке. (Мислила сам да им не требају улошци, преварила сам се, потребни им више но раније.)

Поново идем.

У сусрет мени: трактори, приколице, мотокултиватори, комбији, камиони, путничка аута. Често се шлепају по двоја, па и троја возила. Иду у загрљај Србији! Она ће их дочекати, као свака мајка, нежношћу и тешкоће олакшати! Разумеће их, све ће их загрлити, мајка је то, Србија је то, прва и потоња отаџбина.

Сви у колони су из Крајине. Сви су из Книна, Бенковца, Обровца, Петровца, Грахова, Дрвара... са Кордуна, Баније, из Лике и Далмације.

Долазе и коњским запрегама. Коњи угланцани, сија им се длака, ситно каскају, копита испуцала, потковице отпале негде успут. И они превалили седам стотина километара, журећи за моторизованим возилима. На уздама им пена, ране на сапима од амова и штранги.

Коњи ржу! Домаћин их тимари и бодри.

Како ја да бодрим домаћина, питам се. Лако је њему бодрити бесловесне животиње, како да ја бодрим њега, како да му кажем да је добро дошао у Србију, а он је хтео да остане на своме Кордуну?

Потколенице им отечене, модре од седења или пребачених ногу преко страница тракторских приколица, али и онима који стоје на тракторској папучици држећи се за кров кабине, и свим другим у колима, комбију, на запрези, а и Кордунашу који је, јашући на коњићу стигао до граничног прелаза.

Крајине више нема. Она је у колони.

Има је ипак. Она постоји у мојој свести. Идем у Книн, Крајина према мени из Книна. Зар је могуће

да је Книн изгубљен, питам се. Не верујем. Пре четири дана, четвртог августа, када сам купила сандале за стоседамдесет и четири динара и тридесет пара, и док сам успут гледала рачун, неко ми у пролазу рече да је Телевизија Београд објавила да је пао Книн. Не верујем. На рачуну написах: „Пао Книн“ и ставим рачун на сигурно место док не проверим ову неприхватљиву вест. Још не верујем.

А онда се јавио Зоран, наш книнџа. У Бањој Луци је, казује. Моли мога мужа да му смести жену и дете који су у колони. Овде нема никога свога. Значи, Книн је ипак пао. Зоран није тамо. Неустрашиви книнџа из Бенковца је у Бањој Луци, Ох, Боже, книнџа, познат још из 91 године, са оружјем из сплитске полиције пребјегао у револуцију.

Та он није ни свој ауто поправљао. Говорио је: шта ће му, неће никуда с њим. Бори се за своје огњиште, неће из свог краја. А сада ми предлаже да се жена Зоранова и дете сместе код нас у стан. Сви око мене слушају. Не доводим никог, нећу никог у стан, нема места у двособном. Да, неме места. Нема места у мојој души. Нема места да Книн није српски. Ако они дођу, нема Книна, нема српске душе. А ја нећу да будем без Книна, без душе.

Враћам се у смурак. Колона и даље непрегледна. Људи који нису годинама мрднули са својих њива и из своје куће сада на тракторима и фрезама прелезе стотине километара. Потколенице им оте-

чене, модре од седења или пребачених ногу преко страница тракторских приколица, али и онима који стоје на тракторској папучици држећи се за кров кабине, и свим другим у колима, комбију, на запрези, а и Кордунашу који је, јашући на коњићу, стигао до граничног прелаза.

Буку, шлепају једни друге. Само да стигну до Србије. У Србији је спас. Тамо одакле долазе убијају, кољу, пале, гранатирају.

Упекло сунце.

Иза мене иду санитарска кола. Које треба здравствена помоћ? Никоје ништа не треба. Ћуте. Сити су а гладни. Понеког боли глава, други тражи таблету за умирење. Старији око приколице поставили олистало грање, да им прави хлад.

Има ли болесних? – питам и завирујем у возило.

Нема, али има баба!

Од куд ти толике бабе? – чудим се: бројим осам баба и деду.

Покупио их човјек, није имао срца да их остави усташама на немилост. Младиће које је возио оставио успут, снаћи ће се, млади су.

Дајем цедуљицу да их пропусте. Тешко је на врућини путовати.

Једна ми жена рече:

„Ја нисам баба!“

„Буди сада, не могу исправљати!“

Мислим, како ниси, изгледаш као да јеси, у црнини си, смежураног лица. По годинама можда ниси, по изгледу јеси. Живот ти исписан на лицу.

Насмешила се захвално. Ипак ће са пропусницом мало убрзати свој пут у Србију

Један чича носи сендвич, сасушен у руци, чува га. Питам их да ли му шта треба. Не треба ништа, каже.

Ала ми је питање?!

Дивим се и чудим својим глупим питањима. Шта да радим, не знам боље. Не спавам, ходам сањива, саосећам са понорницом, одох у дубину, у незнање. Прошло је тачно 86 сати како нисам ока склопила. Немам времена, морам својима да помогнем. Морам сада бити Србија, цео српски народ који их чека сада сам ја. Нема никог од званичника. Само црвенокрсташи, полицајци, здравствени радници и ја дочекујемо колону.

Кажу ми да је човјек са сендвичем био имућан домаћин. Увек је за Божић носио јањца доктору, попу и судији. Имао је свега у кући. Сада, у колони, са пластичном кесом и сувим сендвичем. Кажу: добио га у Бањој Луци од једне медицинске сестре. Поклонила му свој, зато га чува.

Испод приколице леже тројица младића. Један спава, а возач на трактору дрема. Колона се не миче.

Кажем им: Момци, спасили сте главу, немојте да је сада изгубите. Шта ако крене возач, а заборави да сте испод приколице?

– Неће, зна он за нас, одговарају.

– Уморан је, кренуће? – упорна сам. Заборавиће. Идите у шуму у хлад. Стићи ћете ви њега и пешке. Колона споро иде. На граничном прелазу је контрола, пописују имена, одузимају оружје.

– Приколица нам је у рату спасила главу! – одговара ми дремљиви возач.

Идем даље у сусрет колони.

Пита ме женица да ли имам мало млека за баку.

Одговарам: Имате ли воде и хлеба? Нека умочи хлеб у воду, лакше ће гутати. Пет, шест километара напред је шатор Црвеног крста, добићете млеко. Врућина је, не носим млеко, покварило би се.

Јутрос у свитање, жена, сељанка, иде из Србије преко моста, пругом, иде и нуди свеже млеко, јутрос је рано помузла и скувала, нуди мајчински измученом, напаћеном народу млека, којег млека, крављег. Нуди и жао јој што се захваљују они који узме. Можда би узели за децу да је млеко мајчинско, у мајчину.

Колона крене па стане. Двадесет метара иде, па стане. Може се и пешке пратити.

У ауту жена са тек тромесечним дететом. Предлажем да је са дететом изведем из колоне и пребацим санитарским аутом до прелаза. Када њени стигну биће опет заједно. Она неће. Хоће да буде са својима. Боји се да ће се раздвојити. дајем им цедуљу, да их пропусте, због детета. Нека су заједно.

У другом ауту трудница. Намешта се да у малом простору заузме што бољи, удобнији положај за ноге, тело, бебу. Каже: трудна шест, седам месеци. Дајем и њој цедуљицу, да је хитно пропусте из колоне, из паклене врућине. Трудница захваљује, каже да има болове. Видим по њој да нема. Каже да ће се породити. Нећеш се породити, кажем. Знаш, неће, не сме се породити на друму, у колони, ја јој не дам. И ја сам се порађала.

Ма какви порођајни болови, ово што гледам је теже од порођајних болова. Боли јаче, боли читава душа, стеже у грудима.

СТешко ми је. Трепћем да ми сузе не крену. Не могу ни кренути, нема суза. Очи ми суве, капци гребу. Језик ми се лепи од сувоће.

Активисткиња Црвеног крста дели јабуке. Нуди

и мени... Морате и ви јести, каже. У мени стид. Да узмем јабуку која је намењена прогнаном народу?

Јабуком се дарива девојка, даје на дар другу, носи пријатељима, држи у кући. Да идем дуж колоне и да гризем јабуку, да пршти, да се сок цеди а прогнаници да ме гледају? Зашто да једем? А они? И њима су дате. Узимам најмању, жуто зелену, најнеугледнију, ако јабука може бити неугледна. Јабука је увек лепа. Каже народ: леп ко јабука. Ови људи су моје јабуке. Није време за јело. Појела сам је, а можда и она мене, не знам.

Колона је данас краћа. До Балатуна је. Негдје се прекинула.

Санитетским колима враћам се назад. Сада сам и ја у колони. Излазе испред нас, кажу да је у Босанској Рачи рањеник. Ту иза кривине, у кући добрих људи, позвали их да се одморе и окрепе.

У ораховом хладу, око стола, на столицама и клупи, седе жене и мушкарци. Неколико дечака и девојчица нешто причају на трави и бојажљиво гледају у нас. Рањеник у полулежећем положају, са уздигнутом ногом коју придржава рукама, стиска зубе и повремено стење. Медицинска сестра нежно, са пуно разумевања за његове болове превија рану. Убеђујем га да мора у болницу, рана је опасна, можда и гангрена, подколеница је модра, отечена, набрекла, а црвенило и оток се шири према бутини.

– Сачувао си главу, немој да је изгубиш због ноге! – кажем му.

Отац рањеников клима главом у знак сагласности, хоће да помогне сину.

– Иди, лијепо те савјетује докторица – каже отац. Иди у болницу.

Рањеник неће да се одваја од породице. Трпи болове, ћути. Сутра ће каже у болницу, кад мало одмори код ових људи.

Жена забринута гледа у мужа. Не говори, не меша се. Нека одлучи сам. Али га погледом шаље у болницу, преклиње, не осећајући да јој дете из крила рукама милује забринута лице.

– Добро, кажем. Попиј ове лекове и сутра обавезно да се јавиш у мали шатор!

Враћам се. Колона и ја у њој. Идемо у Србију. Жао ми је Србије.

Србијо, шта си дочекала? Дочекујеш српске младиће, погнуте, скрхане, распојасане, постиђене и понижене. Српски војник разоружан! Где си Лазаре, Милоше, Марко, где си Ђорђе, где си наш Војде да их видиш, па да пресвиснеш. Нико од младића неће на приколицу, иду пешке.

Стиже Зоран. Био опкољен на граховском ратишту. Чуо за команду: повлачење на резервне положаје, али се није повлачио док није јављено да је опкољен.

Рањен је. Превијам му рану. Зоран скида вијетнамку, поклања је мени. Не треба му више.

Кажем: требаће ти. Нека, вели, ако затреба, лако ће се снаћи. И ова је заробљена. Гледам је: на левом рукаву амблем јединице Вукови. На декларацији која још стоји: састав – памук и полиестер, произвођач НАТО савез.

Голобради дечаци загледају ме одушевљено. Сви би да имају такву јакну, да је носе у школу, на факултет. А тек амблем! Није ова јакна да се таква носи, децо, може се префарбати па је онда носите, кажем.

Зашто се стидите амблема и јакне, питају ме. Зашто се стидите српства, рече ми неко од њих. Чувајте ту јакну, она је историја, додацује неко од одраслих.

Опет ме гуши, стежу ме груди. Колико бриге, суза, труда треба мајци да одхрани војника, а онда га држава узме, узме заувек. Бар да има вајде од тога! А не овако. Овако је могло и без овога.

Можда ће ови дечаци, или њихови дечаци, или њихових дечака дечаци, једног дана стићи у Книн. Жалосна нам мајка, која све генерација неће гинути за Србију. Испаштати због Србије.

Опет ме гуши, стежу ме груди. Колико бриге, суза, труда треба мајци да одхрани војника, а онда га држава узме, узме заувек. Бар да има вајде од тога! А не овако. Овако је могло и без овога.

Већ је шести дан, а колона и даље непрекидна и непрегледна. У колони људи на плус тридесет степени, у колима је и више.

Млада жена трчи за мном. Зове ме.

– Дете ми је болесно, па сам мислила да га прегледате.

Од куд зна да сам лекар, питам се. Одводим је у кућу крај пута. Дете спава. Прегледали су га добровољци, земунски или чукарички лекари. Показује ми папире. Прима два пута на дан гарамидин ињекције. Има још двоје деце. Милоша и Милицу. И њена мајка је са њом. Предлажем јој да дете и она иду у болницу.

Неће.

Да носим само дете, не да га. Да пошаљем њу са децом, опет неће.

Тражим јој мужа. Поправља кола. Велики квар на педесет метара од Србије. Не може даље. Да је знао не би кренуо даље од Бања Луке. Могао је

остати у Босни, добити посао у селу, ветеринар је.

Видим: љут је. Нека их све затру. Не коментаришем. Ћутим.

Можда је у праву. Што да жена и деца проводе ноћи у колима, ноћи су хладне, а и комараца има, сви су добили и ране од чешања. Боже, не дај им заразу. Дестинација Зајечар. Тамо немају никога. Он би хтео у друго место, код колеге, има кућу, звао га. Може и у Милиће, траже ветеринара.

Чуо је мој предлог. О болници.

У очима му видим безнађе. Жена треба да одлучи. Очи јој мутне, упале, изгубљене. Видим не може више да расуђује. Полудеће. Поглед изгубљен, очи лутају. Дам јој бенседин.

Размислите! – кажем. Ја ћу бити код малог шатора, дођите!

Мала Милица ми рашири руке, узех је без размишљања у нарамак (а једва и ја ходам). Носим је и журно корачам (бар мислим журно).

Прича ми Милица. Казује ми да је морала да чучне када су падале гранате, да су усташе пуцале на њену кућу па је морала побећи, пале, кољу (најезжих се, њој је свега три и по године, шта она зна о клању).

Више је не слушам: те приче слушам по ко зна који пут. Носим је и ћутим. Она прича, пуно прича – а ја је не слушам. Мислим: како да их извечем из њиховога безнађа у моју наду.

Отац, глава породице, пита: Шта мислиш Сњежана?

Пита Сњежану да она одлучи како ће и куда ће.

Мушко, ослонац породице, пита жену.

Ја сам ослонац, ослонац за све, за згубљене у згубљености. наређујем да мајку и троје деце пребаце санитетским аутом у болницу. Сутра ће стићи муж, само да му средим дестинацију. Ако не верују, ево им моја адреса и телефон, нека дођу у мој стан. Ево и телефона болнице. Гарантујем: ујутро ћете бити заједно. (А мислим: ух, ала сам им ја гаранција! Ко сам ја да одлучим где ће ко, сем болесних?)

Отац Милан полази за мношвом у Комесеријат за избеглице. Тражим Весну. Рећи ћу да су све троје деце болесни, и морају у болницу. Међутим, Весне нема. Представљам се, у општој гужви, запосленом у Комесеријату.

Видим пак: кога је брига што сам ја докторка, члан Окружног штаба за граничне прелазе. Имају они свога посла. Ипак сређујем. Мајка и деца иду у болницу, а отац и бака када пређу границу – тамо где им је дестинација.

У „болници“ мајка не да медицинској сестри на пријему да окупа децу. Хоће да то уради сама. Окупани (после десет дана!) мало јели, па им се расположење повратило. Сви су ту, лекари, сестре. Стигло се и кафу попити.

Мени лакше. Колегиница која дежура предложи ми да се и ја окупам. Рече: „осећаш се на шталу!“

Могуће, ни ја немам где да се оперем. Данас сам концентрованим лизолом опрала руке, па су биле црвене, пекло ме. Морала сам.

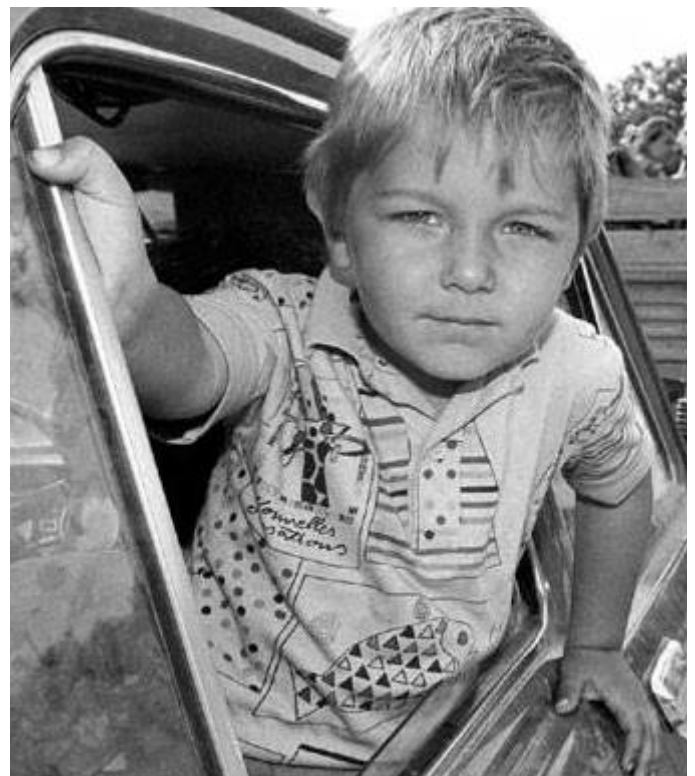
Око „клинике мејо“ отпаци завоја, вате, хране, прљавштине, мртвих мува: све сам без рукавица покупила у црну најлон врећу, везала и однела на место за сапаљивање. Угланцам потом „клинику“ и своје руке.

СТИЖЕМ у свој стан, у град. У стану избеглице, њих деветеро, нас домаћих четворо. Спаваћи инвентар: један тросед и два кауча. Ко први заузме лежај, његов је. Нудим за јело лубенице и диње – чатруне и милуне.

Морам да одморим. Легла сам поред сина на тросед. Око поноћи стиже млађи син. Шапатом пита где ће да спава. „Види у соби, – кажем, ако има места. А ако нема прошетај док неко не устане.“

Утом се расаним и устанем. Треба да идем на гранични прелаз код Батроваца. Остављам претпоследње паковање меса за ручак. Замрзивач се испразнио, а новца немам.

Како ћемо? Како да им кажем да немамо довољно

хране? Никако. Знају они за ћорави гулаш и пасуљ гол. Нема глади.

Који је дан не знам. Мислим да је субота, два-наести август.

Пре одласка свраћам у Општу болницу, да узмем нешто лекова и санитетског материјала. Нема, међутим, ништа. Дежурни каже да има само за овај викенд. Инзистирам да ми дају колико могу, а они да се снађу.

Опет нема.

Тражим један мушки бели мантил, за колегу добровољца. Нема ни мантила. У мени ври.

Крећемо. Нисам сигурна у екипу која је у Батровцима на првој наплатној рампи. Да ли ће испунити своје обавезе? Са мном је студент треће године медицине, добровољац. Водим и њега. Доћи ће и један Саша из Шида, вредан дечко, већ данима помаже.

Дочекује ме екипа која би да крене кући, а смена није стигла. Треба да стигне тек за сат и по. Незадовољни су мојим одговором што не знам ко их смењује.

Не знам, јер ми Министарство није јавило ко долази. Сестра на вратима негодује.

У мени пукло: „Како вас није срамота да пред овим људима, који путују седам дана и седам ноћи, кажете да не можете издржати 24 сата. Не смете напустити пункт док вам смена не дође!“ – вичем, све се ори од мог промуклог, крештаваог гласа.

Провлачим се између људи који стоје, леже или траже своје по асфалту аутопута. Општа гужва.

На граничном прелазу, наплатна рампа два.

Након десетак минута умпрофорац јавља да долази око хиљаду трактора, око осам хиљада људи и да су сви у тешком стању. Поврх свега санитет треба да пређе у Хрватску по болесника.

Додаје да пут није безбедан.

Параћински санитет одвезао болесника за Сремску Митровицу. Тражим преко полиције да дође зрењанински, са прве наплатне рампе.

Кажу, нема их, отишли су, напустили пункт. Утроњала сам се. Остајем само са два лекара, једним техничаром и два студента.

Треба збринути пет, шест, осам хиљада људи. Кажем унпрофорцу да ће сад санитет, само што није стигао, а знам да неће стићи бар један сат. Радници полиције увек при руци. Сарадња одлична.

Ваљда знају и они за јаде.

Стиже санитет. Кажем возачу да треба ићи преко, али да није безбено. Возач је сагласан: како ја одлучим. „Ја могу да одлучим за себе, ви одлучите за себе, па идемо!“ – кажем и додајем: „Размислите!“

Идемо, спроводе нас унпрофорци. Пратимо их. Око нас спачванске шуме. Врућина је. Дуго се возимо, око нас тишина. Ни птице се не чују. Шта ако Хрвати припуцају? Неће.

Стигли смо.

Болесник лежи на носилима, око стоје људи. Унпрофорац нешто објашњава на енглеском. Не разумем га. У том један Хрват приђе, срдечно се представи, објасни нам на српском да узмемо болесника у кола и да кренемо назад.

Успут ме возач прекорава што сам се поздравила са хрватским полицајцем. Није тачно, то је преводилац само што га нисам загрлила, зна српски. Возач рече да има шаховницу са натписом: полиција. Зар нисте видели? Правдам се да обележје нисам могла видети јер сам му била са десне стране. У ствари, не знам кога сам видела, али сам мислила да је преводилац.

Стижемо на нашу страну. Аплаудирају нам колеге, и прогнаници, и унпрофорац. На лицима олакшање, нарочито на лицу младога колеге који је пред полазак потрчао за мном и шапнуо: „Ако Вам се шта деси, осветићемо Вас!“

Посла пуно. Помажу нам активисти Црвенога крста. Ту су и колега Милан из Риђице, студент и две ученице Медицинске школе из Сомбора. Помажу изнемоглим, преносе их на рукама. Студент висок, а у наручју као повећу лутку носи крхку, малу бакицу.

Сви ужурбано раде. Трактори пролазе. Унпрофорци шлепају трактор коме је отпао точак. Вуку све што се може повући. Пожурујемо изгнанике да се што пре удаље од наплатне рампе, узан је простор па успоравају долазак, а тамо, на три километра од границе, каменују их.

Колона и даље пролази. Иста као на Рачи, само су људи тамнији, старији, више изнемогли, болеснији.

Чича за воланом клону главом. Баш на граничном прелазу. Гурнух га са седишта, или га је бака повукла, већ не знам. Нашла се за воланом и померила трактор на шири простор. Указасмо потом деди помоћ и кад дође себи, нама лакну.

Док се деда опоравља, рече ми да у цепу има

папир што су му успут давали. Није га успео прочитати. Даје ми да прочитам.

Влада Републике Хрватске позива све да остану на својим огњиштима, гарантује им скрб. Чича клима главом, хукће. Прича како су их гранатирани, како су их српски младићи бранили. Хтели су, ако треба, да сви изгину да спасу цивиле. Свака им част, рече чича. Гадно смо били опкољени, а они су нас бранили. Баби мојој, прича, жао што краве остадоше везане.

Најгоре је скапати везан!

Поновом идем у Сремску Рачу. Једно куче иде за трактором, на једној приколици кавез са кокош-кама.

Жали се неки чича на табане. Подбио их од пешачења. Дао неком коња у Босни, да се коњ не пати, отпале му потковице.

Брекћу мотори, шкрипе приколице, народ ћути, деца не плачу, не кењају.

Зову ме хитно у Сремску Митровицу. Немам превоз. Стопирам. Сва возила препуна. Човек седи на дасци тракторске приколице, пуши, погледа упртог некуд у даљину. Питам чичу могу ли поред њега. Затрчим се, поскочим и седох поред чиче. Баш ми је добро да се мало одморим. Питам чичу доакле је. Из Лике, из Велике Попине.

Чича, зар се морало ићи? – питам тек да нешто кажем.

Морало, синко, морало!

Не помера се. Пуши. Пуши се и он. Од зноја.

Не знам што да га даље питам. Да га питам како се зове? Па то знам: Прогнаник. Одакле је. Рекао ми је. Да га питам како је било, како му је. Он ћути, ћутим и ја. Али ми ипак причамо. Он казује ћутке да је оставио сву своју имовину, сву дедовину и све гробове да би сачувао главу. Сачувао своју, али не и главе породице. Казује да је бранио своје огњиште, није хтео ништа што је туђе, дедовину је бранио и мислио да ће је одбранили.

Неко је, међутим издао. То је казивао. Казивале су његове дубоко уцртане боре, потамнело лице, замишљено чело, поглед упрт дуж колоне, према Лици. А ја му одговарам да знам како му је, да знам да му ни у Србији неће бити лако.

Тешко њему, а тешко и мени.

Морам што пре у град – кажем, оправдавајући моје истурање десног палца не би ли ко стао аутом да ме повезе.

Боље је, љепше и удобније се возити аутом него овако трактором, одобрава чича.

Довикује ми нека жена:

Докторице, 'ће је Дара? Која Дара, питам. Медицинска сестра, рече жена.

Ја сам одавде, не знам Дару – надвикујем буку. Ваљда жени личим на прогананика. И јесам прогнаник. Део душе моје је прогнан.

Стадоше неки Београђани да ме повезу.

Поздравих се са чичом.

Довиђења! – вичем.

Он мени: Уздравље!

Погледа упртог дуж непрегледне колоне која још увијек долази.

Стиже у Србију Крајина!

КРАЈ**

*** На Крају текста Никола Кобац је додао: «Али не крај колони, већ крај једној од милион прича коју исприча, а она записа злу судбину народа нашега. Колона и даље иде, и све даље од Хрватске. Многи су се из Колоне на небо преселили, отишли заувјек...»*

И ја каскам за мојим народом. Пребирем и ослушкујем. Још једно велико хвала докторки која је тих дана не штедећи себе помагала до јуче добрим домаћинима, а задњих 20 година правим несрећницима.

До неба сам јој због тога захваљан.

ЉУБАВ У ДОБА КОЛЕРЕ*

ПИШЕ: БОЈАН МУЊИН

С Маријаном Новаковић Беадер, правницом и волонтерком из Удружења Срба из Хрватске у Војводини, срећем се у Новом Саду. Стижем аутобусом преко бачке равнице; овај град у касно прољеће блиста окупан сунцем, а његово шаренило и аустро-угарска складност фасада те широки и лијени булевари као да желе нагласити шарм традиционалне спорости која краси Војвођане, те доброћудне "лале" којима се никамо не жури и који се ни око чега не секирају. Ипак, ову покрајину није мимоишла балканска калварија на крају 20. стољећа: многе војвођанске обитељи примиле су читаве породичне заједнице из Лике, Баније и Кордуна, а барем двјесто хиљада Срба из Хрватске разлило се по равници Срема, Баната и Бачке.

На многим салашима између Кикинде, Врбаса, Суботице и Панчева, који су се нагледали избјегличкогјада и чемера, хиљаде Кордунаша је вадило репу и скупљало џакове пшенице и кукуруза. Моја суговорница Маријана ради у правној служби Извршног вијећа Војводине и брине се о избјегличким друштвима Срба из Хрватске, којих у Војводини има неколико десетака. Жена у раним четрдесетима, ведрог погледа, мајка је двоје малољетне дјеце и - кажимо и то - ауторица четирију књига поезије те романа који је још у рукопису.

"Као што видите, ја говорим ијекавски иако већ двадесет година живим у Војводини", говори Маријана тек што смо се упознали. Одлазимо на петроварадинску тврђаву, одакле се одлично види Нови Сад, у неки типично војвођански ресторан с тамбурашима у углу, гдје Маријана започиње своју животну причу у којој се испреплећу времена, људи, судбине, датуми и драматични догађаји, и све помало сличи на акцијски филм, на срећу, с добрим крајем.

"Рођена сам у Доњем Лапцу гдје сам завршила основну школу. Као одлична ученица средњу школу сам похађала у Љубљани јер сам тамо имала стипендију, а становала сам на Тромостовљу у

ђачком дому. 1990. године долазим у Загреб на Економски факултет и живим у једној соби у Медилићевој улици. Прве тензије сам осјетила 1991. када на факсу започињу провокације екстремних националиста. Ја сам тада била заинтересирана једино да завршим факултет и ништа ме друго није занимало. Спашавала ме је у том тренутку чињеница што се зовем Маријана, а презиме Новаковић имао је и тадашњи предсједник ХСС-а.

У љето '91. покушавам отићи к родитељима у Доњи Лапац, али се у њега више није могло ући, код Дрежника сам била враћена натраг. Тада осјећам да Загреб већ постаје војни град: знам да су у марту 1991. почеле одлазити веће групе Срба из Загреба, међу њима је била иједна моја пријатељица, и знам да су Срби почели добивати отказе, међу њима родитељи неких мојих пријатеља. Тихо су почели одлазити људи који се више нису враћали. Ја одлучујем отићи у Нови Сад; учинило ми се да тај град има неку ширину, у коме ћу се осјећати колико-толико нормално у ситуацији каква јесте. Три дана прије одласка схваћам да заиста морам отићи.

Излазим из Загреба првог септембра 1991. са два кофера и руксаком. Мој тадашњи дечко ме прати до границе с Војводином јер се даље није могло. Барикаде су биле посвуда, растајемо се, окрећем се десет пута, ја плачем, он плаче, и мислим да одлазим на мјесец дана... Евидентирам се као избјеглица у Бачкој Паланци и питам једног старијег човјека гдје је ту Црвени криж. Он ми добронамјерно каже да је Црвени криж преко аовдје је Црвени крст... Када сам схватила да се тако скоро нећу вратити у Хрватску, у Новом Саду уписујем право. Војводина је иначе за читаво вријеме рата пуно помогла избјеглицама, јер да је било само до Београда, они би нас најрадије вратили назад.

У Војводини у том тренутку има врло шареног свијета; нас јадника који све више долазимо из Хрватске, домаћих људи који живе све теже јер је рат пред вратима, а онда ту има и тајкуна у настанку, шверцера и ситних криминалаца који ће се касније претворити у крупне криминалце. Један од таквих ми је на самом почетку игром случаја јако помогао, ваљда ме је угледао у маси испрепаданих студената и студентица. Нисам имала ништа са њим, али он ме је штитио и помагао кад год је требало, изгледа да се смилио нада мном и зато сам му заувјек захвална. Петнаест година касније тај је човјек убијен у некој сачекуши, ту у Новом Саду... Моји родитељи су остали у Доњем Лапцу и трпјели су тамошњу ситуацију: као људи

**Објављено у Билтену бр. 9 под називом "Приче из избјеглиштва: Више од трагедије" којег издаје Српско народно вијеће (СНВ) из Загреба, 25 март 2017.*

из партизанских породица они су били против рата и то су тамо сви знали. Било је провокација и куцања на прозоре и неких парамилитарних група које су викале пред вратима 'Лако је вама који нисте на ратишту' и слично."

Уз војвођанску ракију, староградске пјесме и поглед на Дунав и Нови Сад, Маријана прича о својим родитељима, обитељској кући пуној књига и оцу који јој је усадио страст према читању. Прича и о свом младићу из Загреба којег је оставила на граници са Војводином и с којим ће се у следећих десетак година још неколико пута срести у мелодраматичним околностима. У рано прољеће 1992. она очајнички покушава ступити у било какву везу с родитељима у Доњем Лапцу.

"Када је успостављен коридор код Брчког, укрцала сам се у аутобус из Новог Сада за Книн, а из Книна се једва укрцавам у неко војно возило и долазим у Доњи Лапац. Видјела сам родитеље, сви смо плакали, ситуација је била суморна и тај пут се никад тужнија враћам у Нови Сад. Касније је успостављена линија Сомбор - Доњи Лапац, којом сам често ишла, али пут је у просјеку трајао чак 15 сати. Србија је у том тренутку била под санкцијама, људи су преживљавали са четири марке, а ја сам у цепу сваки мјесец имала педесет. Моја дилема тада била је или остати у Новом Саду и завршити факултет или се вратити у Крајину и дијелити судбину са осталима. Дилеми је пресудио случај: године 1993. у тим одласцима за Доњи Лапац заљубљујем су у једног момка из Книна и те године враћам се у Книн."

БЛАГО ЦАРА РАДОВАНА

Маријана даље прича како се у некој потмулој атмосфери ратног стања запослила као новинарка у Книну, како је непрестано једним ухом ослушкивала што се догађало с родитељима у Доњем Лапцу и како је та веза са локалним младићем, сјећајући се црнохуморно Маркуезовог романа, била нека врста "љубави у доба колере". Маријанина романтична жеља да подијели судбину с људима међу којима је одрасла и да се нађе при руци родитељима у Доњем Лапцу имала је свој драматични епилог у љето 1995. године.

"Када је почела 'Олуја', ми смо 5. августа 1995. напустили Доњи Лапац. Град је јако страдао иако није био на првој црти, јер када је од Удбине дошла хрватска војска, она је пуно тога запалила и пору-

шила. Ми нисмо имали професионалну војску, него сељаке који су били мобилизирани и који су се повлачили заједно са својим породицама. Са родитељима и Пеђом, мојим момком који ми је у међувремену постао муж, желимо отићи аутом према Мартин Броду. Сјећам се да се народ само желио домоћи шуме, путем који је -индикативно - пробијен прије мјесец дана, тако да ме нитко не може увјерити да тај народ није био продан... Да не говоримо о томе да су многи виђенији људи у Крајини већ прије послали своју дјецу према Београду и Новом Саду. У тој гужви ја покушавам бити у контакту с родитељима и стално вичем 'СТИЖЕМ, СТИЖЕМ', јер била сам новинарка и у том тренутку у контакту сам са страним медијима који непрестано зову. У једном тренутку нашла сам се у стану својих родитеља у којем је било 1.400 књига и ја у паници нисам знала шта да узмем иако вам и сада могу до детаља описати како је стан био намјештен. Тада сам била свјесна да се више нећемо вратити. Узимам 'Благо цара Радована' Јована Дучића и одлазим. У Мартин Броду смо сачекали други дио фамилије, сјећам се да је била ужасна врућина, долазимо у Бања Луку и покушавамо се кроз Босну докопати Бачке Паланке. Пролазимо Бјељину, али нас не пуштају у Војводину и на том пријелазу се пред нама један човјек убио. Нас је спасио један бизаран детаљ: имала сам војну кошуљу и бијели опасач војне полиције и вјероватно сам дјеловала 'некако службено' па су нас пустили у Војводину. Било је јако тешко; мој тата одједном пада у депресију, али је мајка стиснула зубе и задржала присебност и тада и у тешким годинама након тога, што је касније платила разним болештинама.

Мој муж, који је са својим родитељима завршио у прихватном центру у Шапцу, дошао је неколико дана касније, али смо морали гарантирати за њега јер около је непрестано патролирала војна полиција која је младиће из Крајине враћала натраг на ратиште. Морали смо као породица у том каосу одмах пронаћи било какав посао и то нам је, срећом, успјело: мој отац и муж се релативно брзо запошљавају на некој грађевини, али сви смо раштркани по разним мјестима у Војводини. Прискакали су нам у помоћ обични људи, а у Сремским Карловцима примила нас је у стан једна потпуно непозната породица.

То се не заборавља. Касније, ја сам почела радити у Комесаријату за избјеглице, а мајка и сестра радиле су на једном пољопривредном имању у

Сремским Карловцима. Морали смо бити вредни иначе ништа од нас не би било. Годину за годину и моји су успјели да направе кућу у Новом Саду, гдје и сада сви живимо. Ту су се и дјеца рађала; кћерка ми данас има 18 а син 11 година. У међувремену сам се развела јер Пеђа и ја једноставно нисмо успјели. Професионално сам се сналазила и пробијала и имала сам срећу што сам студирала са Бојаном Пајтићем на чију препоруку сам се запослила у влади Војводине, гдје и данас радим. Такође, већ 17 година волонтерски радим у Удружењу избјеглица из Хрватске у Војводини. Углавном се бавимо интеграцијом избјеглица и добивањем папира за њих. Према мом сазнању из те огромне масе од око 250.000 људи након 'Олује' који су се кроз Босну кретали према Србији, неколико десетина хиљада људи је скренуто на Косово, од којих је већина отишла у треће земље. Од свих тих људи 50 посто је данас у Војводини, 30 посто у Београду и 20 посто у централној Србији.

Доста сурађујем и са хрватском заједницом у Војводини што ми, морам рећи, није опрштено из неких кругова, јер 'зашто ја као српски избјеглица сурађујем са Хрватима'. Јесте ли још за једну ракијицу, овдје је заиста добра крушковача?" пита Маријана и зове конобара Стевицу, доброћудног "лалу" којег очито познаје годинама.

Након овакве приче, за Маријану Новаковић Беадер могло би се рећи да је то "жена која трчи с вуковима": у животу који је није мазео (иза себе има и саобраћајну несрећу последице које је остала доживотни инвалид) морала је често да се пробија сама и да рјешава паралелно породичне, политичке и интимне проблеме, не желећи никоме остати дужна. И још нешто: осим оне књиге поезије и романа у настанку, Маријана је бавећи се дуги низ година маргинализованим групама, као и женама и дјецом жртвама насиља или с инвалидитетом, написала приручнике "Бонтончић" и "Не зови ме посебним", који приближавају дјецу с инвалидитетом здравој дјечи, као и приручник "Мобинг", који је посебно женама од велике помоћи, указујући им на механизме којима се могу супротставити насиљу над њима. Што рећи на крају? Ако би од Маријаниног живота нетко хтио направити сценариј за филм, сигурно не би погријешао. Али уз један увјет: тај филм морао би имати сретан завршетак јер - Маријана је то заслужила

"РОЂЕНА САМ ДАН ПРЕ ОЛУЈЕ, БИЛА САМ ПОСЛЕДЊА БЕБА КНИНЦА" *

ПИШЕ: АЛЕКСАНДРА КРЕСОВИЋ

Николина, девојка од 29 година, и Александра, са тек навршених 25 година, новинарке су "Блица". Николина, девојчица стара четири године, и Александра, беба од два дана, на данашњи дан пре тачно 25 година, док још нису ни имале сећање, биле су само још два "детета из колоне", како ће заувек бити упамћене.

ОВО ЈЕ АЛЕКСАНДРИНА ПРИЧА:

Рођена сам 3. августа 1995. у Книну. Не сећам се колоне, спаљених кућа, нити свих страха рата. Једино знам да су моји рођендани увек прослављани некако сетно и меланхолично.

Сваке године, за мој рођендан, окупила би се родбина и пријатељи, али никад нисам била сигурна да ли обележавају моје рођење или "Олују". Сви би поседали око трпезе, отворила би се и нека флаша куповног вина да се наздрави, али ниједно никада није било ни близу оног из наше конобе. Тако кажу. Тада би се присетили свих оних врелих августовских дана у колони, страха, неизвесности... Свих оних који су погинули, ужасних призора и свега што је изгубљено. Причу би закључили речима "бар се ово дијете родило живо и здраво, ето, бар нешто добро да изађе из свега онога, наш мали, последњи Книнца", док им је несигуран осмех играо на уснама.

А прича креће много пре мог рођења. Моји родитељи су живели у селу Провић крај Бенковца. За неупућене, у близини Шибеника. Село је етнички било пола хрватско, пола српско. Суживот у овом селу најбоље осликава чињеница да у њему постоји заједничко гробље, где су сахрањивани и Срби и Хрвати, а православни свештеник и католички фратар су заједно играли бришкулу. Тако прича мој отац Јован о свом родном месту.

Међутим, како је почео рат, тако се у селу повукла дебела и тешка линија између ова два народа. Родитељи су убрзо остали без посла само зато што су Срби. Окренули су се винограду и

*Објављено у дневном листу "Блиц", 05.08.2020.

маслињацима који су остали још од прадеде и чукундеде, те им то постаје главни извор прихода. Паралелно са свим овим дешавањима они покушавају да добију дете, а то иде мало теже с обзиром на чињеницу да обоје имају више од 40 година. Међутим, моја мајка Стана успела је да остане у другом стању два пута пре мене и да има два спонтана побачаја. Једном од стреса, јер су јој јавили да је мој отац погинуо на ратишту. Ипак, "само" је граната пала на два метра од њега, а земља из рова се обрушила и затрпала га. То га је спасло. После је био наглув неко време, али добро.

Стана прича како је три године спавала у тренерци и патикама, а крај главе јој је била торба са најнеопходнијим стварима у случају да мој отац дође с ратишта и каже да мора да се крене. А онда, у њеном стомаку сам се развила ја. Тада су донели одлуку да је за маму и мене безбедније да одемо код маминих родитеља који су живели у селу близу Книна. У том тренутку, то је био најбезбеднији крај за Србе. У Книну и околини, већински су живели Срби.

Отац на ратишту, мајка код својих родитеља, ја немирна у мамином стомаку. Кркљанац креће - Книн ће пасти. Славонци су кренули за Србију, ваљда, а изгледа да ћемо и ми Далматинци. Стрес. Ја све немирнија у мамином стомаку, па сам пожуривала, малчице, да видим шта се то дешава напољу као каква радознала мачка. И та особина радозналости ће ме пратити кроз живот.

Док се сви спремају за пут, мојој мами крећу контракције. Стана се одваја од породице која креће пут Србије, а бога питај у ком рову је мој отац. Она сама креће у книнску болницу да се породи. У книнској болници утврђују да нема вре-

мена за епидурал нити било шта, заправо, нема времена ни за порођај - гранате већ падају у околина. Али ја нисам могла да чекам. Ипак, срећом, порођај протиче изненађујуће брзо и без било каквих компликација. Закмечала сам први пут око 13.30 сати. Нико није баш сигуран које је време тачно било, пошто у таквој ситуацији никоме није пало на памет да гледа на сат. Стана је пребачена у болничку собу са још шест породиља и седам беба. Нас седморо величанствених смо последње бебе рођене у книнској болници пре "Олује".

ОЛУЈА

Одмор од порођаја није дуго трајао. Четири сата после мог рођења, наређена је хитна евакуација болнице јер креће бомбардовање. Книн ће сигурно пасти. Мајка са мном у наручју у још крвавој болничкој спаваћници, креће са осталим пацијентима прво у подрум болнице. Стана је причала како су у болничким ходницима дословце прескакали све оне рањенике које су довлачили с ратишта, иако у овој здравственој установи скоро да више није било медицинских радника да им видају ране.

У подруму болнице су се тискале породиље, бебе, неколико медицинских сестара, стари и болесни. Без игде ичега и без игде икога. А напољу грме детонације.

У неком тренутку стиже вест да ће доћи аутобус који ће их извести из Книна. И стварно би тако. Међутим, када је аутобус полупаних прозора и дошао, речено је да у њега могу да уђу искључиво медицински радници, а возач се препречио на улазу у возило и није дао никоме другом да уђу. Стана, дрчна крајишка жена, пришла му је и док је у једној руци држала мене, другом је из све снаге ударила возача који је запиштао од болова. Не зна одакле јој снага, није ни размишљала, само је замахнула и надала се најбољем. Знала је само да мора да буде у том аутобусу који је можда последњи који је кренуо из мог родног града. Тако је Стана ушла у аутобус, а за њом и остале породиље. Возач није имао друге, него да упали аутобус и крене према Босни.

У међувремену, мој отац је негде на ратишту, чекају се наређења која слабо стижу осим, тада већ излизаног - "За Крајину!". Око њега момци од 18 година, извучени из средњошколских клупа. Постаје јасно да су остављени да буду топовско месо и да голоруки бране нешто што је већ договорено да је изгубљено. Креће повлачење. Једино му

Александра Кресовић са мамом

се мота по глави где је моја мајка. Да ли је жива? Да ли је беба добро? Термин је ускоро. Креће према Книну да је нађе, али, срећом, наилази на мог ујака који му говори да је моја мајка отишла на порођај у Книн, али да не зна ништа више. Убеђује га да у Книн не иде, јер је већ пао, ако је моја мајка жива, у колони је према Босни. Тако Јован креће, у војној униформи државе која више не постоји, пешке пут Босне.

Када је прешао у Босну, прича Јован, сео је у хлад неког дрвета да одмори. Није био свесан да је заспао. Спавао је, не зна колико. Можда два сата, можда два дана. Датуме већ одавно није знао. Пробудио га је неки добар човек из колоне. Превезао га је на свом трактору до Бања Луке.

Од Книна до Бања Луке Стана највише памти жеђ. Августовска жега, а нигде чесме - само цеста и непрегледно море људи. Није јела ни пила већ неко време. Од имовине код себе има само торбицу у којој су документа државе које више нема и, необјашњиво, у тој торбици, био је и сребрни крст из манастира Крке, духовног огњишта спског народа у том делу Хрватске. Обучена је и даље у крваву болничку спаваћицу, а мене нема у шта да пресвуче. У неком тренутку, схвата да од стреса нема млека и нема како мене да нахрани. Медицинске сестре из аутобуса настављају да раде свој посао, па тако набављају млеко у праху за бебе. Али не и нешто за пресвлаку беба. Мени од врућине и прљавштине излазе плихови по стомаку.

После неколико дана пута до Бања Лука, у том граду смо мама и ја смештене у њихову болницу. Стана је здрава, озбиљно дехидрирана, али добро. Ја сам изгубила на тежини, имам неку "шугу" по кожи, али преживећу. Кроз пар дана, биле смо као нове.

У томе, у Бања Луку стиже мој отац. Тамо се Јован одмах баца на чешљање спискова избеглица у Црвеном крсту. Тражи име моје мајке. Тамо налази име "Стана Доброта и ж. беба". Трчећи креће у бањалучку болницу и тада ме први пут види. Ја већ има више од недељу дана. Мајка каже да су му кренуле сузе. Отац каже да то није тачно, није плакао, његова верзије приче је да ме ја само пољубио међу "најлепше, буљаве, плаве очи" којим сам га нетремице гледала. Обоје су сагласни око тога да је недуго затим у болничку собу улетела медицинска сестра и метлом кренула да тера мог оца вичући "заразићеш бебе!" Зашто? Па, испоставило се да је мој отац дошао директно из рова, није се купао

неко време, а блато и зној су формирали слој на њему "дебљине два прста".

Мама и ја

Окупао се у војној касарни и пресвукао. Каже да је онда украо са неког трактора деку. Прекрсти се сваки пут кад то каже као да је починио највећи грех. Требало му је то ћебе јер моја мајка није имала у чему да ме изнесе из болнице.

Договорено је да моја мајка са мном остане још неко време у Бања Луци код старих познаника у стану, док ће мој отац отићи сам у Србију да пронађе родбину и да нам нађе нови дому у новој земљи. Тако је и било. Отац је у Србији наишао на Момира и Душанку из Лазаревца. Њих двоје, као старији брачни пар, у тим мутним временима, имали су први мали сабирни центар у свом стану кроз који је прошло 28 породица укључујући и моју.

Конечно смо били породица на окупу после неких 15 дана пута у некој другој земљи, у туђем стану. Али били смо заједно. Момир и Душанка постају наши кумови, крстили су ме, а до смрти су ме третирали као своје пето унуче.

Поруке на зидовима спаљених кућа

Први пут сам видеала свој родни крај кад сам имала седам година. Мајка ме је одвела у "нашу" кућу. Није деловала као кућа. То су били само сиви, запаљени зидови, без крова. Показала ми је просторију коју су спремали да буде моја соба, али тамо су били само ђубре, запаљени зидови и на њима графити попут "Динамовог" грба и "Србуј - гладуј, сад је касно, Чејо". У мом седмогодишњем уму нисам имала појма шта то значи, али ми се та реченица некако урезала у главу. У Книну нисам осетила никакве емоције. Нисам осетила да је то мој град, да је ту моја кућа. Тако нешто не осећам ни према Београду, ни према Лајковцу нити Лазаревцу. Ниједан град није мој и сваки јесте на неки начин.

Са годинама сам схватила зашто су за мој рођендан сви били сетни и зашто је била понека суза. Мој рођендан и ја смо само живи подсетници на "Олују".

ГЛАДНОШ МЈЕСТО ГДЈЕ СУ
ИЗБЈЕГЛИЦЕ ЗАДОВОЉНЕ

СКОРО ПА ИДИЛА *

ПИШЕ: ИГОР ЧОКО

Лоциран у шумарку крај пута, Гладнош на прву импресију потпуно разбија стереотип сремске каљуге начичкане кућама и торовима

Чудни су путеви, блатњави сремски. Успављујући призори равнице, досадно путовање коме једве чекате крај. Знакови крај пута убијају монотонију непрегледних њива. Игра ријечи на лименим таблама. Тек, негдје након Инђије, кад вам се први обриси Фрушке горе на хоризонту разбију равничарску монотонију, очи ће запазити странпутицу, путоказ и локацију, која својим именом просто интригира. Гладнош. Село, насеље, избјеглички колективни центар. Све то у једном.

Заиста, сам помен колективног центра у човјеку изазива асосијацију на најгоре социјално дно. У пракси, констатација је на мјесту. Прича је то показала досад небројено пута. Ипак Гладнош представља право освјежење, доказ да све ипак није тако црно. У Гладношу су избјеглице, углавном Кордунаши и Книњани, све само не гладни. Проблеми наравно постоје, али кад би се прича о интеграцији избјеглица у овдашње друштво базирала на бар десет одсто случајева попут Гладноша, избјегличка прича би имала пуно више смисла.

Наиме, у овом живописном насељу од 1995. године живи око 30 избјегличких породица, укупно 92 људи, заједно са домицилним становништвом које их је примило без икаквих сувишних комнетара на конто њиховог доласка.

Већина избјеглица из Гладноша ради у Инђији, Београду или Новом Саду. Село је баш на неких пола пута од ова два велика центра, а тек неколико километара удаљено од Инђије.

Стамбени објекти у којима живе избјеглице у Гладношу не могу се назвати лошим, далеко од тога. Људи причају како су се одлучили да ту и остану.

Један од њих је и Бијели, момак из Книна. Ради као келнер у сеоском ресторану. Предходно је живио као подстанар у Инђији, плаћао кирију 300 њемачких марака. Онда је дошао у Гладнош и запослио се на мјесту на којем смо га затекли

приликом обиласка овог насеља.

„Знаш како, немош стално плаћати кирију. Био сам на Косову и по Београду, у Книн више не мислим да се враћам, треба се негдје лоцирати. У Гладношу сам на коришћење добио рунирану кућу. У почетку није била усељива. Засукао сам рукаве и одлучио ствари дотјерати у ред. И ето сад ту живим. То је сад моја кућа. И ништа ми не фали. Овдје ми је супер“, објашњава Бијели.

Његов случај није једини. Иако је већина новопечених Гладношана у међувремену направила хрватске папире и обилазила завичај и по неколико пута, увијек су се враћали својој „новој“ кући.

„Добро нама, добро њима. Слажемо се, нико ником не смета. Једини проблем представља поврат старе имовине у Хрватској. Имам кућу у селу крај Глине на коју немама више право, јер није укњижена у папире прије рата. Није ни усељива. Кад би за њу могла убити неке паре, да се то прода, било би одлично, прича Стево из околне Глине.

Лоциран у шумарку крај пута, Гладнош на прву импресију потпуно разбија стереотип сремске каљуге начичкане кућама и торовима. У центру насеља је велики парк, уска стаза повезује кућерке, дворишта. Домаће животиње, керови крај жице. И задовољне избјеглице. Очи би рекле – идила. Скоро.

Војвођанско село

*Објављено у часопису „Прави одговор“, 25. јун 2002.

ЖИВОТ СЕ ДИЈЕЛИ НА ПРИЈЕ И ПОСЛИЈЕ “ОЛУЈЕ”*

ПИШЕ: ВЕДРАНА КУЛАГА СИМИЋ

БЕОГРАД, БАЊАЛУКА - Мој живот се дијели на онај пре и послје “Олује”. Иако нисмо могли ни сањати да ћемо наставити да живимо, наставили смо, а никада не смијемо заборавити шта нас је снашло. Ми не смијемо престати причати о данима августа 1995. године, јер немамо чега да се стидимо. Други имају.

Тако исповијест за “Глас Српске” почиње Ђурђица Драгаш, дјевојка која је са 21 годином, са мајком и сестром, била у избјегличкој колони, гледајући како да извуку живе главе и чекајући дан да се поново нађу у загрљају породице.

Тај трагични 4. август, али и дани послје, живе у њој 26 година, а ма колико јака била, поклекне једном годишње. Али не брише слике, јер и не жели. То јој је, практично, било друго избјеглиштво. Избјеглице су постали 1991, када су изашли из стана у Госпићу. Други пут потјерала их је “Олуја”.

Кренуле су из Коренице. Мајка, сестра и она. Имале су аутомобил, али ниједна од њих није знала да вози. Комшије су повезле, натрпали су свега у приколицу и онда је пукла гума неколико километара послје. Разбежали су се сви, а њих три остале.

- Покушавале смо да нађемо превоз. И успеле смо. Био је то неки камиочић и возиле смо се у целу ноћ до Доњег Лапца. Једва смо стигли и одатле смо се, опет, у неком другом камиону пребациле до Бањалуке. Нудили су нам да идемо са њима до Србије, али нисмо хтеле. Остале смо да бисмо се нашле са татом и остатком породице. На ледини, на трави провеле смо два дана. И киша је падала. Не знате да ли је гори дан или ноћ. Сестра и ја смо ишле од трактора до трактора и гледале. Покушавале смо да нађемо тату. Касније сам нашла пошту, позвала тетку у Београду, која је рекла да се тата јавио однекуд. И тако смо сазнале да жив, а послје тога смо се нашли, и са њим и бабом, дедом и ујаком те кренули на трактору од Бањалуке до Војводине. На том путу, који је трајао седам, осам па можда и више дана, доживјели смо свашта. Било је и оних који нам нису хтели дати воду, ни продати хлеб, али и оних, као што једна породица у

близини Дервенте, који нам нису дали да спавамо под ведрим небом. Мама, баба, сестра и ја смо отишле код њих. Ту сам се први пут окупала и преспавала у кревету - присјетила се она.

О ономе што се десило треба, подвлачи, причати и данас, сутра и увијек, јер српски народ нема чега да се стиди, а има ту неку чудну навику да се стиди и да стално размишља шта ће други рећи.

- Морамо да говоримо о томе и другима и нама самим, јер су многи од нас, на неки начин, раскрстили са животом пре “Олује” и труде се да се уопште не сећају и не размишљају о томе. Да се понашају као да ништа није било. Не може тако. Не можемо ни да живимо у прошлости, али не може човек да се одрекне своје прошлости. Нити треба - закључила је за “Глас” Ђурђица Драгаш, данас новинарка на Радио Београду, која увијек гледа да у ово доба године буде са најмилијима.

Ђурђица Драгаш

ПРВИ ИЗБЈЕГЛИЧКИ ДАНИ *

ПИШЕ: ДАНКО ПЕРИЋ

Имао сам срећу да прве мјесеце избјеглиштва моје породице и мене нису задесиле све оне тешкоће које су доживјели многи наши земљаци. Ниједну ноћ нисмо провели на струњачама у некој спортској дворани и сл. Разлог је што је нама као и дословно свим другим блиским рођацима своје супруге свесрдно помогао мој пашанац, угледни београдски адвокат В.П. Он је познат у круговима својих пријатеља као „избјегличка мајка“. Било је и те 1995. године много људи који су из рођачких обзира подносили већи терет избјегличке кризе него и сама држава, али примјер односа према мојој породици и осталим рођацима његове супруге, је био свакако међу најсвјетлијим примје-

* Објављено у дневном листу “Блиц”, 4. августа 2021.

* Калина-инфо, 16. октобар 2022.

рима.

Адвокат В.П. је прије нас имао богато избјегличко искуство своје даље родбине из Босне. Стан у којем је привремено смјестио моју породицу у 21. Блоку на Новом Београду комшије су звале, у жаргону, избјегличка амбасада. Стан од око 50 квадрата је био у спору једног његовог клијента и неке државне установе. Срећом, обистинила се и у том случају изрека да је правда спора. Јер када је убрзала ход а то је било после око годину и по, више нисмо могли да останемо у том стану. Иако смо већина од нас седморо - троје дјеце, супруга, моји отац и матер, и ја спавали на поду, на ћебадима простртим на голом паркету, ту смо стекли адресу. Какву такву. Плаћали смо све дажбине изузев најамнине за стан.

Добро памтим сцену, звони на улазним вратима човјек у милицијској униформи. Представио се и показао папир да долази да провјери ко је у стану. Била је зима и стан је одисао мирисом киселог купуса (било је у њему и сувог меса) и управо се мјешајом мијешала пура. Задржали смо га на ручку, видео је и да смо на неком склепаном столу сервирали тањире од којих ниједан није "близанац". Кад је одлазио рекао је да нема срца да учествује у томе да будемо деложирани и да је његова ситуација макар мало боља од наше. Схватили смо да је у тада још неразјашњеним правним односима неко њега упутио да баш ту нађе макар привремен смјештај својој породици. Ми се не бисмо супротстављали да је тада до тога дошло. Колико знам, кад смо ми напустили тај стан није усељена његова породица. А да нас је неко питао срцем и душом бисмо за њих навијали.

Пошто је двоје од троје наше дјеце ишло у основну школу у сусједном новобеоградском блоку тражили смо стан било гдје у том дијелу града. То нисмо успјели, преселили смо се, сада као "прави" подстанари у небодер на самом врху Устаничке улице па је сваког радног дана током неколико школских година аутобусом 17 неко од укућана пратио дјецу у школу и из школе на Новом Београду. Најчешће је то био мој отац.

Морам испричати једну његову догодовштину. Водећи рачуна о нејаким унуцима и њиховој школској опреми, у сталној гужви у том аутобусу не једном су га оцепарили. Отац, типичан Крајишник, физички јак иако је био у шездесетим годинама, из свег гласа се у првом од тих случајева "обратио": „Гдје нађосте баш мене избјеглицу“. Услиједило је рекао бих типично реаговање Крајишника,

односно на такве случајеве несвикле особе: „Е да ми те провући кроз руке. И псовке, онако типично крајишке кад нам стану на жуљ. Нико од путника није реаговао, сви су, зна се, имали искуство те врсте кад најприје мораш у милицијску станицу да добијеш нову личну карту, а џепароши... они су вјероватно већ били у неком од аутобуса у супротном смјеру“.

Послије Коњарника, били смо подстанари, огром случаја, баш у истој згради на Новом Београду у којој смо почињали београдски живот. Само два улаза их дијелило. Ту смо били и у вријеме НАТО бомбардовања и још десетак дана. У склоништу смо били и у улози психотерапеута. Храбрили смо све остале станаре и подстанаре. Средином јуна 1999. завршено је наше подстанарство. И даље у стану немамо комплет истих тањира, виљушака и ножева и томе слично. Али скоро 15 годна, не плаћамо најам власницима станова. После продаје у бесцјење родитељске имовине у Книну и мог дијела викендице на Хвару и од уштеђевина од увијек скромних примања, и родитељских пензија које су почеле да стижу из Хрватске, стан од 53 квадрата у згради која ће ускоро у стоту годину од освећења темеља, смо отплатили до посљедње тадашње њемачке марке. Тада смо осјетили финансијско олакшање. Мање битан ми је осјећај да се од тада можемо назвати Београђанима.

У тој згради од 16 станова смо и председници кућног савјета и дословно једини смо који чисте степениште. У цијелом кварту је само испред те зграде засађено цвијеће. Кажу ми моја дјеца која су сада одрасли људи у 36, 34. и 29. години, све троје су завршили школе, двоје имају своје породице, запослени су...: "Ђађа, највише нам је сметало кад би нас и ту гдје смо били у своме, неко од старијих људи у комшилуку, ословљавао са: избеглице - Оне избеглице с другог спрата".

Скоро све њихове добре колеге, пријатељи и познаници су рођени у Београду. То показује и да више нема стереотипа који су били у вријеме кад смо овдје дошли. Или још прецизније нема их међу младима. У мојој причи о избјегличком и каснијем искуству сматрам да је то веома важно. Почео је још један избјеглички талас, сада је из Русије и Украјине, срећем те људе све чешће. Чини ми се, ако не истичем податак да су станарине и цијена квадрата у Београду удвостручене, да су лијепо примљени. Највише што бих им пожелио је да што прије престану да буду избеглице.

ОПЕРАЦИЈА ОЛУЈА: ДЕЧЈА СЕЋАЊА НА ИЗБЕГЛИЧКУ КОЛОНУ *

ПИШЕ: ИВАНА НИКОЛИЋ

Двадесет година пошто је због операције “Олуја” избегао заједно са мајком, два кофера и једном играчком, слике избегличких колона и спаљених кућа и даље су живе у сећању 24-годишњег Милоша Иванишевића.

Било је то у зору 4. августа 1995. године, у стану у националном парку Плитвице у тадашњој Републици Српској Крајини – државици српских побуњеника у Хрватској која није дуго потрајала – када је четворогодишњи Милош Иванишевић чуо вести које ће заувек променити његов живот.

Дошао је колега његовог оца и рекао да Хрватска војска напредује и да његова породица мора одмах да бежи. “Било је око 7 ујутру кад смо кренули. Дошао је и рекао нам да се брзо пакујемо, да, је л те, долазе, морамо да идемо”, прича Милош за БИРН.

На брзину су спаковали шта су могли у свој стари “волксваген голф” и кренули на пут, пут до Бањалуке који је трајао четири дана, а затим за Београд. Није било времена да се све спакује, а сигурно не дечје играчке.

“Имао сам код себе једну формулу што ми је тата купио, онај на даљинац, знаш, то ми је једина играчка коју сам успео да понесем”, сећа се Милош са сетом у гласу.

Милош и даље чува играчку коју је понео са собом када је 1995. године избегао из Хрватске.

Недуго затим, нашли су се у дугој колони српских избеглица. Био је то први од четири дана операције “Олуја” – војне операције у којој су хрватске снаге победиле српске побуњенике и повратиле 18 одсто територије, која је од 1991. године била под контролом Срба. У предстојећим данима, из Хрватске је избегло око 200,000 Срба.

“Сећам се те једне куће која је буквално експлодирала кад смо ми пролазили поред ње, такође сам видео и доста онако аута са стране, униште-

них, и пламен около”, прича Милош.

У Бањалуци су остали код пријатеља док су четири дана чекали његовог оца Бору, који је радио на војном аеродрому у оближњем граду Удбина. “Сећам се да сам од њих добио један цео кофер пун играчака. Имам још 90 посто од тога”, каже он кроз осмех.

Али осмех онда нестаје. “У тој ситуацији, поклон је било нешто лепо, нека лепа ствар. Иако сам имао четири године, знао сам да нешто није у реду, тате није било, знаш да људи около гину, много тога видиш...”

До средине августа, његова породица је била на сигурном у Београду, где су уточиште нашли код рођака његове мајке. Захваљујући чврстим породичним везама, избегли су судбину многих других избеглица из Хрватске, који су послати на Косово и којима није дозвољено да остану у Београду. “Поред аута, сва наша импovina је 200 марака. Али били смо добро”, сећа се он.

Живот након “Олује”

Милош (десно) са рођацима на прослави рођендана 1994. године. Фото: Љубазношћу Милоша Иванишевића

У годинама које су уследиле породица Иванишевић се настанила у селу Нови Бановци, на неких 30 километара од Београда. Милошев отац је наставио војну каријеру у Војсци Србије, а његова мајка је нашла посао као књиговођа. Милош је касније уписао факултет, а остало му је још неколико испита да дипломира на Факултету политичких наука...

Милош Иванишевић,
пре избјеглиштва

* Објављено на порталу “Balkaninsight”,
4. августа 2015.

ЈОШ ЈЕДНА „ОЛУЈНА“ ПРИЧА*

ПИШЕ: ДЕВОЈЧИЦА ИЗ ОЛУЈЕ

Километарска колона Срба у страху од терора хрватске војске напушта своје домове. Међу њима сам и ја, беба од двадесет месеци. Мама ме носи у наручју и плаче на сав глас! Дехидрирала сам, борим се за живот, а лекара нема. Нема ни тате, ено га на ратишту, рекли су нам да је погинуо браће Крајину

Врућ је август био те '95. Тог дана је у нашој кући је била уобичајена атмосфера. Тата је већ био на положају, а мама је страховала од сваке гранате која је пала. Имали смо ту несрећу да их је хрватска војска бацала у близини наше куће, па смо често ноћи проводили у подруму. Дан као и сваки други, сви смо срећни и насмејани иако је око нас беснео рат. Доручак, ручак и изненадна посета комшије. Трчи сав узјапурен и виче мојој мами: “Пакуј дјецу и бјежи”.

Срећна сам јер се не сећам ничега... Ово је све оно што су ми моји причали, а неке ствари су дуго крили од мене и мислили да ме тако штите...

Мама узима најосновније ствари, старија сестра ме хвата у наручје и одлазимо код бабе и деде на село. Са неколико прћица јуримо ка старој каменој кући.

- Све је у реду, немојте се бојати. То је само привремено, проћи ће и ово - тешио је маму покојни стриц.

Био је тако наочит и самоуверен, веровао је нашој војсци. Ипак, невоља се осећала у ваздуху.

Преспавали смо у уверењу да ће све бити добро. У 5 ујутру почео је хаос, само неколико сати касније пао је Книн. Пробудила нас је колона људи која је пролазила поред наше куће.

У својој бурној историји Книн су освајали многи, али су га увек ослобађали Срби, и увек је био српски град. Ипак, овај пут нисмо успели.

БАКА НИЈЕ ХТЕЛА ДА НАПУСТИ СВОЈУ КУЋУ

Четвородневна акција “Олуја” била је највећа операција етничког чишћења после Другог светског рата, током које су над Србима извршени бројни злочини против човечности. Убијено је

преко 2.500 Срба, а 250.000 је протерано са својих огњишта. За почињене злочине нико није осуђен.

Наређено је повлачење српске војске. Тате и даље нема. Мама је у паници, не зна ни сама где ће са нас три. Узима оно мало ствари и смешта нас у кола. Прабака неће да иде, покушали су да је убеде, али узалуд.

“Дјецо моја, ја сам се овдје родила и ја одавде не бјежим, па макар ме убили на кућном прагу. Памтим дане кад се ође тукло док један не остане. И опет ћемо сви бити исти кад све прође, а проћи ће. Све је то због крста, они се крсте цијелом руком, а ми са три прста. Не смијете ви њих врећати зато што они не славе крсну славу.”

Пожурују нас са свих страна да кренемо, мама покушава да сакрије страх због старијих сестара. Колона се полако креће, нема јој краја. Полако пада ноћ, а ми и даље не знамо где идемо. Намучени народ верује да је све привремено, били су убеђени да ће се вратити. До нас допиру само ужасне вести - убијен, осакаћен, мучен.

Одједном се зачуо познати глас, сестре су повикале: “Мама, мама, ево га ћаћа!” Тата је на себи имао неку поцепану маслинасто зелену мајицу, био је сав прљав и ошамућен, али срећан је јер нас је коначно пронашао. Био је на положају када је Книн пао, међутим, њих о томе нико није обавестио. Сада смо опет сви заједно, идемо даље.

“Склањајте се с пута, гађају нас!” Тата нас је брже-боље зграбио и одвео у шуму која се налазила у близини. Већ следећег тренутка зачуо се прасак. Гранате су падале, а крвави и раскомадани људи лежали су поред пута. Призор који ће мојим сестрама доживотно остати урезан у сећање.

са баком и сестром

* Објављено у дневном листу “Информер”, 4. августа 2018.

Мислили су да сам мртва, мајка је вриштала!

Рано ујутру стижемо у Бањалуку, ту тек настаје пакао.

Полако се крећемо у колони, и даље нико не верује да је Крајина пала. Нико од наше родбине не зна где смо и да ли смо живи.

Дехидрирала сам пред сам улазак у Бањалуку. Мајка ме узима у наручје и пробија се између аутомобила како би потражила помоћ. Паничи, плаче и вришти.

- Помозите ми, дјете ми умире, не дише - викала је сва уплакана.

Из колоне је истрчала медицинска сестра која ме је узела у наручје и одвела у болницу која се налазила у близини. Док су ме прикључивали на апарате моја мајка је све време испред ординације јецала. После само неколико минута успели су да ме врате у живот.

Када смо изашле из болнице већ је пао мрак. Изгубиле смо се, не можемо да пронађемо тату и сестре, тада није било мобилних телефона. Где ћемо сад? Где ће она сва уморна и изнемогла са двадесетмесечном бебом којој су се пре неколико сати борили за живот? Одлучила је да се врати у болницу код исте оне медицинске сестре, Јадранке Иванковић, која ми је спасла живот. Примила нас је у свој дом.

Покушавали смо преко радија да пронађемо

Једина сачувана фотографија са крштења у манастиру Крка

тату и сестре. Јадранка је послала наша имена и адресу, а онда је водитељка то понављала. Труд се исплатио, само неколико сати касније опет смо се састали. Коначно смо јели сви заједно, као права породица. Знали смо да нас већ сутра чека нека нова мука, али уживали смо у том тренутку.

Сека за рођендан пожелела да оде кући

Није нам дала да идемо док опасност не прође. Рекла је да припрема велико изненађење за нас и да морамо остати бар до 11. августа. Због целе ситуације моји родитељи су скроз заборавили на сестрин девети рођендан. Ипак, ова несебична жена хтела је да сви бар на тренутак забораве пакао који се дешава око нас.

Направила је тарту и запалила свећице. Све је било савршено док сестра није наглас изговорила своју рођенданску жељу.

“Па ја бих да ми идемо кући, доста смо били у гостима” - рекла је онако сићушна и наивна. Мама је бризнула у плач. Тата је покушавао да је смири, али узалуд. Све оно што су годинама стварали и градили било је уништено у једном дану.

ТЕЖАК ПУТ ДО ТЕТКЕ У ВОЈВОДИНИ

Свануло је, време да се крене даље. Иза нас је Дрина, далеко смо од куће и свих оних рушевина.

Мамина сестра је живела у Сивцу, малом градићу у Војводини, па смо отишли код ње, иако је полиција покушала да нас преусмери на Косово. Плакали су кад су нас видели, срећни јер смо живи, тужни због свега што нас је снашло. Баба, деда, ујак и ујна, сви су били ту, успели су да побегну. Неколико дана касније појавио се и стриц који је и даље био убеђен да је све то само привремено. Нажалост, умро је у нади да ће све бити као некад, као пре.

Уследило је чуђење. Каква је ово равница? Ко овде може да живи? Крајишници, људи “са камена”, овде да опстану? Тешко.

Било нас је 15 у кући код тетке, јасан знак да ту не можемо дуго остати. Тата одлази у Црну Гору и налази нам привремени смештај. Неколико месеци касније опет смо сви заједно у Улцињу. Започињемо нови живот, све испочетка, сналазимо се како знамо и уемо. У помоћ нам прискачу Албанци, нуде нам смештај и посао. Мама највише жали што из наше старе куће није понела фотографије.

“Све се може надокнадити и поново стећи, али никада више нећемо бити млади и насмејани као на

старим фотографијама које смо заувек изгубили.”

ВРАТИЛИ СЕ У РОДНУ КУЋУ

Сада, 23 године касније, моји родитељи живе у оној старој каменој кући коју су Хрвати неколико пута палили током рата. Да, вратили су се у једно мало место код Книна. И знате шта? Срећни су, коначно су “на свом”. Верујем да ће их многи брже-боље осудити, али не марим.

Тата ретко прича о рату, не жели да се присећа свега. Мама се сваког 5. августа затвара у кућу и крије сузе од нас, док колоне аутомобила са хрватским заставама јуре у правцу Книна како би прославили годишњицу “Олује”.

Желим само да знам шта тачно ова “господа” слави 5. августа? Мајку која је сахранила сина јединца поред пута? Извините, али ја вас се не плашим! Не може нико човека убити два пута! Али смејем вам се у лице, баш овде у Книну. Мене нисте отерали, ја моју ђедовину не дам! У Крајини славим своју крсну славу, а сваког 7. јануара на истом том месту прослављамо и Божић.

Била сам међу 250.000 људи који су протерани са својих вековних огњишта, а само захваљујући мојим родитељима, медицинској сестри из Бањалуке и драгом Богу, моје сестре и ја нисмо међу оних (званичних) 2.500 који су оставили своје кости на родној земљи. Што се мене тиче, моја ће деца знати одакле им је мама и чиме се поноси.

Ипак, не оправдавам мржњу, а јасно је да ће она увек постојати између нас и Хрвата. Иако смо протерани са огњишта на најбруталнији начин, тата ми никада није рекао да треба да мрзим некога само зато што је Хрват.

“Сви смо ми људи дјете моје, то је рат, било је или они или ми. Треба да поштујеш сваку нацију и веру, али никад не заборави ко ти је био ђед!”

ЈЕДНА (НЕ) ОБИЧНА ИЗБЈЕГЛИЧКА ПРИЧА

НОВИ ПОЧЕТАК СТАРОГ РАДИШЕ *

ПИШЕ: НЕНАД ЈОВАНОВИЋ

Како се Иван Врбан, избјегли Хрват из Велике Барне, вратио из избјеглиштва у Србији

Иван Врбан, прије рата добростојећи Хрват који је у власништву имао три куће и у њима пословне просторе, као и богато опремљено сеоско господарство, постао је жртва терора који је погодио његову Велику Барну, село између Великог Грђевца и Грубишиног поља. Срушили су му куће које је имао у селу и у Бјеловару, господарске зграде спалили, а што су могли опљачкали. А имао је много, десетине говеда и комплетну пољопривредну механизацију.

Иван се недавно вратио попут свих повратника, затекао је пустош у оном што је напад било његово. Иако тек подноси захтијев за обнову куће, зна да се не може надати нечем значајном, јер ће му и у случају позитивног рјешења обновити само дио станарског простора који је прописима одређен.

Иван Врбан је провео избјеглиштво у селу Ракинци, апотом у Смедеревској Паланци гдје му син и снаха раде у пољопривредном институту скоро годину дана.

Иако су га тамо због марљивости, поштења и умјећа у раду са механизацијом врло цијенили и молили да остане, њега је срце вукло у завичај из кога је крајем 1991. морао избјећи, директно са њиве, без новца и докумената.

„Била је то прва офензива хрватске војске која је кренула на село. Један од сусједа говорио ми је да треба да се бјежи. Чула се пуцњава, свако мало долијетале су mine, а поједини штагљиви и стогови сјена горијели су. Кад сам дошао у кућу, нисам имао времена ни да узмем новце и документе, већ сам био у збјегу с осталим сусељанима. Кад смо након дугог пјешачења стигли у Босну, ту су нас почели раздвајати и превозити аутобусима у Србију.

Једне вечери, кад су нас прикупили и најавили нам да ћемо бити смјештени у колективни избјеглички смјештај, ја сам питао да ли се може

*Објављено у часопису “Прави Одговор” 14. августа 2001.

наћи напуштена кућа у неком селу. Ови из штаба рекли су да ће видјети, и за неко вријеме један од њих одвезао ме у село Ракинци код Велике Плане. Кућа запуштена, без жбуке. Жена и ја одмах смо почели радити око ње и након неког времена скупило се село питајући се тко смо и што смо. Ми смо им рекли да смо избјеглице и они су нам сватко по нешто, дали.

Након неколико дана, ето ових задужених за избјеглице. Кажу, ви требате ићи у Барању. Али сељаци, којима сам у међувремену почео поправљати моторе, нису дали. Нека остане ту, таман се скућио, рекоше, и ја сам остао у селу. Између мјештана и нас створило се поверење: ја сам им поправљао машине, давали су ми стоку и робу да продам на сајму. Помажу они мене, помажем ја њима, снашао сам се у селу, а мој син и снаха запослили су се у институту у Смедеревској Планици. И све је било добро, али ја нисма могао да преболим кућу и све што сам оставио“, прича Иван.

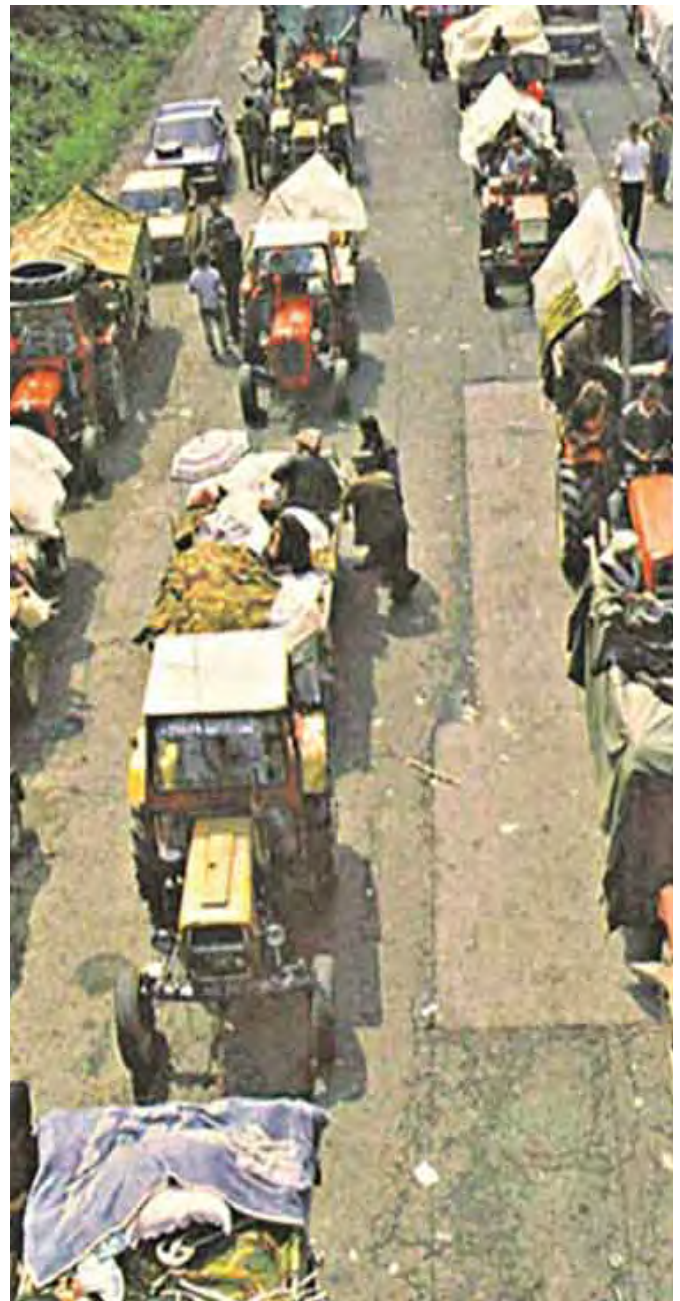
А стизале су црне вијести. Кућу у Бјеловару и мању кућу на селу коју је наумио дати за смјештај запослених на никад отвореној фарми говеда, срушили су му. Остала му је кућа солидно грађена и опремљена свима од централног гријања до најмодернијих уређаја. У њој је била смјештена мања јединица Хрватске војске. Један од разлога био је што је Иван за зиму спремио много дрва. И док су они били у кући, надао се да ће му остати читава. Али једног дана, кад је по мишљењу хрватских команданта билогорски крај довољно „ослобођен“, јединицу су повукли, а кућа је потом опљачкана и минирана. Минирали су је неколико пута, али кућа се није „сложила“. Ипак статика јој је довољно поремећена да није за становање. Један дио се одронио у подрум, таман на kotaо за централно гријање, кога онда нису смијели извлачити да се кућа не би срушила на њих.. Данас из подрума расте дрво.

„До тада сам гајио неку наду и тјешио жену да ћемо опет стећи бар дио онога што смо имали, али онда сам „пукао“. Завршио сам у болници - срце није издржало. По повратку из болнице још сам био у селу, а онда сам прешао својима у Паланку. И пожелео својој кући да видим што ми је остало“, прича Иван.

У зао час. Таман кад је покренуо процедуру добивања докумената за повратак, започео је напад НАТО авиона на Југославију. Морало се чекати док се хрватски конзулат опет не отвори, И након

дуге процедуре, ето њега и жене у селу. Упоредо са вађењем папирологије испрва се занимао гдје је завршила његова имовина. Приколицу за сијено нашао је на Беденику, селу удаљеном двадесетак километара:

„Чуо сам да се код тога и тога налази моја приколица. И дошао. А он пита што ту тражим. Ја му кажем и он замало да ме отјера. А онда му кажем који је њен број“. И након дугог натезања добио је приколицу, истина оштећену: „отишао је пријеносни механизам. Али ја ћу је већ поправити“, каже. Но, отада више не истражује тко му је што узео. Сада, чак и ако што препозна, окрене главу.

РОМАНТИЧНА ИМЕНА НАСЕЉА,
А ТУЖНА ИСТОРИЈА:

**КАКО СУ НАСТАЛИ ПЛАВИ
ХОРИЗОНТИ И ГДЕ ЈЕ СУН-
ЧАНИ БРЕГ ***

ПИШЕ: МАТЕЈА БЕЉАН

На ободу Земуна, негде између Земун поља и петље Змај, смештено је «дивље» насеље тужне историје, али примамљивог имена - Плави хоризонти. Још једно такво спонтано насеље никло је и под Стражевицом, а названо је Сунчани брег.

Мала, стешњена насеља на празном простору између оних који су Београђанима добро познати, последица су насељавања престонице и недостатка планова, од почетка деведесетих година до данас. Али, нека од тих насељавања нису била спонтана и стихијска. Говоримо о Олуји 1995. године.

Њиве и ливаде око Земуна претворене су у стамбене зоне када су пристигле избеглице из пале Републике Српске Крајине. Тако су настале чувене Бусије и Алтина, али и она места за која је много мање људи чуло, као што су Грмовац и Плави хоризонти.

Хоризонти се налазе одмах уз Алтину, али са друге стране железничке пруге - до њих се стиже са две стране: из Земуна, поред депоа возова или из Земун поља.

Људи су подизали куће на плацевима без икакве инфраструктуре, да би тек у годинама које су уследиле стигао асфалт, струја, вода... За разлику од многих других «дивљих» насеља, Плави хоризонти имају добру мрежу улица, а када је дошло на ред њихово асфалтирање, насеље добило потпуно другачији изглед.

И куће, које су годинама биле без фасада, полаку су довршаване, па сада Плави хоризонти изгледају много лепше него у време када су оне подизане само са једним циљем - да се изгубљени кров

насеље «Плави Хоризонти»

*Објављено у дневном листу “Телеграф”,
23.08.2020.

над главом у Хрватској што пре замени новим, у Србији.

У међувремену, место је добило и цркву, инвеститори су кренули и са изградњом зграда. Кроз Плаве хоризонте пролазе аутобуси 708 и 709, али и возови. Када се заврши реконструкција пруге биће изграђена и нова железничка станица, па ће ово насеље бити још ближе центру града.

Недавно су и улице у насељу добиле имена, па више нема чувених «Нових». Ту су улице: Исидора Стојановића, Николаја Салтикова, Константина Јовановића, Јована Бошковића, Косте Цукића, Милана Недељковића...

Са друге стране, у Раковици, изникао је Сунчани брег. Ово скривено насеље налази се између Улице патријарха Димитрија и манастира Раковица и Миљаковца 3, још једног «дивљег» насеља у Раковици. Тешко да би ико ко не познаје добро овај крај погодио где се Сунчани брег тачно налази.

Ово спонтано настало насеље са погледом на Авалу уточиште је за све оне који су желели да имају свој кров над главом у престоници, а за неку бољу локацију нису имали новца. Ипак, као и када је реч о другим «дивљим» насељима, инфраструктура мало по мало стиже и овде, па су

понеке улице асфалтиране, а њима је прошла и минибус линија.

Има и још много оних земљаних, малтене колских путева на чијим крајевима ничу тек завршене куће. С обзиром на локацију места и зеленило које га окружује и брдовите уске путеве, тешко је поверовати да је ово једно од престоничких насеља.

Ту су улице: Наталијине рамонде, Маје Златогорке, Трајанова, Гаминска, Линденмајерова, Александра Невског, Аце Симића, Џона Фронтингхама...

Постоји и једно старо насеље романтичног имена, али оно није познато као место за становање, већ као индустријска зона, где се нико не задржава без потребе, где има свега и свачега, а највише стоваришта, старог гвожђа и напуштених хала. То су Вилине воде.

Панорама овог индустријског насеља лепо се види са Панчевачког моста.

А можда и ово место чека трансформација - туда ће ићи и метро, стара пруга више није у функцији, на Вилиним водама је и пристанишна зона, а због близине реке и центра града читаво ово насеље једнога дана можда ће словити за једно од најлуксузнијих у граду.

Насеље «Сунчани брег»

ВИШЕ ОД ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ *

ПИШЕ: ЖЕЉКО ЂЕКИЋ

Бранко Јакшић, отац двоје малољетне дјеце, добио је бесповратну помоћ од невладине организације "Модел плус" која се састоји од алатки за столарске радове. Захваљујући умјећу у њиховом коришћењу, Бранко заједно са својим шурјаком, издржава шесточлано домаћинство.

Кад се помињу самохрани родитељи обично се мисли на мајке са дјецом. Прича коју смо недавно забиљежили је другачија...

ИЗБЈЕГЛИШТВО

Бранко Јакшић (33) са супругом Валентином и једногодишњим сином Немањом прогнана је из родног Грачаца 1995. године.

Почиње стандардна избјегличка прича. По доласку у Србију кратак временски период Јакшићи проводе код Бранкових у Новом Саду, потом код Валнтининих у Банату, да би се прије три године скрасили у недовршеној кући рођака у Белом потоку. У међувремену добијају кћерки Ивану.

Сналазе се као већина сународника, кућа се поправља, сређује, Валентина добија запослење у основној школи у овом селу подно Авале...

Живот полагано почиње да тече неким нормалним током, онолико нормалним колико избјеглиштво дозвољава.

Међутим, ту ова „класична“ прича престаје и вртоглаво добија трагичне контуре. Наиме, Бранкова супруга Валентина изненада, само неколико сати након што је Немања уписан у школу, умире на свом радном мјесту, у тридесет и првој години живота.

О томе Бранко не воли да прича.

„Не знам шта да кажем. Да ли треба нешто да кажем“, ријечи су оца четвеорогодишње Иване и Немање – ђака првака у којима Бранко налази мотивацију и енергију за наставак својих животних борби.

Јакшићи живе у заједничком домаћинству са Бранковим тастом, таштом и шурјаком.

СТОЛАРСКА РАДИОНИЦА

Бранко је завршио електротехничку школу, али се силом прилика бави другим послом. Запослио

се у столарској радионици код приватника, изучио занат и уз помоћ људи из "Модела Плус" дошао до потребног алата.

Као неповратну помоћ добио је ручну и стону бушилицу, електричну кланферицу, електрични циркулатор и друге алатке које служе за ручну обраду дрвета. Од првих зарађених пара купио је још неке неопходне ствари да би заокружио циклус ручне обраде дрвета. Колико је вичан овом послу примјетили смо приликом посјете његовом домаћинству гдје је већина предмета ручно израђена од дрвета – висећа кухиња, стелаже, столице на расклапање.

У импровизованој радионици на тавану куће у којој станује показује нам барске столице, полице, приручне ормане.

Стижу и прве поруџбине. Бранко нам прича, да је у овој грани мале привреде све већа конкуренција. Пролазе само најбољи али и најјефтинији.

Иако још увијек раде код приватника, захваљујући Бранковом и умјећу његовог шурака, највећи дио прихода у породични буџет слива се од њиховог индивидуалног рада. Проблем који се јавља у даљњем раду је недостатак простора и адекватних машина.

ПЛАНОВИ

Бранкова жеља је да прошири асортиман производа. Да би постао стварност неопходна је машина која ради пет операција, тзв. столарска комбинирка. Овом машином дрво се обрађује и припрема за било који други производ, а потом слиједи финална обрада за коју Бранко има готово све алате. Вриједност једне такве машине креће се од 1.500 евра па навише, у зависности од кавилитета. Под условом да неко помогне овај програм, уз проналажање одговарајућег простора, могли би да се раде много сложенији послови, попут израде врата, прозора...

Све те послове ови вриједни људи знају радити, а проширивањем дјелатности постали би потпуно самостални, како у технолошком, тако и у финансијском погледу.

А оно што је најважније шестеро људи било би економски збринуто.

Сања Бурсаћ, сарадник координатор у организацији "Модел Плус" у сталном је контакту са породицом Бранка Јакшића. Каже да се више пута увјерила у исправност одлуке да се овом кориснику додјели грант. Донаторима је више пута скретала пажњу да овакав вид помоћи људима који посједују знање и вјештину, омогућава предуслове за континуирано бављење дјелатношћу.

*"Раскршће живота – радио новосту",
16.април 2002

СЕЋАЊА НА ОЛУЈУ*

ПИШЕ ВАСКА РАДУЛОВИЋ

– ПРИЧА ПРВА

...Сећам се тог четвртог августа боље и јасније него било ког другог дана у досадашњем животу. Рано ујутро из сна су ме пробудиле детонације граната. Мислећи да грми, а до тог сам јутра волела ту грмљавину која са собом доноси кишу, загрлила сам млађу сестру поред себе надајући се да ће нас родитељи пустити да по кишном дану спавамо мало дуже. Није било тако. Мисли ми је прекинуо отац уласком у собу, мирним тоном рекавши да се брзо обучемо и спустимо у двориште. Већ са врата сам видела да нешто није у реду, неколико првих комшија било је у дворишту а са главног пута допирали су звукови аута, трактора, аутобуса – почиње причу наша саговорница.

– Прва реченица коју сам чула била је : „Гађају Книн, нека деца оду у подрум на сигурно“. Мајка је брзо спремила доручак, рекла да узмемо све што нам треба и да се тога дана играмо у подруму. Нико нам више ништа није објашњавао, по сваку нову информацију искрадали смо се из подрума под изговором да нам треба нешто. Нестало је струје и било је јако вруће. Комшије су се само смењивале у дворишту и на улици. Наш мали пас је одлутао у село и нисмо га могли наћи. Након нашег одласка од куће, те вечери, моја бака која је остала у другом делу села касније је причала да се вратио. Када је војска прошла кроз село, чула га је како цвили. Био је затворен у замрзивачу, али жив – наставља она.

НИСУ ЗНАЛИ ДА ЛИ ТРЕБА ДА БЕЖЕ

Сваки детаљ тог августовског јутра остао је забележен у сећању тада дванаестогодишње девојчице. Двадесет и пет година касније, ово су успомене једне зреле жене, и чини се да временски период још није успео да их нагризе, покрије забором.

– Чула сам да људи одлазе. Комшија је причао да се треба спаковати, отићи из села док се ситуација мало не смири. Отац није спомињао одлазак. Дан је тако одмицао. У подруму је постало досадно

и све чешће смо излазили. Вече је дошло чини се брже него раније, мрак се спуштао, а светла колоне на путу била све видљивија. Одлука о напуштању села дошла је на пречац, сви су се убрзано разишли. Близак рођак рекао је да ће он у свом „стојатину“ повести своје родитеље и мог деду, док је други предложио да ми пођемо са њим на трактору. Оцу су предлагали да раздвоји децу, да не идемо сви заједно. Сећам се када је рекао: „Ако се нешто догоди, да сви не изгинете заједно“. Отац није пристао, а деда није желео да напусти кућу. Тек након мојих суза проливених због дедине жеље да остане сам, пристао је да седне у ауто.

– Мајка је узела тек испечен хлеб, отац из подрума донео пршут и у џеп ставио сто марака. Било је то све што смо са собом понели из куће. Са капије сам се отргла мајци из руке и отрчала у собу, узела ранац у којем сам чувала неке од албума са фотографијама. Рекла сам мајци да ћу у њега ставити и накит који је мени наменила покојна бака, дедине златнике које је, као признања, добио за време радне службе. Није ми дозволила рекавши да ћу то изгубити и наредила да све оставим на свом месту. Послушала сам је, али јој то никада нисам заборавила. Успомену на баку и деду сада имам тек на пар фотографија – до најситнијих детаља сећа се тог дана ова жена.

ЊИХ 25 У ЈЕДНОЈ ТРАКТОРСКОЈ ПРИКОЛИЦИ

Све су то појединости које, ма колико некеме са стране небитно изгледале, појединим људима оставе траг кроз читав живот. Срећа коју су тек ретки имали да са собом понесу и сачувају породичне фотографије на којима су успомене на детињство и људе којих више нема, тешко да се речима може описати или приближити онима који, на срећу њихову, о томе никада нису размишљали.

– Код рођака у тракторској приколици места је било за нас двадесет и петоро. Нас десеторо деце, једна трудница која је сваки дан требало да се породи, наши родитељи и неколико старијих људи. Нико од нас није имао више ствари од оног мог ранца који сам чврсто стезала под руком. За час се створила колона и на изласку из села, пар трактора и аута, један мотокултиватор и село је остало пусто. Уласком у Книн постали смо део веће, непрегледне колоне која се кретала ка изласку из града. Неко је рекао да идемо до Срба, а мени је било свеједно јер нисам знала ни где је

*Објављено на *normalu.srbi.hr*, 1.августа 2020.

то ни зашто идемо баш тамо. Детонације су још увек одјекивале. Повремено би нас забљеснула експлозија гранате недалеко од колоне, а мајка би нас покривала својим рукама. Излози на радњама у граду били су разбијени, роба из њих је била разбацана свуда наоколо, а људи су ишли са свих страна. Сви су викали, вриштали када би се чула експлозија.

– Многи су нас питали да ли има места у трактору да иду са нама. Нисам знала ко су ти људи. У једном тренутку препознала сам своју тетку на излазу из града, ишла је пешке тражећи место за њу и моје две сестре. Неко је, у намери да нас заобиђе, трактором закачио у наш и приколица се отворила, нас четворо деце држали су да не испаднемо. Чим смо напустили град чули смо да се слична ситуација десила са трактором наших комшија. Један од њих остао је без ноге. Тражили су начин како да стигну до прве болнице. Та ноћ је предуго трајала, сваку следећу сачекали смо у месту за које до тада нисам ни чула.

Пут до Руме трајао је пет дана и ноћи

Када би сећања ове жене из тадашње колоне

исписивали детаљно као и тај дан одласка од куће, требало би нам знатно више времена и простора, али све оно што се везивало након тога има исту суштину и поруку. Како год је ко тумачио, разумеће је свакако само они који су слична искустава понели са собом у избегличка лутања.

– На тракторској приколици провели смо пет дана и ноћи. Тај пршут и хлеб, сир који је понео неко од комшија, били су довољни да у првим данима ми деца не будемо гладни. Не сећам се да сам оца и мајку видела да су нешто јели. Јутром смо били мокри од росе, али су дани били топли па није било страшно што другу одећу нисмо имали. Пролазећи кроз Босну видела сам тракторе који су се превртали, ауто које се срушило у провалију и ту запалило. Чула сам да је један човек умро и да ће га сахранити поред пута, да знају где је остао. Људи су нас сачекивали, питали за имена неког од својих рођака, познаника.

– Четврто вече колона је споро одмицала, дуго смо стајали. Почела је киша и нас децу су сместили под настрешницу неке школе. Имена тог места се не сећам, али никада родитеље нисам хтела питати где је то било. Онако мокри морали смо назад у трактор, колона се кретала даље. Није више било хлеба. Отац је отишао да тражи воду. Гориво за трактор је било прескупо, али су успели негде да купе једну канту. Границе се не сећам нити доласка у Србију. Знам само да су нас, у једном тренутку, напустиле неке од комшија из приколице. Њих су сачекали рођаци, а ми смо стигли у Руму, у прихватни центар. То вече двоје старијих људи је позвало моје родитеље, онако насумично изабравши, да доведу нас децу код њих. Седму ноћ путовања од куће имали смо воду за купање и конкретан оброк...

- ПРИЧА ДРУГА

Од лавеза и цвилења паса, животиња које су се читаву ноћ чуле, нисмо могли ни спавати. У зору је колона већ пролазила поред наше куће. Аутомобили, трактори, мотокултиватори, људи избежумљених лица, у страху, тракторске приколице пуне људи и ствари, били су то први призори које сам угледала тог августовског јутра, дан пре „Олује“.

Овим речима почиње да евоцира успомене наша саговорница из друге приче након што смо пре неколико дана објавили прву. Њој су, тада, биле тек двадесет и четири године. У деветом месецу

трудноће, са двогодишњим синчићем бројала је дане до доласка другог детета. Та „грмљавина“ грана која су падале по Книну, сваку радост претворила је у страх и неизвесност.

– Синчић је још спавао у другој соби када је у наше двориште дошла жена из суседног села, водећи за руке двоје своје мале деце. Питала је да ли може остати код нас, њене комшије већ су се биле снашле за превоз, а она није знала где би и како са децом. Плакала је, кукала, није знала где даље. Та слика ми је до данас остала свеже урежана у памћењу. Помислила сам на своје дете које је још спавало, али и оно које је тек требало да се роди. Струје није било, колона са онима који су одлазили бивала је све већа. Људи су говорили да немамо шта чекати, да се пакујемо и крећемо док још има времена.

– Спаковала сам неколико оделца за сина, оно најосновније што је требало и чекала да видим шта ће се даље дешавати. Брат је довео мајку и ујну код нас, отац је остао у селу, он није желео напустити кућу. Нисмо сви могли у једно ауто, а ни за то једно нисмо имали горива за пут. Свекар је довео трактор и сви који су у том тренутку били без превоза сместили су се у приколицу. Брат је мене, мог двогодишњег сина и сестру од супруга сместио у ауто, закачили смо се за трактор и тако су нас шлепали, вукли добар део пута, док се нисмо снашли за гориво – присећа се детаља наша саговорница.

Двогодишње дете од тада је почело да муца

Њен супруг није кренуо са њима. Како сама каже, највећа брига од тог тренутка била јој је где ће се и како породити. Где ће са малим дететом поред себе.

– Нисам знала шта је са оцем који је остао, да ли је супруг кренуо и како ће нас наћи. Брзо смо сви постали део једне непрегледне колоне. У том путу страшне ствари су се дешавале, видели смо призоре којих више не желим да се присећам. Дете је све чешће плакало. У једном тренутку је добио високу температуру, а касније и упалу уха. Није било ни доктора ни лекова, само сам се молила Богу да што пре негде стигнемо да му помогнем. Да невоља буде већа, једно време били смо без воде. Од претрпљеног страха, високе температуре, плача који ни данас не заборављам, свега што смо проживљавали, мој син који је до тада нормално причао почео је да муца, и то је оно што се више никада није могло исправити.

– Све то погоршало је и моје стање у последњим

данима трудноће. Појавиле су се компликације, симптоми који указују да се сваког тренутка могу породити, и то више нисам могла контролисати. Седам дана и ноћи смо провели у истом положају, у путу, страхујући да би сваки помак могао бити кобан – са мучним уздахом изговара наша она, указујући на ожиљке по телу које је, просто, испуцало од напора који је издржала.

Родила прву избегличку бебу

Доласком у Србију били су раздвојени. Њена мајка је смештена у један од прихватних центара, брат се привремено сместио код рођаке, а њу и синчића су примили људи којима су и данас бескрајно захвални. Када ју је супруг пронашао, прешли су код жене која их је примила посредством Црвеног крста. Све се то одиграло у само неколико дана, како ни сама не зна. Оно што је најважније јесте да је одмах упућена на доктора који јој је помогао да трудничке дане издржи до краја.

– Најважније ми је било да ми се синчић оправи и да он буде добро. Истовремено су и мени дали терапију како би све до порођаја прошло у реду. Били смо у туђој кући, нисмо имали апсолутно ништа своје. Само десет дана након нашег избеглиштва добили смо другог сина, била је то прва избегличка беба рођена у Србији. У породици су се тада јавили људи који су желели да нам помогну. Купили су нам креветац и сву опрему за бебу, и то су ствари које се никада у животу не заборављају – каже ова жена.

КАД СВЕ СПОЈИМО - ЛИЈЕПО ЖИВИМО *

ПИШЕ: ЗЛАТКО ТАРЛЕ

Зубато новембарско сунце грицкало је послје-подне једног четвртка. Нашу радозналост побудио је позив пријатеља да видимо као се у сред Београда пече права личка ракија. И ко би је други пекао него Личани, избјегли из Госпића, а наши суграђани већ дуже од 10. година.

Обрели смо се у дворишту куће у чијем једном дијелу живи седам чланова породице Цигановић. Испод простране надстрешнице за столом је сједио наш домаћин, глава куће Илија. Ту су били и његов зет Предраг Рађеновић (из Срба) и, како рекоше, зетов зет Жељко Бурсаћ – главна екипа која се бринула за све послове око ракије. Богату трпезу опслуживала је Бранка, Илијина снаха. Са прозора куће повремено све је проматрала Илијина супруга Ана, рекоше „главна куварица“, па смо тај прозор прозвали „контролоном осматрачницом“. Увид у ситуацију повремено је остављивала, са истог прозора и Ката Загорац, Анина мајка и Илијина ташта. Предрагова супруга Сања појављивала се по потреби да помогне кад шта затреба, а њихова дјеца Марија и Немања су само протрчавали кроз двориште. Немања зајакурен и „наоружан“ правом фудбалском лоптом. Илијин син Јовица, познатији по надимку Вук, још није био стигао са посла. Четири генерације ове породице.

Како заповједа обичај, код доброг домаћина се прво сједа за сто и богато једе. Ваља имати подлогу за дегустаирање ракије. Уживамо у домаћем хљебу који се у овој кући спрема сваки дан. Тек након „подмиривања“ прелазимо на причу и најбоље је одмах цитирати Илију када одговара на питање зашто пече ракију „на сред београдског асфалта?“

Одговор је брз и убедљив: „Не можеш бити добар домаћин ако немаш своју ракију, и то добру. Најмање се попије у самој кући. Највише се поклони, а поклон мора да буде најбољи.“ Одмах вам је јасно да ракија коју пијемо није обична, већ чиста, јака, „остављамо је, кажу, на педесетидва степана. Смири се на четрдесетосам, педесет“.

ТАМО И ОВДЈЕ

Илија је у Лици правио ракију од шљива. И овдије

је љетос обавио тај посао. Сада то исто ради од грожда које купи у јесен, смуља, затим чека да провре. Кад превре иде даље у процедуру. Прво вино - онда ракија. На идеју да пече ракију дошао је гледајући шљиву у дворишту. Лако је било обрати је али је требало набавити котао па су чак у Сланкамен носили шљиву и пекли. Сазнао је Илија да „један од нас, отуда са Баније, има казан и ево трећа година како печемо ракију у овом дворишту“. Направи он и трећу врсту ракије од разног воћа. „А мало ракију пијем. Подијелим. У Хрватску сам досад однио преко петнаест литара своје ракије. Када сам задњи пут ишао понесем једно четири литре, три литре ми на граници пролију. Ајде што пролише ракију још ме казнише са шездесет евра што је нисам пријавио. Велика је то казна јер је моја пензија 160 евра“, прича Илија.

„У Лици сам пека и до 250 литара. Не роде шљиве сваке године. Отприлике сваке друге и ваља да дотекне од једног до другог печења. Никад се није било без ракије у кући. Никад! То је код доброг домаћина обичај“.

Наздравља Илија својим укућанима и гостима. Попије по мало иако каже да пије лијекове али ваља и попити по мало за пробу.

ОД НИЧЕГ ДАЉЕ

Жељко Бурсаћ наздравља и позива да идуће године сви дођемо код њега, повод је усељење у кућу. „Вријеме је да опет постанем домаћин, потичем из велике породице Николетине и Марије Бурсаћ. Није ми име Николетина, прво сам дијете и први син па су ми дали модерније име. Ја сам са тремеђе Босне, Лике и Далмације, од села Стрмица, тачније из Личке Калдрме. Ову породицу ја изузетно цијеним, а пошто сам овдје вјерујем да и они поштују мене“, каже Жељко. Када га питамо да нам поближе објасни што подразумјева када каже домаћин каже: „Био сам домаћин када сам био на свом огњишту. Сада поново стичем кров над главом, у Батајници. Надам се скором усељењу, ако Бог да у фебруару идуће године. Када уселим у своје онда могу да поново будем прави домаћин“. Прича нам колико је труда и муке требало уложити да до тога дође. Слична је и Илијина прича док објашњава шта је све морао да уради како би простор гдје живи са породицом довео до нивоа елементарног комфора па и више од тога – до онога што је тај простор данас. „Све је било демолирано, ово је кућа предвиђена за рушење. Није било ни патоса, зидови обрушени. Није било ни купатила.

*Објављено у часопису „Прави Одговор“, 25.11.2003.

Могao би је и извана боље уредити али нећу. Не исплати се улагати у нешто што није твоје и што ће једног дана бити срушено. Срећа да смо ово нашли јер би иначе за ових осам година само за станарину морали дати више од десет хиљада марака. Плаћамо комуналије редовно и ником не дугујемо ништа,“ каже Илија.

ПУНА КУЋА ЉУДИ

Код доброг домаћина кућа је увијек пуна људи. То што их је из четири генерације није препрека да се разумију. „Свадимо се, каже Илија, али одмах се миримо. Кад саставимо наша добра онда можемо живјети. Ето моја и таштина пензија, зет је професор математике и физике, кћер ради у трговини, све спојено лијепо живимо. Кад смо тек избјегли било је тешко јер нико није радио. Када би мала унука тражила да јој купим банану, а ја немам, било ми је као да ми неко зубе чупа. Када би били одвојени опет би било тешко. Овако у ових 43 квадрата нас седмеро сложно живи“.

Илија је главни снабдјевач породице. Дешава се да у дану и по три пута оде до пијаце или да обиђе неколико пијаца. Већ има стечена познанаства и „своје“ добављаче. Прича како је купио прасе, месо које управо једемо. „Неки дан сам га купио на Каленићу. За 110 динара кило, Тако узмемо 14 кила. Кад је грах 140, 180 динара, исплати ми се купити месо. Разумјеш?! Налетим и на друге ствари и купујем повољно. За то треба бити у току и стално на пијацама. Купим мјесечно карту 300 динара и крста-рим.“

Илија је рођен 1937. али је врло окретан и покретан. Често шета дневно и по неколико километара. Каже да је двоје ципела раздро за ових дванаест година избјеглиштва. Док са нама разговара будно прати шта се дешава око казана често прозива зета и зетовог зета интересујући се иде ли ракија. Као главни технолог све држи под контролом иако су Жељко и Предраг сарадници какве само пожељети можеш.

Подсјећајући се на прве избјегличке дане нарочито помињу рођаку, Мирјану Кузмановић, која их је све прихватила. Рођаке, рођакове рођаке, пријатеље, о чему је написала и књигу. У једном тренутку код ње је било 14-теро људи на „спавању и храни“. Спавали су и хранили се на смјену, „Као морнари на подморници“, кажу.

Илија каже да им је она била као одскочна даска, „у свему нам је помагала, јер ко зна гдје би завршили да није било ње и њеног супруга. Можда и

на Косову“, каже.

У Неко доба ето и Јовице. Сада је екипа комплетна. Неко рече: „Биће овдје вечерас још и пјесме. Овај посао се не може другачије завршити“!.

МИРЈАНА КУЗМАНОВИЋ - СЕЋАЊА И СЕОБЕ *

За мото ове књиге „Сећања и сеобе“ Мирјана Кузмановић је оправдано узела реченицу из „Сеоба“ Милоша Црњанског: „Случај је највећи комедијант у животу људи и народа“. У прилог овоме иде и завршна реченица из увода књиге у којој ауторка каже: „Да се 1941. година није поновила у 1991. години, да није било избегличких колона 1991.1995. и 1999. године. Колективних смјештаја, да мој брат после 50 година није поново, по четврти пут постао избеглица, вероватно не би било ових редова.“

Књига представља скоро парадоксалне подударности времена и догађаја али и својеврстан животопис саме ауторке кроз сјећања на сопствено дјетињство, рат бјежање, глад тежак, посљератни живот, тињајуће подјеле, школовање, студирање, формирање сопствене породице, рад.

Књига нуди пресјек збивања на овом дјелу Балкана повезан параболом са временом које нам је свима дубоко утиснуло печате биједе сваке врсте за посљедњих петнаест година. Међу тим „знамењима“ нарочито се издвајају велике сеобе, избјеглиштво милиона људи, данас расутих по цијелом свијету.

Мирјана Кузмановић посебно упечатљиво свједочи мукама људи чија је имовина стала у неколико најлон кеса и покривача, али и о највећем добру које један човијек може да има, а то је спремност да то што му је преостало подијели са другим.

Прича о ауторкином животу почиње у Врховинама (Хрватска), наставља се у ратним вихорима од Српских Моравица, преко Ријеке и Сушака. Протеже се до Београда, Прага и Берлина и завршава се обиласком прадједовских корјена у српској Лици. Ауторка је посматрала живот и „прикљученија“ пажњом поштенног аналитичара, увек са позиције добре намере, како у рецензији примјеђује Драган Влаховић.

Занимљиво је истаћи и намјеру Мирјане Кузмановић да сва средства прикупљена продајом књиге уступи некој институцији која се брине о избјеглицама или појединцу коме ће средства помоћи да лакше преброди макар дјелић проблема избјегличког живота.

ВРШАЦ – МЕСТО ГДЕ ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ ИМА ПОСЛА *

ПИШЕ: ЖЕЉКО ЂЕКИЋ

Према последњем попису, у општини Вршац борави око три хиљаде избеглих и прогнаних и нешто више од 400 расељених лица, каже нам општински повереник за избеглице Радмила Мијатовић.

Она додаје да је велики број избеглих узео југословенска документа, нашао стално запослење, док се мањи број, махом старијих вратио у места одакле су дошли.

Избеглице су углавном налазе у приватном смештају у самом граду, два колективна центра, чији су капацитети увелико смањени у односу на пређашњо стање, а не мали број њих нови дом потражио је у околним селима.

Опћинско руковдство је у сарадњи са Комесе-ријатом за избеглице и међународном хумани-тарном организацијом изградило 1999. године двадесет станова у селу Влајковац, десет киломе-тар од Вршца, где је стамбено решено преко сто-тину лица. Годину дана касније у селу Гудурица изграђено је десет кућа са по два стана. У истом селу, на принципу самоградње, уз помоћ УНХЦР-а и невладиних организација, направљено је још десет станова, у које је усељено исто толико поро-дица. Тако је ова два насеља трајно уточиште про-нашло преко 250 лица - прича Мијатовић и додаје да ће се и даље инсистирати на програму само-градње. При свему овоме водило се рачуна и о томе да се бар један од чланова породица стално запосли како би се, осим стамбеног решио и мате-ријални проблем.

Запослења

Вршац и околина од давнина су познати по гајењу винове лозе. Данас је главни носилац виноградске производње предузеће „Вршачки виногради“ које располаже са преко 1.700 хек-тара плантажа. Управо у овом предузећу, које је и пре ратних догађања „вапило“ за радном сна-гом, избеглице су у великој мери проналазе посао. На плантажама затичемо Јову Драгичевића (37 година) прогнаника из Грачаца. Породица му се налази у Обреновцу гдје је Јово (професионални кувар) радио код приватника, често по две смене, али од плате није могао прехранити породицу.

Овде, каже јесте тешко, али се може зарадити при-стојна дневница, а уз то је и социјално осигуран...

Рајко Гутеша избеглица из Лике, запослен је у „Пивари“ на одржавању као погонски електричар. Осим њега у овом колективу посао је пронашло још педесетак његових земљака. У склопу овог пре-дузећа ради и градска Пивница. Персонал углав-ном чине некадашњи радници Националног парка „Плитвице“. Од осталих фирми највише прогнаних лица је запослено у ЈКП „2. октобар“, а многи су своје радно мјесто пронашли и у престижном кон-церну „Хемофарм“ захваљујући, пре свега, својим радним способностима. Наравно, ни у овом граду „бувљак“ се не може замислити без избеглица, јед-нако као и Зелена пијаца.

Вршац

*"Раскриће живота – радио новосту",
12.март.2002.

ЗАГРАЉАЈ ПОРЕД ХУМКИ*

ПИШЕ: ЗОРАН ТМУШИЋ

Николина, Милован и Саво и даље живе у једној избегличкој собици. Сада је два кревета мање и, наравно, више места за очеве и мајчине слике

У касно поподне, на дан Христовог распећа, на гробљу Сарића Осоја изнад Ужица, северац је ледио образе, вијао масне најлонске кесе низ околне падине и није дозвољавао двојци малишана и једној девојчици да запаље свеће изнад свеже хумке и два крста, прислоњена један уз други. Склупчали се Николина, Саво и Милован Крајновић изнад готово загрљених крстова њихових недавно преминулих родитеља, оца Ранка и мајке Наде, рођених исте 1952. године, тако далеко, у заветрини мора, код Оточца, у Хрватској.

„Боже, молим те заустави само мало ветар да запалимо свеће“, молио је 17-годишњи Милован, али северац није попустио. „Зашто увек дува кад изађемо на гробље“, питала се 18-годишња Николина.

„Немамо среће“. Прошапта 13-тогодишњи Саво.

Сестра га загрли и приви уз себе. Малиша привуче и брата... Туга заустави севарац! Џивџани у околним крошњама замукоше...

И тако Крајновићи, без оца и мајке, али привијени једно уз друго, пуна три месеца корачају кроз живот. Избеглички... Ипак, корак им је чврст, скоро људски, онако каквим, кажу, корачају људи рођени крај мора, поготово у кршевитој Крајини.

„Блиц“ је, а „Одговор пренео, у последња четири месеца објавио два најтрагичнија пасуса из осмогодишње драме породице Крајновић, којима је Хрватска „Олуја“ спржила родни дом у Оточцу и послала их на дуги избеглички пут у Србију.

После другог пасуса кад је „Нада отишла пут небеске куће свог супруга, Ранка“, а троје младих Крајновића остали „сами на свету“, нашој редакцији и дописништву у Ужицу јавило се, заиста, безброј читалаца са стегнутим палчевима за Николину, Милована и Саву, и даље настањене у једној омањој собици у прихватном избегличком центру Забучје код Ужица. „Хвала свим тим људима. Много их поздравите и напишите да их бескрајно волимо... Послали су нам много писама, неки и новац, пакете, а било је и породица које су нас

позвале да живимо са њима... Не знам шта да им кажем... То је лепо од њих, али...“ застаје Николина, показујући понеко писмо, новчану поштанску уплатницу са неколико речи попут: „Волимо вас, децо драга..“, „Останите тако златни“, „Жао ми је ваших родитеља“, „Много вас љубим и волим“... а у потпису Жарко Николић из ОШ „Жарко Зрењанин“ из Избишта, ученици ОШ „Бранко Радићевић“ из Великог Средишта, Јулијана Солдатовић из Новог Сада, Божана Панић из Панчева, група студената и студенткиња из Звечана, Техничка оператива ЈАТ-а, Небојша из Београда...

Мали Крајновићи су уредили своју собицу у којој су, у односу на прошлу годину два кревета мање и наравно више мјеста за очеве и мајчине слике. Николина и Милован посљедњих дана устају рано, пре првих петлова. Она одлази на посао, у Ваљаоницу бакра у Севојну, где ради у фабричком вешерају, а Милован, пак жури до неколико стотина метара удаљене штале, где већ шест месеци, пре и после школе гаји свиње, краву, кокошке и зечеве и брине се о старом вучјаку Бонију...

У међувремену после смрти мајке Николина је у Центру за социјални рад у Ужицу добила старатељство над браћом, а они су пак обећали сестри да ће се старати о њој кад порасту.

„Хоћете да поново одемо у шталу, да видите имам десет прасића, а крава само што се није отелила. Синоћ сам целу ноћ дежурао“, позива Милован „на ранч“ који је његовом покојном оцу привремено позајмио Александар Лазаревић, тренутно на раду у иностранству.

Nesreća nikad ne ide sama

Sami na svetu

U godinama pre nego će u Hrvatskoj buknući ratni požar, potočana porodica Krajinović iz okoline Otočca živela je pod prostranim skutinama sreće i zdravlja, ne sluteći da će jednog dana gledati kako njihov dom nestaje u plamenu „Oluje“ i da će ih zla sudbina poslati na dugi izbeglički put u Srbiju. A „tamo daleko“, Krajinovići su zakoračili u predvorje životnog pakla. Jedna omanja sobica u drvenoj baraci Izbegličkog centra „Zabuče“ kod Užica bila je više od pet godina jedini dom Nade i Ranka, te njihovo troje maloletne dece Nikoline (18), Milovana (16) i Sava (13). U želji da deci omoguće bar kap sreće, Nada i Ranko su savladavali brojne izbegličke nevolje i zamke, ali na kraju su poklekli...

Prvo je krajem septembra prošle godine u bolničku postelju pala Nada, a tri meseca kasnije i Ranko. I, kao da je njihovu sudbinu režirao najemiji od svih crnih režisera, Nada je u novem-

Nakon što su prošle godine ostali bez oca, a pre neki dan i bez majke, Nikolina, Milovan i Savo Krajinović žive na brdu iznad Užica

Исечак из новина који говори о страдању Крајновића

*Објављено у часопису „Прави одговор“, 26. април 2001.

Распричао се Милован о пољопривреди...Спознао све тајне и нашао рачуницу...јесте, каже, скупа сточна храна, али кад се ради све се исплати..."Ево, продам осам прасади по 70-80 марака, а себи оставим две да гајим, плус што ће крмача опет под крмка...Онда продам теле, краву оставим и музем, пола млека продам на пијацу, а од друге половине правим трапист..."

Добро, много пара оде на сточну храну, али, кажем исплати се, само треба радити цијели дан – убеђује Милован, налазећи одговор и рачуницу на свако питање из области „сељачке муке“. У омањој штали заиста гужва. Да је каже већа штала, била би и већа зарада...

Овако вели има довољно за нас, а од онога што остане и продамо можемо да купимо фармерке, лопту, понеки слаткиш...

Саво нешто тепа Бонију, па гласно жали што је много остарио, и поново прича како је његов цуко од Оточца до Ужица пратио тракторску избегличку колону.

Николина милује црно белог зеца, жалећи што није црвено-бели, „звездаш“.

А када смо их, заједно, упитали шта планирају, да ли би можда желели негдје даље, у иностранство или оближње збуниште.

„Не знам... Све се брзо догодило...Отац и мајка нису хтели у иностранство...Кад завршим школу видећу...Можда добијем неки посао, а можда и наставим школовање“, неодлучан је Милован.

На питање да ли би волео да има неку кућу на селу и гаји стоку, одговорио је осмехом, а сјај у очима је све потврдио.

Николина би, рече, волела да има неки стан у граду, ближе фабрици и школи. Да Милован и Саво имају своју, а она њену собицу...

Саво је легао раменима, али дало се наслутити, навијао је за Милованову жељу...Онако успут, припитасмо га има ли неку симпатију...Прво је поменуо највећу – „Црвену Звезду“, па онда неку Јоцу...

Иако их је живот гурнуо низ најстрмију падину, млади Крајновићи, уз помоћ неколико добрих људи у Избегличком центру Забучје, Ваљаоници бакра „Севојно“ у Ужицу, па и уз подршку многих читаоца „Блица“ успевају да се отргну из загрљаја бескарјног бола и самоће и крену горе, према будућности. И даље вам држимо палчеве, децо!

РУКЕ ПУНЕ ДАРОВА *

ПИШЕ: ЂУРО КУЉАНИН

Недавно су брачни пар из Њујорка, Јован и Светлана Тодоровић, посетили децу без једног или оба родитеља у избегличким насељима у Врбасу и Новој Пазови и даровали их скромним поклонима. Иначе, представници су Дечије фондације „Круг наде“, намеравају да стипендирају један број избегличке деце чији су родитељи погинули у минулом рату. Закратко су боравили у Београду и искористили прилику да обиђу неке од својих будућих стипендиста.

- У баракама „Планума“ у Новој Пазови, у претесној соби посетили су Владану и Николину Радујко које су остали без оца, а који живе са баком Драгињом и мајком Драганом која ради у земунској болници као чистачица покушавајући да деци обезбеди макар минималне услове за живот. Владана је завршила други, а Николина шести разред.

- У колективном центру Ватрогасног дома у Врбасу посетили су самохрану мајку Јању Јеловац која у собици са кревитима „на спратове“ живи са сином Младеном. Младен је одличан ученик. Јања је том приликом изјавила : „Од пре два месеца добила сам ову собицу, али ниоткуда помоћи, нити пружене руке. Срећом има људи попут Јована и Светлане који резумеју моје невоље и њихова помоћ за мога сина Младена је добро дошла. Хвала им!“

КРУГ НАДЕ ЗА ДЈЕЦУ ОДАВДЕ **

ПИШЕ: ЂУРО КУЉАНИН

Светлана-Цеца и Јован Тодоровић скоро тридесет година живе „преко баре“ у Њујорку. Од тог су само десет година мање у браку. Он је рођени Босанац, из Тузле, а она са београдске калдрме. Таква брачна комбинација, како рекоше, одвела их је до епитета успјешних пословних људи у дале-

* Објављено у часопису „Прави одговор“
10.09.2002.

** Објављено у часопису „Прави одговор“
14.09.2004.

кој земљи. Додуше, Јован зна придодати да је тај успијех проистекао зато што у његовим венама тече крв босанска, упорна и истрајна. Светлана, опет задовољно врти главом. Нити потврђује нити демантује мужевљевој теорију пословног успијеха, али му не остаје дужна. Реплицира:

„Двадесет година заједничког живота и један-естогодишња кћер Ема, ето какав је мој највећи успијех.“

„Слога кућу гради“, каже наш народ. Тодоровићи су тога увијек били свјесни. Саградише лијепе дворе покрај Њујорка, американизоваше се у смислу пословања и опхођења, али им у души оста она препознатљива доброта и племенитост балканска коју ни таласи Атлантика за тридесет година нису испрали.

Ето такав је наш човијек, или ти породица Тодоровић, у бијелом свијету. Себи граде али ни своје у отаџбини не заборављају. Основали су дјечију фондацију, „Круг наде“, да би бар донекле новчано, а и духовно, помогли дјеци која су у посљедњем рату остала без једног или оба родитеља.

Ратна дешавања на просторима некадашње Југославије, Тодоровиће су у Њујорку догонила до суза. Највише су их ужасавале слике дјеце којима би родитељ погинуо. Уствари, мучила их је немоћ тих нејаких живота, или немоћ оних који о њима треба да брину. Гледајући своју Ему како безбрижно и у изобиљу расте, одлучили су да јој нађу „другарицу“ овдје у домовини, коју би стипендирали до краја школовања. Дошли су у Србију, обишли неколико колективних центара и избор је пао на Мају Деведлаку којој је отац погинуо у околини Сарајева, али, тек тад, у главама Тодоровића, обликује се потпуна хумана идеја. Иако је од тога прошло двије године, Светлана у сузама појашњава:

„Када смо угледали Мају, запањили смо се. Ем, што је врашњакиња наше кћери, ем што нечејеројатно лице једна на другу! Када смо чули њихов разговор, видјели њихов међусобни однос, одлучили смо да при повратку у Њујорк, оснујемо дјечију фондацију „Круг наде“ којима би обухватили што више дјеце и помагали им за вријеме школовања...“

„Специфичност ове фондације је и у томе што показује колико може бити моћ појединца када се ради о хуманитарној помоћи. Мислим на једну породицу као што смо ми. Знам да овдје влада мишљење да само велике добротворне организације могу да рјеше постратне проблеме. Можда

је истина у томе да се, као што ради „круг наде“ помаже једном по једном дјетету. Тако се шири, али се на затвара. То је суштина нашег посла. Прикупљамо новац углавном од америчких држављана и непосредно дистрибуирамо дјеци, без остатака. Хоћу рећи, све остале трошкове сами сносимо. За сада дјеца добијају по 500 долара годишње. Но, није то све. Када их посјећујемо у колективним центрима или их окупимо у Београду, осим новчаног износа слиједе и разни поклони и разнона што дјеци значи више од новца.“

Ову Светланину причу провјерили смо средином априла, баш у Београду, када су Тодоровићи окупили, како кажу, своју дјецу, њих шеснаесторо: Марије, Јелене, Радоване, Зоране, Маје, Душане... Пристигла дјеца из Новог Бечеја, Боговађе, Врњачке Бање, Ниша...да виде Београд и своје спонзоре, Светлану и Јована.

Након одгледане представе у позоришту „Бошко Буха“, дуго су се дружили са глумцима. Понеко је нешто и одглумио, али искрено, како то дјеца знају. Услиједило је примање прве „рате“ новца. Потом су се нашла пред великим избором патика којим су их Светлана и Јован даривали. Онда ручак у Скадарлији, у ресторану „Три шешеира“, гдје се дружење наставило у незаборав.

„Круг наде“ се претворио у поље реалности на којем су ратна сирочад осјетила, бар за тренутак, брижну љубав и топлину саосјећања.

НАТАША ДРАКУЛИЋ: СРБИЈА ЈЕ МОЈА ДОМОВИНА, А У ХРВАТСКОЈ СУ МОЈИ ГРОВОВИ*

ПИШЕ: МАША САМАРЦИЈА

Наташа Дракулић одрасла је у Кореници у Лици, а од 1995. живи у Београду гдје је дипломирала на Факултету политичких наука и Факултету драмских уметности. Написала је бројне казалишне и радио-драме те је радила на сценарију бројних документарних и играних серија и филмова, а објавила је и неколико књига за дјецу. Највећу славу јој је донио рад на тренутно веома праћеној серији Убице мог оца. За П-портал говори о свом животу који је претходио данашњем успјеху, односно о раздобљу када је као дијете са 16 година, заједно са својим родитељима, била приморана напустити Кореницу и у Србији започети нови живот.

Колико се сјећате дјетињства у Лици прије рата? С обзиром на околности, можете ли описати какво је било то дјетињство?

Памтим своје дјетињство као нешто најлепше на свету, поготово дјетињство до почетка лудила 90-те године. Нисам ни знала до тада које сам вероисповести и нације, то није било важно, мој свет је била једна бескрајна игра, школа, радост, другари (данас, нажалост, расути по целом свету). Чинило се да ништа не може прекинути то наше мало заједништво, мрзела сам чак и кад идем на море и путовања што се одвајам од њих. Одрасла сам на селу, обожавала сам и те дечје радне задатке које ти дају: купљење сена, чување оваца, сађење кромпира, вађење, вршидбе, животиње и ништа ми није било тешко. И дан данас мислим на краву коју смо кад је Олуја кренула оставили одвезану и бакин тужни поглед за њом и свог пса којег је срећом комшија пронашао кад су га пустили из затвора након Олује и којег је сачувао. Видећу га четири године касније 1999-те кад сам први пут након Олује отишла у Хрватску. Пас да заборави, никад. Угинуо је у дубокој старости 2008, вољен и обожаван, увек љут кад одлазим кући јер ће Београд ипак постати кућа, срећан кад долазим. Све памтим и ништа данас не бих била без тог чароб-

ног дјетињства које је моја база.

Које су вам најупечатљивије слике из избјегличке колоне? Јесте ли, као дијете, уопће знали што се догађа?

Олуја се догодила кад ми је било 16 година, врло сам била свесна шта се дешава као и кроз те четири године пре ње и тог несрећног рата који је однео животе многих људи које сам познавала. И то је оно најстрашније – жртве, деца без очева, мајке без синова, а зашто? Олуја почиње, имаш пет минута да спакујеш живот у једну кесу, немам слике из дјетињства, све материјално ми је од тада неважно. Колона и дуги прашњави путеви кроз Босну, избезумљени људи, паника, ја која не знам шта је са мојим родитељима који су ме у Доњем Лапцу, зборном месту куда су се извлачили људи из Крајине, угурали, иако сам се опирала, у ауто рођака да одем прва. Тек у Бјељини, не знам ни који дан касније након тог бескрајног путовања, гласина шта је бомбардовано, шта пресечено, ко је жив, налазим телефон са којег могу у том тренутку да позовем тетку у Београду (данашњим генерацијама вероватно незамисливо) и кад ми је рекла да су се моји јавили из Бања Луке, прошли су све што је бомбардовано, пао ми је терет са срца јер сам знала да ће некад стићи као што су и стигли неколико дана касније. Тај први загрљај са њима после свега не могу ни да покушам да опишем, иако кажу да сам добар писац, али не толико. У њега, тај загрљај је стало све. Тад сам се заклела Богу да се више никад ни ништа у животу нећу жалити ма како ми буде јер смо сви живи и здрави. Кад ми је изненадно умро отац неколико година касније, срце га је ваљда издало од толико стрессова јер је људима у тим годинама са саграђеним животима, много болније да оставе све, схватила сам колико сам тад била у праву. И нисам жалила никад над оним остављеним. За њим, док ме буде. Поносно, јер је такав човек и био.

Какво вам је било одрастање у Србији?

Србија је земља која ми је пружила нови дом, дала ми шансу да се одшколујем, а у првом тренутку после Олује – преко потребан мир након четири године тог бесмисленог рата. Увек кажем да је мене од Олује и тога што смо изгубили све много више потресло апсурдно бомбардовање Србије 1999. јер кад након дуго времена, без обзира

* Објављено на "P-portal.net", 6. августа 2018.

колико оно тешко било, опет чујеш сирену, опет идеш у склониште, то је много теже. Да је било тешко, било је. Поготово у периоду док се родитељи нису запослили. Фармерке једине у којима сам и дошла сам феном сушила да бих могла да идем у школу. Срећа да смо имали мог стрица и стрину код којих смо дошли, који су нас пригрлили, вечну захвалност им дугујемо. Отац је радио три посла истовремено да бих ја имала све и зато ми је још болније јер данас кад могу нешто ја њему да вратим, њега више нема. У тој ситуацији ја сам могла само да допринесем тако што сам се школовала, завршила сам два преостала разреда гимназије у Београду, после и два факултета, запослила се. Био је тако поносан на мене и та чињеница ми сад много значи, његова срећа кад сам дипломирала, кад ме са мајком вози на апсолвентско вече – камен да заплаче.

Је ли искуство рата и избеглиштва утјецало на ваше сазријевање и даљне животне изборе?

Апсолутно су рат и избеглиштво утицали на

Наташа Дракулић

мене да се борим и гризем и само гледам напред и да се при томе трудим да останем човек у правом смислу те речи, јер сам ја на свом животном путу сусрела многе људе који су бескрајно помогли, а да нису морали. Трудим се да тако живим и сама, јер сам тако васпитана – да дајем и пружим све што могу. Осмех и топла људска реч не коштају ништа, а много значе.

Сурађивали сте на документарном филму „Олуја која траје вековима“. Какво вам је то искуство било и јесу ли вас изненадиле неке чињенице које сте сазнали?

Било је то велико искуство јер сам сагледала сав ужас свега што нам се догодило. Чула сам и друге, много теже приче од своје и остала запрепаштена колико бола може да поднесе један људски век. А зашто? Суђено ми је било да живим у својој Кореници, Титиној како смо је звали (Титовој заправо) и била бих срећна у таквом животу (немам никакве дилеме ни после читавог овог дивног професионалног и животног искуства које овде имам), са својим пријатељима из детињства са којима сам и дан данас у контакту. Од срца се ганем сваки пут кад се видимо, срећом да можемо и да смо живи и здрави. Све што сам данас постигла и постала у професионалном смислу, а јесам много, и захвална сам на свим приликама које су ми се указале, иако је иза тога стајало и много рада – заменила бих за то да се тај рат и Олуја нису десили. Ја сам само појединац кога је све то изменило заувек, а погледајте број избеглица.

Јесмо ли се данас колективно на овим просторима спремни суочити се са злочинима које су радили појединци наши сународњаци за вријеме рата?

Волела би да могу да будем оптимистична, али нисам. Нисмо. Нисмо се суочили ни после Другог светског рата, па и о броју жртава Јасеновца још полемишу на обе стране, као да не схватају да је свако дете убијено тамо могло да има своју децу, деца децу, деца деце своје породице; читав универзум. Само остаје да се надамо.

Како из данашње перспективе гледате на рат 90-их? Јесмо ли као народи нешто научили из те несреће?

Гледам на тај рат као потпуни апсурд који је само донео нове жртве, нажалост заувек изгубљене. И нисмо ништа научили колективно јер је и даље најлакше потпирити ватру национализма (ето, свежи пример је репрезентација Хрватске у финалу светског првенства) с тим изузетком што Срба на својим вековним огњиштима више нема. Једино су старци дошли да умру на своме, а многи ни то нису могли. Мене данас радују само нормални људи на обе стране који желе даље, један нам је живот, један излазак сунца, једна звездана ноћ, тренутак. И имам срећу што сам таквима и окружена, како у Београду, тако и у Загребу и Сарајеву, тако где год да одем, радим, бивам. Кад видим мрак у људима, ја се само окренем. Од мржње се не живи, тако бирам.

Коју земљу данас сматрате својом домовином и какав вам је осјећај када дођете у Хрватску?

Моја домовина је Србија. Ја волим Србију, волим једног Србијанца, све његово, волим овдашњу традицију, волим све лепоте ове земље које су чудесне, волим људе, волим све.

У Хрватској су моји гробови, прво гроб мог оца који је одувек желео да се сахрани крај свог и из Београда је испраћен тамо на наше мирно и идилично сеоско гробље (ако гробља могу бити идилична), гробови баке и деде, њихових предака, докази постојања који су се сви укрстили у мени и ја настојим да будем достојна њихових живота. У Хрватској је и манастир Крка где се осећам најужвишеније на свету и никад нећу престати да долазим док сам жива.

Аутоцеста или аутопут, скидање са исте/истог код Карловца, личка магистрала и пут ка кући и отварање прозора аутомобила јер је то мој знак. Није ваздух. Е, тако се осећам. Другачије не умам да објасним.

ИЗБЕГЛИЦЕ ДОНЕЛЕ НОВУ МЛАДОСТ *

ПИШЕ: ЗЛАТКО ТАРЛЕ

Ради се о једанаест дуплекс кућа са по два стана, сваки површине од педесет метара квадратних уз могућност да се још толико стамбеног простора добије адаптацијом покровља. Прије обиласка насеља посјетили смо домаћине бројних избјеглих и прогнаних који су у МЗ Ривица пронашли уточиште, највише њих после "Олује".

Наш саговорник је Светозар Антонијевић, председник МЗ, иначе у једном мандату и председник Скупштине општине Ириг. Тренутно један од кандидата за првог човјека ове мале општине.

„На територији наше општине слило се око 3.500 избјеглих и прогнаних људи, највише са Баније и Кордуна. Мање из Босне. Сместили смо се како смо знали и умели. Приватно по кућама и у неколико прихватних центара који се сада полако затварају. Данас у нашем селу живи седам породица, које су овде купиле куће. Имамо пет породица које живе у нашим кућама и двадесет две породице које су у овом програму саградиле куће. Сви они су дефинитивно одлучили да живе овде. Да је градња почела раније и у већем обиму још више избјеглих би се трајно настанао у нашем селу. Ово што смо направили био је посљедњи воз у који смо ускочили захваљујући томе што смо имали изграђено инфраструктуру и испарцелисано земљиште које је било јавно власништво.“

Антонијевић напомиње да у фрушкогорским селима, преко 70 одсто, доминирају старачка домаћинства. Највећи дио радно способног становништва је отишао за послом у насеља Ириг и Врдник. У десетак села општине живи свега око двије хиљаде становника.

„Избеглице које су се овде настаниле донеле су нам нову младост, каже Антонијевић истичући да је за то село велики плус. Добили смо неколико нових ђака у сеоској четворогодишњој школи, део избјегличке деце се школује у Иригу. Свака избјегличка породица која је изградила кућу има децу што значајно утиче на подмлађивање нашег села“.

Један од највећих проблема ових људи јесте

незапосленост. Крај је пољопривредно воћарски. Антонијевић каже да посла има али да локални капацитети, три фабрике у Врднику и Кобинат у Иригу слабо раде, а фабрика воде је тек у изградњи.

„Колективне центре смо имали у Врднику, у самачком хотелу, где је било смештено преко сто избеглих људи, неколико породица било је смештено у радничком насељу Ново Доба и неколико породица на Иришком венцу у депаденсу хотела. Сада их више нема чему је најдиректније допринела градња ових једанаест кућа.

- За све нас је било неразумљиво како се решава питање смештаја. Својевремено смо пописали преко 400 кућа које су биле празне и на продају. Сада у центру села има десет усељивих кућа на продају. Оне су оронуте јер у њима годинама нико не живи али уз мало средстава и труда то би биле добре куће за становање. Њихова просечна цена се креће око 5.000 евра. И неке новосаграђене су на продају али цена им је пет до шест пута већа. Слично је у целој општини и шире. Они који су остали овде углавном су без новца јер би иначе становање решили одласком у град или иностранство. Зато се свима који су још по колективним центрима или су смештени приватно и плаћају за тај смештај, мора помоћи да на повољан начин реше најкрупније питање егзистенције. Нас увијек зачуди када чујемо да се негде гради ново насеље, па треба улагати у инфраструктуру, решавати имовинска питања, а има толико насеља у којима куће зврје празне, чији би откуп и поправка коштали далеко мање. То су куће у којима се такорећи до јуче живјело.“

За своје нове суграђане, како их Антонијевић назива, каже да се баве пољопривредом, занатском дјелатношћу, разним мајсторлуком. Мали број се запослио у локалним иришким предузећима.

ДАЛИ СМО ОНО ШТО СМО ИМАЛИ

„Месна заједница је дала што је могла. Плате са инфраструктуром су избеглице добиле бесплатно. Месни водовод је изграђен средствима самодоприноса мештана. До избегличких кућа саградили смо потпуно нови систем снабдевања електричном енергијом. Наши нови суграђани су били ослобођени плаћања било каквих дажбина, струје, воде све док је трајала изградња и тек од првог септембра они ће се нормално укључити у систем напалате. Општина је направила пут, УНХЦР је дао материјал, а СДЦ пројектну доку-

ментацију и изградио трофостанице за потребе насеља.

Сви они иако нису одмах формално власници у њима могу да уживају као у сопственим кућама. Пет наредних година немају право да их отуђе, нити напусте. То се неће ни десити јер је конкуренција међу кандидатима за ове куће била жестока и критеријуми су испоштовани до најситнијих детаља“, каже Антонијевић.

ОБОСТРАНО ПРИХВАТАЊЕ

Душан Вучковић живи у Ривици од 1995. године. Дошао је са Кордуна, из Војнића, са супругом, двоје дјеце мајком и оцем који је 1997 умро у избјеглиштву.

„Ту сам се уклопио. Ривица је специфично село. Људи су добри и немама рјечи којима бих то истакао. Пуно нам је помогао предсједник МЗ Светозар Антонијевић па ево прилике да му се јавно захвалимо за све што је за нас избјеглице учинио. Ја се још нисам преселио у нову кућу. То ћу учинити ових дана када завршим преостале занатске радове.“, каже Вучковић. Он се укључио у живот села, активиста је мјесне заједнице, члан управе локалног клуба. Поред њега, али на терену, има неколико избјегличких момака који играју фудбал за локални тим. Као висококвалификовани машинобравар овде је нашао стално запослење.

НЕ ЗНА ГРОМ ЗА ПОГРОМ*

ПИШЕ: ЂУРО КУЉАНИН

Таман кад је Славица Маричић, избјеглица из Хрватске, мислила да је нашла кров над главом, расрди се Бог ил ђаво, сијевнуше муње из тмурног темеринског неба и гром обруши на кућу у којој се, не тако давно уселила! Једанаестог априла, у дану који је наликовао на кишу и не толико на грмљавину, најприје се зачуо страховити прасак након чега је букнула ватрена стихија на спрату куће у којој је била привремено смјештена

Животна несрећа Славице Маричић, избјеглице из Оточца код Грачаца у Хрватској, није почела од скорашњег датума, нити од Олује 1995., већ од једног хладног децембарског дана 1992. године када је у Марковића пољу код Брчког, погинуо њен супруг Томислав. Славица је остала са три малољетне кћерке - Илијаном, Мирјаном и Бојаном, а син Томислав се рађа неколико мјесеци након погибије оца Томислава.

ПУТ У СРБИЈУ

Онда долази друга, такође тешка невоља: Олуја!

Породична кућа у Отрићу је запаљена и потпуно изгорјела! Остали су само голи зидови. Пuteви је, као и остале избјеглице из Хрватске, воде у Србију.

Славица са малољетном дјецом, те свекром и свекрвом, већ болесним људима, долази у одавно напуштenu и запуштenu кућу у малом шумадијском селу Селавцу код Смедеревске Паланке. Мислила је привремено. Надала се рјешењу стамбеног проблема јер је испуњавала све услове: породица погинулог борца, самохрана мајка са четворо малољетне дјеце и болесни родитељи погинулог супруга.

Молбе, Молбе...

Нажалост, пред њеним условима затаврана су сва врата надлежних органа који су јој могли и требали помоћи! Писала је Славица молбе Комесеријату Републике Србије, хуманитарним организацијама, Умјетничком братству манастира Крка, Скупштини општине Смедеревска Паланка...

Онда је и „Прави одговор“ писао о њеној муци. Апеловао...

Ништа!

Тако пуних десет година!

ПРИВРЕМЕНИ СМЈЕШТАЈ

У спетембру прошле године, управо када су дјеца требала да пођу у школу, бар је тако Славици изгледало, освануо срећан дан! Од Скупштине општине Темерин, код Новог Сада, добила је спрат куће на привремену употребу. Потом се надовезује и друга радост, што је за њену породицу веома битно: добила је и стално запослење у Јавном комуналном „Лисје“ у Новом Саду.

Срећна и задовољна, Славица се са дјецом преселила у Темерин, а свекар и свекрва су, баш ових дана, намјеравали да се из Селца преселе код своје снахе. Надали су се, како каже Славица, да се сви нађу на окупу и отпочну са свијањем новог породичног гњезда.

Али није им се дало! Није зано гром за њен дотадашњи погром.

ГРОМ И ВАТРА

„Тог једанаестог априла“ прича нам од муке скрхана Славица, „баш када сам се враћала с посла, падала је јака киша. Нашла сам се испред куће када је сјевнуло и чуо се јак прасак грома. Нисам могла ни помислити да је ударио баш у кући у којој станујем...Авај! Угледала сам како кућа дим из мог стана. Потрчала сам, јер су у кући биле двије моје кћерке и мајка која дошла у посјету из Сремске Митровице. На сву срећу нико од њих није повређен. Убрзо су стигли ватрогасци, али све је било узалуд. Ватра је захватила читав спрат. Ствари које нису изгорјеле, вода их је уништила... Сада сам поново без смјештаја, одјеће, обуће, свега онога што смо протеклих десет година скупљали“.

ПРИТИЦАЊЕ У ПОМОЋ

Славица тренутно, са троје дјеце живи код пријатељице. Најстарија кћерка Илијана је на екскурзији. Али, када се врати, мораће и она код неке од својих пријатељица. Бар док поново не добију неки кров над главом.

Ипак, како нам рече Славица Маричић, из предузећа у којем ради, сви су јој притекли у помоћ. Од директора до људи из синдикалне организације. Доносе јој храну и одјећу.

„Надлежни из Скупштине општине Темерин покушавају, бар тако кажу, да им поново нађу приватни смјештај“, каже Славица.

Овога пута, надамо се, кућа ће бар имати -громобран.

*Објављено у часопису „Прави одговор“ 24. априла 2006.

РЕЗЕРВАТ ИЗБЕГЛИЧКИХ ДУША *

ПИШЕ МИОДРАГ МИЛОЈЕВИЋ

Кад је Љубан, после шест месеци проведених у загребачком затвору Реметинац пуштен на слободу, супругу Миру је нашао у колктивном центру у МЗ Пивара. Ту се почео упознавати са народом, ту је своје шале водио. Постао је омиљен и „легенда“, како се то каже у кафанском жаргону.

Отишао је Љубан а пре смрти се три месец радовао.

„Радово се за стан, радово се говорећи, добро сам се извукао!“

Како приповеда Мира, Љубан је последњих месеци, више пута спомињао: „Мили Боже, куд је наш новинар присто? Њега одавно нема к нама. А јој, Боже што сам ја волио ш њим шалити! Сад сам сретан, добили смо стан. Како нема новинара нашега да испричамо како нам је лијепо, да смо се смјестили“...

„Ајд Љубане, јес паметан, није њему сад да овуда ода“...

Ничим добрим нисам задужио Љубана, него сам му загорчао прве дане у избеглиштву. Пре девет година, када је Љубан стигао, објавио сам причу из хрватског затвора Реметинац. Љубан је свако би погодио, био заробљен у „Олуји“. На третман се није жалио, батине није спомињао или није смео. Али су и у затвору робијаши, и Љубан међу њима, збијали шале. Страшно је прошло, ране су се преболеле, а Љубан запамтио шале да заборави муку. Срби затвореници су били одвојени од Хрвата. Срби на горњем а Хрвати на доњем спрату. У таквим условима севне која варница, излети оштра реч. Речи које се редовно излетале Хрватима најчешће су биле : „Јебо вас Милошевић!“

Срби узвраћају „Јебо вас Туђман!“

ЗАМАГЉЕНИ ПРОЗОР; ДИМ И МАГЛА

Туђман је тада још био жив, али се правио да не чује. Можда није ни чуо!? Како су Срби прошли од затворских власти Љубан није говорио.

Неколико дана после објављивања текста, забри-

нути глас је назаво секретарицу и питао за адресу, несрећног Србина који је много пропатио у хрватском затвору. Рекло би се да непознати а добри

људи, хоће да помогну човеку у невољи. Испоставља се да су људи који су се јавили преко мене само лоцирали Љубана. Нашли га на поменутој адреси. Испоставља се да су се као хумани представили људи из државне безбејдности. Није Љубан псовао Милошевића него хрватски затвореници. Али Љубан је подвргнут „третману“ јер су његовом кривицом читаоци сазнали какво хрватски робијаши имају мишљење о Милошевићу. Шта је Љубан преживио у ДБ- није се сазнало. О томе није причао. Из хрватских улетео је у српске руке због хрватских робијаша. Прва Љубанова адреса у Крагујевцу је његова прва и велика љубав. У просторијама МЗ, налик на вагон, спаковало се тридесетак избегличких породица. Замагљен прозор, дим и магла наоколо. Ту је Љубан кренуо од куће до куће, трбухом за крухом. Ту је печео и „шале водити“

Што се послова тиче највише је са секиром у руци цепао дрва.

Са шалом је Љубан и умро. Знао је говорити земљаку Мићи.

„Ја ћу тебе водити у Хрватску и тамо оставити. Нађи тамо неку бабу. Ја ћу отуд да побегнем – а тебе ћу оставити. Ја ћу ић, тражит пензију“.

А Мићо вели: „Не, не! Тамо Никако“.

ВЈЕЧИТЕ ТАЈНЕ

У осам сати је Љубан пио кафу. После поноћи пада у кому, као да је шала у питању. Весело је Љубан, уз кафу прави шале на рачун Милкиних година:

„Оће Милка да се шминка“. Мало пре тога се поткачио са децом. Деци псују бабу и каже „да ће им Љубан пјеват у сватовима“.

Зашто Љубан помиње сватове кад говори са децом? У Босни му је, у сватовима, погинуо једини брат. „Мира мало зна о томе. И ту тајну је Љубан однео у гроб.“

„Била је свадба, Љубану се брат од стрица женио. Много весеља, много пуцњаве. И крај.“

До рата је Љубан променио неколико фирми. Радио је у жељезари у Сиску, највише је, десет година, провео у једној фирми у Чаковцу. Али пензије нема. Млад је он за пензију. Тек му је 63.

* Објављено у часопису „Прави Одговор“ октобар 2005.

године. Тако пише у крштеници. Много је млађи кад почне „терати шале са децом“. Кад би га човек чуо рекао би да су вршњаци.

Леп спровод је био. Људи су много плакали. Аца адвокат и Љиља његова жена, су поклопили ковчег. Шездесет људи је било на спроводу. Народ је донео пиће, жене подносиле колача. Љубан је био добар са свима њима. Кад му је било најгоре он се шалио...

Питам Миру да ли је после затвора, Љубан некада боравио у Хрватској. Мира се чуди.

„Не дај боже! Како би ишо ако се испрепадао? Па, где ћеш ић у ватру ако си се палио? Ја, и да сам гладан овде живим слободно, спавам мирно. Јесам сиромах ал поштено живим.“

ЖУТА ЗГРАДА СА ЖУТИМ ОЦАКОМ

Жута зграда са жутиим оцаком, даровала је швајцарска хуманитарна организација. Љубан добио станчић са именом и презименом на вратима. Поклон је електрични шпорет, фрижидер, судопера.

Истина, данас Мира нема шта да стави у фрижидер осим сокова што је народ поклатио Љубану за покој душе. А Мира их не пије него чува. То је народ поклатио Љубану.

Сија све ново у жутој згради, гдје је предвиђена просторија за дневни боравак, само је животстари и корисници су стари.

Данас је стање много теже, јер се Љубан кретао, дружио са нараодом. Понешто би зарадио, нешто

би му поклонили добри људи.

„Шта ћу, јадна, купила сам петнаест кила кромпира и петантак кила брашна. Немам за више! Давали су нам помоћ у једанаестом мјесецу. Свакоме по две хиљаде и двеста.“

Љубана више нема да да подршку: „Не брини ништа. Купит ћемо десетак кила брашна, да замесиш хлеба, десетак кила кромпира. Ми нисмо имали одакел куповати хлеба. Немаш, човече, одакле? Љубан се сналазио. Одлазио је у Пивару, тамо га људи познају, и зарађивао.“

Мира му је приговарала: „Љубане ти увек пешице? Још ови сто динара има. Ајд па се одвези, неколико пута“.

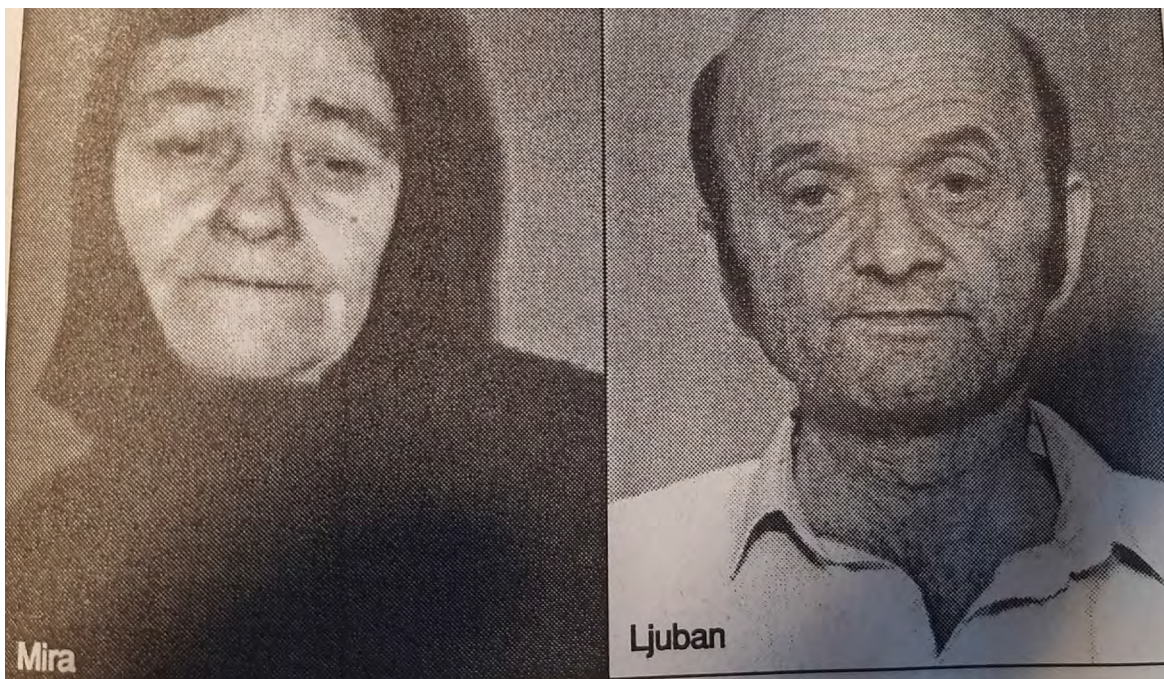
„Нећу Миро, онда немамо ни динара у кући“.

Таман ми је тих сто динара било кад је Љубан умро. Да Љубан није пушио имали би више. Он је ту цигару волио. И, ето тако, ишао радити. Они су му тамо куповали цигаре, неки пут кафу. Добри људи, Боже мили“.

У избегличком стану Љубан и Мира су имали телевизор. Она га је сад покрила, гурнула у ћошак и заборавила да постоји. Поклатила нам једна жена из Пиваре. Она добила нови од ћерке, па је стари дала нама. Ево Мири, па нека гледа, рекла је! Не би ја њега сад пустила. Јок! Раније чујем неке вјести- сад ништа“.

Мира у Хрватској ломила ноге и руке. Не познаје град, не може да креће. У колони јој је код Бања Луке, погинула рођена сестра. Како непокретна жена да сахрани Љубана?

Сто динара за сахрану

Швајцарски донатор је мислио на све. Пошто је зграда предвиђена за старе особе, предвидео је домаре. Домарима је, уз велики труд, пошло за руком да сахране Љубана. Са закашњењем од четири дана.

Љубан је, мора се признати, имао среће. Дани су ледени-хладнији од ноћи у којој је Љубан, пошто је завршио шале, испустио душу. Комесеријат за избеглице шаље домаре у Цнетар за социјални рад а Центар за социјални рад их шаље у Комесеријат. Домари се сами са собом сударају. Љубан још није постао држављанина Србије али је поднео захтев. Како објаснити Комесеријату да мртавац ништа не захтева.

Кад дође да пописује, Комесеријат, не питајући ништа, свима одређује избејеглички статус. Али кад наиђу проблеми, кад неко умре, укида статус. Поднели су захтев, биће држављани Србије а не избеглице.

Један од Љубанових пријатеља је и поп са којим је Љубан такође шале водио. Поп има зета, који је у тиму градоначелника. Љубанов случај је прослеђен управи гробља. Избеглице се сахрањују о трошку Комесеријата. Комесеријат за избеглице не одобрава средства док се мртавац добро не охлади. Тек кроз неколико месеци. А сахрана не може да чека јер процедура траје.

Љубановој смрти је предходила агонија, два дана и две ноћи.

После два дана Љубан је умро.

„Да не би од попа Милана Благојевића зета, да не би градоначелника, не би Љубан ни стигао на оно мјесто где је закопан. Не дају и готово. Ја немама одакле платити тридесет и пет хиљада за гробницу.

ГРОБЉЕ У ТРЊАКУ

Са сломљеном ногом Мира не може на гробље. Била је на сахрани и зна да Љубан није завршио у трњаку, у резервету за избегличке душе.

Неко се достојио да је избејеглички пут трновит, да је избејеглички пут трновит- па им је на гробље посејао трње. Трње само никло, као да су га сејали.

Љубан је завршио баш како заслужује. За њега се нашло место на врху. При врху гробља. До врха се стигао Љубане – спавај мирно.

Најгоре је, што Мира, данас гладна. Има шпорет, не кува на њему. Има фрижидер празан и хладан. У колективном центру је имала чиме да се занима. Имала је баштицу мало већу него Љубанов гроб.

„Јој што сам тамо имала салате, краставаца, бораније. Занимала сам се и нисам могла бити гладна“. Свако се жали на избејеглички живот, свакоме је мука у колективном центру. Али Љубан и Мира су свуд окружени добрим људима. Доброта долази изнутра.

„Никад се свађала нисам! Сад сам дошла овамо, па опет, нађем добар народ. Ови Косовљани, добри људи. Сакупили се сви кад је Љубан умро“.

Опело је било бесплатно, поп Милан је испратио пријатеља. Први пут су се срели а да међу њима није било шале. На сахрани, једини и последњи пут.

У Мирином избејегличком стану се слегле котарице, сокови, ракија, пиво... Донели добри људи. Нека Олга, са Пиваре, одштампала о свом трошку, па излепила плакате.

Иако Љубан „са свима био добар“ око сахране су настале перипетије. Домарка Мара каже.

„Кад смо пошли да преуземео леш испоставило се да цена није 700 него 1300 динара. То је требало платити. Нико не може да преузме Љубана, јер покојник није имао оверену здравствену књижицу“. У Комесеријату су чули стару причу да сахране нема док се средства не одобре. А поступак траје три месеца.

За три месеца ће се осушити сузе на лицу Аца адвоката и добрих људи, који су по зимском дану, плакали за Љубаном.

МОЈА „ОЛУЈА“*

ПИШЕ: МОМЧИЛО ШТРБАЦ

Нас осмеро: жена, мајка и петеро дјеце напуштамо Раштевић и наше двориште у првим часовима 5. августа 1995. Дјеца се опраштају од нашег пса, који нас испраћа за дужину ланца којим је био везан за своју дрвену кућицу, машући нам репом као и сваки пута... У два аутомобила потрпали смо нешто најосновније. Један аутомобил возим ја, а други мој шеснаестогодишњи син. Имамо и камионет. Дајемо га нашем комшији Милораду, који ће у њему најмање 15-ак људи повести у непознато.

Још да напоменем, остављамо кућу пуну свега. Иако је почетак августа у подруму још неначетих бачава вина. Жетва пшенице баш је била берићетна. У нашим раним виноградима таман почиње да зрије грожђе. Брескве се од рода преливале. У шталама крава и теле, стадо оваца, туке и остала перад...

На путу према Бенковцу и даље гужва, ал се поред тога путује. Појма немамо куда путујемо, идемо за колоном. Не спуштамо се према Книну. Од Пађена крећемо ка Србу. Једва се укључујемо у колону, са свих страна пристижу тужне караване. Ту нас и зора затиче. Према Србу се тако рећи гмили. У Срб осим нас пристижу и Личани од Лапца. Све закрчено. Иако сви идемо у једном правцу једва се помјерамо. Тек други дан у предвечерје стижемо до Суваје. Ноћ је, чујемо тешку механизацију која поравнава неке терене куда улазимо у Босну.

У јутарњим часовима (07.08.) стижемо у Босански Петровац. У нечијем дворишту ћемо се паркирати. Под крошњама дрвећа и воћа хлад потражити. Уморни изнемогли, гладни ту ћемо се окрепити. Јешћемо јањетину коју нам је неко се пут дао.

Све трговине и пекаре у Босанском Петровцу брзо ћемо испразнити. Тог 07.08.1995. многи из те непрегледне колоне око 10-11 сати угледат ће авион у ниском бришућем лету (којег сам и ја видео). Многи нису примјетили да авион има хрватске ознаке... Зато наглас коментаришу: «То авион гладном народу избацује векне крува»... Након пар секунди...недалеко од нас чује се експлозија...још појма немамо да је авион изручио

смртоносни терет. Так навечер тог дана полазећи према Бања Луци пролазимо крај камиона и аутомобила који још догорјевају...не вјерујемо очима.. јел то видимо угљенисане људе...мирис запањених конзерви голица нам чуло мириса...Немамо ни на крај памети да се међу угљенисаним тјелима налазе и тјела наших комшија и познаника. Отац и деда малог Саве, који је са нашом Каролином завршио други разред...

...

Ноћу пролазимо не заустављајући се кроз Бања Луку. Настављамо према Србији. Више нема проблема. Путујемо релативно брзо. Уз пут има горива, хране...

Врло брзо долазимо до Бјељине. Од Бјељине према Србији у близини су два гранична прелаза: Рача и Павловића Ђуприја. Упућују нас преко Раче...већ нас уз пут очекује «организованији приступ» храни и пићу (мислим у Дворовима поред Бјељине).

Да пређемо тих пар десетина километара (до Раче) треба ће нам близу 24 сата. Колона иде врло споро, многи пјешеке одлазе по пар км у извидницу...

И коначно 08.08. око 6 сати послије подне улазимо у Србију. Од Раче идемо према Кузмину гдје се укључујемо на аутопут Загреб-Београд.

Све су наплатне рампе подигнуте (не наплаћује се путарина). На свим излазима са аутопута полиција која усмјерава према Југу.

Ми смо имали среће. Свраћамо у Београд код наших познанина Шева. Свих нас осмеро великодушно примају у свој стан, иако код њих већ борави четворочлана избјегличка породица, и налазе се у приправности да приме још рођачких и познаничких породица.

Ту ћемо се окрепити, и по први пута од поласка окупати, одспавати и мало одахнути.

Сутра дана 09.08. наши домаћини воде нас у Инђију и дају нам на располагање (наравно бесплатно) своју кућу.

Иако нас је осмеро, кућа је комотна па се лијепо смјештамо. Ујутро 10.08. одлазимо до Црвеног крста да се пријавимо као избјеглице. Добијамо сви избјегличке легитимације. Са њима можемо да идемо у магацин Црвеног крста да подигнемо одређен број кг. брашна, уља, шећера, тоалет папира итд...

За пар дана нашој осмочлавној породици придружиће се још два члана, наши пријатељи из Коре-

*Калина-инфо, 30. октобар 2022

нице. Сад нас је укупно десетеро, сви смо се смјестили у ту кућу, за све има мјеста. Нормално функционишемо, имамо гдје да спавамо, да се окупамо. На располагању имамо поприлично велико двориште које се наставља шљивиком. Шљиве таман дозревају и опет од рода прељевају...

Након само неколико дана у глуво доба ноћи (1-2 сата ноћу) чујемо неко лупање на вратима.

Пале се свјетла...видимо униформисана лица, наоружане дугим цјевима. По нечијем наређењу «приводе» све способне за војску. «Остатак Крајине» треба да се брани.

А зашто нас по ноћи приводе? Ваљда да шири јавност не види! Нисам им довољан ја, него провјеравају и мога 16.то годишњег сина. Чекају да се обучем па да ме воде. Сва моја дјеца поустајала, плачу, јаучу...најмлађа ћерка (још ни у школу није пошла), ухватила се за мене... «Оставите мога тату», «куда га водите»... Је ли то одлучило? Имао сам и неке папире од раније да се ослобађам војске?

Углавном, одвели су ме у станицу, узели изјаву и вратили ме кући...многи нису имали среће као ја тај дан...

Први дани и мјесеци по доласку у нову средину проћи ће у навикавању... Жал за изгубљеним завичајем никад нас неће напустити. Почетком школеске године дјеца полазе у школу. Најмлађа дјевојчица полази у први разред. Једна од дјевојчица одлази у Грчку, примит ће је једна дивна породица, која има двоје дјеце приближно њеног узраста. Невјероватно брзо ће научити Грчки језик и кренути у трећи разред. Кући ће доћи тек по завр-

шетку школске године... Ти добри Грчки домаћини доћи ће код нас у Инђију да нас посјете, пуне руке свега ће донијети...

Не навикли да живимо од туђе помоћи, прихватамо се било каквог посла. Само да нешто зарадимо и да се прехранимо. Као и многи почињемо радити на пијаци, и у завичају смо ишли на пијаци, гдје смо углавном продавали своје производе. Овдје морамо ићи у набаву и туђу робу продавати... Углавном преживљава се некако. Редовно подносимо молбе УНХЦР-у за исељење у треће земље. Немамо среће, годинама нас одбијају... Старија дјеца завршавају школу и одлазе...Најстарија ћерка удаје се већ 1998. Син одлази у иностранство... Још једна ћерка 2000. одлази у Швајцарску, гдје након неког времена заснива своју породицу...и четврто дјете по реду одлази за сетром у Швајцарску и заснива своју породицу... Најмлађа завршава мастер студије, у околини Н. Сада заснива породицу...

Данас на прагу уласка у осму деценију живота могу да будем сасвим задовољан...петеро дјеце, осмеро унучади

Ја сам се напокон скућио и то у истој оној улици гдје сам провео прве избјегличке године живота. Са пријатељима Шевама који су нас великодушно примили тад кад смо дошли, редовно испијамо кафу и по коју ракијицу коју М. Шево пече од истих оних шљива које су нас те 1995. дочекале у дворишту. Причамо о прошлим данима, и са радошћу дочекујемо дјецу и унучад.

Свадба најмлађе кћери

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

МИГРАНТИ, КРАЈИШНИЦИ И ЊИХОВА ПОНУДА *

ПИШЕ: САВО ШТРБАЦ

Садашње избеглице су много организованије и снажљивије од нас из деведесетих

Некако у сенци недавног „царинског рата” између Хрватске и Србије остале су јавне понуде крајишких Срба о уступању њихових имања, која су напустили пре 20 година пред „Олујом”, мигрантима са Блиског истока. Подсећања ради, управо је „Политика” прва почетком септембра писала о понудама Владимира Дмитровића и Милована Будимлије њихових кућа у Глини и Плашком. Председник Савеза српских удружења Севернобачког округа Саша Граворац предао је средином овог месеца министру Александру Вулину допис и замолио га да званично буде упућен Влади РХ, у којем избегли из Хрватске нуде своје куће и друге објекте избеглицама са Блиског истока. Недељу дана касније Скупштина и Влада РСК у прогонству упутили су заједнички имељпредседнику Европског савета, у којем предлажу да ЕУ откупи или узме у закуп имовину крајишких Срба у Хрватској и понуди је мигрантима.

Српски медији су са симпатијама писали о емпатији Крајишника као бивших избеглица према новим, док се коментари у хрватским медијима могу свести на став како Срби „дарују мигрантима куће, да би их на даљински управљач искористили у борби против Хрватске”. На крајишке добронамерне понуде једино се до сада нису оглашавали потенцијални „даропримци”. Очито зато што су им циљ најбогатије и правно најуређеније државе Европе, међу које не спадају ни Србија ни Хрватска. А да би толики разнолики народ из разних држава азијског и афричког континента имао исти циљ, неко их је морао информисати и организовати. То говорим из сопственог искуства са крајишким егзодусом од пре 20 година. Нама је и пут од Книна до Београда био веома дуг и са много препрека, иако смо били „своји међу својима”.

**Објављено у дневном листу „Политика”,
1. октобра 2015.*

Истина, ми смо, нас вишеод 220.000, били у једној непрекинутој колони и нисмо имали проблема са оријентацијом. Наиме, кроз Босну смо имали једну једину руту, коридором, па је само требало пратити оне испред. По уласку у Србију такође нисмо имали проблема са рутама пошто нам је полиција непогрешиво показивала пут за Косово. А ови садашњи мигранти, у много мањим групама, пролазе кроз десетине држава и, за разлику од нас, немају властитих превозних средстава, па користе све врсте превоза, не либећи се ни пешачења. И много су храбрији од нас. Ми смо бесговорно слушали полицију која нас је усмеравала на Косово или нас хапсила и враћала на ратиште у Босну, па и упућивала на Арканов „голи оток” у Ердуту. А Сиријци знају и да се потуку с полицијама држава кроз које пролазе.

Посебно ме фасцинира њихово непогрешиво проналажење илегалних граничних прелаза, као рецимо последњих дана на српско-хрватској граници, што је и довело до петодневне блокаде границе. Док сам слушао хрватског премијера како за време „царинског рата” прозива Србију због тога што њена полиција „намерно доводи мигранте на те илегалне прелазе”, за које његов министар полиције каже да их ни он, као искусни извиђач, не би могао пронаћи, мислио сам да је у праву. Међутим, кад је српски премијер објаснио да се Србија „не меша у избор мигрантских рута”, већ да је то искључиво њихов избор, поверовао сам њему, пошто сам се и сам, више пута намерно обилазећи београдску аутобуску и железничку станицу, уверио да они заиста сами одлучују којим путем ће се даље кретати.

Садашњи мигранти су много организованији и снажљивији од нас из деведесетих. Верујем да им у томе помаже интернет, на којем се са новим генерацијама мобилних апарата може видети сваки делић земаљске кугле и све информације „брзином светлости” преко друштвених мрежа преносити осталима.

Веома ми је драго да за несрећнике који беже од рата из далеких азијских и афричких земаља нема чврстих граница и несавладивих препрека и да се Хрватска, која нас је протерала, и Србија, која нас је примила, такмиче ко ће их боље угостити.

То значи да су и ове две државе, за које смо ми Крајишници судбински везани, веома напредовале у исказивању емпатије за несрећнике који су остали без имања и завичаја. Али ми смета то што Хрватска и даље показује антипатију према нама Крајишницима као својим некадашњим државља-

нима. Због тога у понудама наших имања у Хрватској мигрантима, поред истинске жеље да им се помогне, има мало и ироније.

Избеглице из Сирије, Авганистана и других земаља 2015.

ПЛИЈЕН*
(ИЛИ: ИМА НЕКА ТАЈНА ВЕЗА)

ПИШЕ: ПЕРО Б. ПОПОВИЋ

-...? Невјероватно. Просто не могу да вјерујем – рече у телефонску слушалицу непознатој особи.

-Ето и то се дешава...

-Извините како рекосте да се зовете?

-Јелица. Јелица С.

-Збиља невяероватно. А како сте ме уопште пронашли?

-То је дуга прича. Преко Црвеног крста.

-Боже!

* * *

Удобно заваљен у фотољу, с упаљеном цигаретом у руци, проћелави Македонац Јордан Ј. У стану своје роднице Ане, у хрватском градићу на Јадранској обали, шарао је погледом по овећој библиотеци њеног мужа и свог зета Анте Ј. Било је касно љето 1996. Године и тога дана му се није ушло на плажу. Сутра се враћа у Скопље и данас ће се, како то често зна и код куће, мало дружити с књигама. Кад му, већ за који дан, заредају поправни, обавезе у испитним комисијама и његови незаинтересирани ученици, за то неће имати времена.

Устаде, приђе полицама и за око му одмах западне наслов „Студентски бунт и друштво“ Мирка Арсића и Драгана Р. Марковића. Опари га к’о –жива ватра! Журно (к’о да ће му утећи), извуче књигу –укосо, преко доње половине плавичастих корица, црвеном бојом крупно отискана бројка ’68. – и поче насумице да је прелистава. Треће издање.

Испод наслага прошлости, заувијек похрањених у његовој глави, очас му искрсну вријеме бунтовне младости и онај метеж првог јунског понедељка код новобеоградског подвожњака.

Док управљају аматери, страдају пролетери!

Будимо реални, тражимо немогуће!

Доле кнежеви социјализма!

Доле црвена буржоазија!

* * *

**Одломак из књиге “Пићерин за Крајину” аутора Пере Б. Поповића, издавач СКД “Зора” 2004.*

Зар је већ прошло скоро тридесет година? – прерачунава се са жалом и досјећа епилога јунских гибања послјије којих је, разочаран, отпутовао на ферије у Скопље. Тог варљивог лета ’68.

-Социјализам с људским ликом, то је рјешење за ову земљу – одзвањају му у ушима ондашње рјечи његовог будућег зета Анте.

-Со саборците на Тито који ги изневериа принципете на социјализмот – чује себе, Букуњиновог ученика: младог, чупавог, разбарушене црне косе и обраслог у браду.

-Социјализам и самоуправљање, што неко каза, треба да прожимају све поре друштва, од врха до дна – повишеним тоном убјеђује га Анте.

-Така и лично зборувам. И во тоа немаме разлики. Затоа мислим дека ти, со твојата памет, никогаш нема да бидеш нит добар, нити послушан офицер – солидарисао се Јордан.

У магновењу, пролијећу му реченице ужарених, бескрајних расправа са Антом, тада већ вјерником његове роднице Ане.

Као на филму, једна за другом, нижу му се слике тих врелих дана, кадар по кадар.

Он апсолвент социологије, жустро објашњава да су студенти наивно повјеровали у Брозово телевизијско обраћање „свјесној омладини“ у недјељу увече, 9. јуна, а Анте га увјерава да ће друг Тито одржати обећање и свестрано се заложити за рјешавање свих питања које су студенти покренули.

Тада је, непримјетно, почело да се намотава клупко једног необичног пријатељства, чије тајенствене нити се никада до краја неће размрсити, али ни покидати.

Анту – тек што бијаша изашао са Академије-млађаног потпоручника ондашње ЈНА, родом из неког малог миста у Далмацији, на прву службу у држави окруженој БРИГАМА (нека млађи читаоци потраже објашњење од оних који су школе похађали у СФРЈ), упутише – по националном кључу, како се то онда радило – у главни град Социјалистичке Републике Македоније. Ту ћу с Аном засновати породицу и провести неколико незаборавних година на обалама Вардара.

* * *

-То је мој једини ратни плијен – синуше Јордану изненада и вратише га у стварност Антине ријечи од прије неколико дана док, непомичан, нијемо лута очима по његовој библиотеци, библиотеци

бившег официра ЈНА и бившег часника Хрватске војске и мужа његове родице Ане.

-?

-Откако сан чуо да су моје у породичној кући у О. спаљене, једино ћа сам радија – скупља сан либре. Да не заврше ка моје. Нит сан убија, нит сам кра туђу муку! Само сам шпија да књиге шавам, вирујеш?

-Као да не те познавам! Никога од тебе нисам ни очекував дека можеш да бидеш слепи послушник на Ха-Де-Зе!

* * *

Јордан знатижељно загледава редове уредно посланих књига на полицама, по својој прилици, прављеним по поруци. Гурну онај „Бунт“ натраг, чешкајући се по просиједој професорској бради. Зажмири и пође – несвејесно намјештајући прсте лијеве шаке у а-мол на невидљивим жицама замишљене гитаре – да пјевуши своју носталгичну химну:

-Поклањала си, ал' си крала
и невјерна си била ти,
не, сувише ми ниси дала,
о младости, о младости
о, младости моооја

Онда се тргну, дозво себи и поглед задржа на низу дјела са ћириличним насловима. Заинтересован, извуче једно, на корицама: „Антологија народних јуначких пјесама“, приредио Војислав Ђурић; окрену прву страницу и, при врху удесно, уочи блиједи натпис. Графитном оловком бијаше исписано: „Сања Ш. - Филолошки факултет у Београду, купљено у Београду, 26. X. 1987“. Врати је на полицу, па узне следећу: „Историја старе српске књижевности“ Димитрија Богдановића. И опет на првој страници – изблиједела слова, исти рукопис, исто име...Збуњен, изусте наглас:

-Сања Ш. – Филолошки факултет, у Београду... али је ова купљена у Новом Саду 27.XII.1992.

И Јордан радознало крену да вади и враћа на иста мјеста једну по једну књигу из тог реда...Милош Црњански „Есеји“, Павле Ивић „Избаварани огледи-о славенским језицима и дијалектима“...на свима исто: Сања Ш. – Филолошки факултет у Београду...

-Ц, ц, ц, ц – врти запрепаштено главом. Слично је и он радио док је студирао.

* * *

Тог ће му поподнева док се паковао за пут, Анте између два гутљаја домаће жутине, узвратити

- А, јебен ти курбу госпу и бога прасца, ћава ти брани! Исукрста ти, узми и носи ако ш је само наћи!

- Немај бриге.

* * *

У Глуво доба ноћи, пролазећи кроз Београд, Јордан у свом офуцаном „југићу“ застаје на једној бензинској пумпи.

Stranger in the Night телефонира својој пријатељици из студентских дана и моли је за услугу.

Унапријед зна, прихватиће. И она је шездесетосмаш

-...

-Не, Не, адресата не ми позната.

- Да ли си ти, Јордане, бре нормалан?! Па, како онда мислиш да је нађем?

-Ке ти објасним! Покушај...

-...

Јелица С. подигла је телефонску слушалицу и на бројчанику окренула девет-осам-осам. По Јордановом савјету, затражила је број Црвеног крста.

Не прође много...

-Донио моје књиге? Невјероватно. Просто не могу да вјерујем - чула је с друге стране жице глас непознате особе, која јој је неки минут прије потврдила да се зове Сања Ш., да је студирала на Филолошком факултету у Београду крајем осамдесетих и почетком деведесетих, да је на свакој књизи купљеној у том периоду на првој страници, при врху удесно, графитном оловком исписивала име и презиме...

П.С. Зна се још да је Сања Ш. избјегла у „Олуји“ 1995.из Книна – у вријеме када се по сулудој намери застрашујућих усрећитеља, „заслужних“ и за ову причу, рат, преселио у Македонију, почетком 2001. Позвала је Јордана да се с фамилијом, неко вријеме склони код ње у Београд.

-Ништа нема да се случи што до сега не се случило. Без грижи. Ке се написме уште некоја пијачка при следното гледање-одговори Јордан.

ВЕРУЈ У СЕБЕ*

ПИШЕ: КОЈ ТО (ДРАГАН БЕГИЋ, СИДНЕЈ)

...“Кад ти сви окрену леђа, када ти живот шамаре дијели можда ће неко тамо далеко, да се из срца весели!“...

Ово су стихови из песме „Вјеруј у себе, наше Бенковчанке песникиње Љубе Жежељ Петковић, које је писала 2015. године своје сину по његовом поласку у иностранство.

Давне 95-те, те мрачне и за нас погубне године, ми се повукосмо из родног краја пред налетом вишеструко бројније хрватске армаде. Многи од нас и без пребијене паре у џепу, кренусмо на пут без повратка, ка „мајци Србији“ на коју одувјек рачунасмо.

Јер и кад губиш, мајка опрашта и радује се што си остао жив, а све остало је мање важно. Тако и тада, почетком аугуста 95-те, мајка Србија дочека свог Крајишника, крвавог и израђаваног, али живог!

Мајка га прими у свој загрљај, повида му ране, нахрани га и утопли; обрише му сузе и улије наду, да није све готово; да ту није крај, већ заправо – нови почетак!

Док ће многи остати у Србији, други ће опет имати прилике за емигрирање. Пружиће им се Србија уточиште и довољно времена да се припреме за далеки лет, у неку од земаља које примају мигранте, и где се могу спојити са својом родбином која је већ од прије емигрирала и стекла неки кров над главом, да га неко време заједно деле, док се не снађу у новој средини.

Међу таквима сам био и ја лично.

Пријатељи из војске и родбина из Србије су ме срдечно дочекали, те сам могао бирати између останка или емиграције? Данас, после више од две деценије, настојим да као и остали Крајишници, не заборавим нашу прошлост, наше порекло, наш језик и нашу мајку Србију. Хвала Србији на свему што нам даде!

Хвала свим грађанима Србије који пружише макар привремено уточиште својој крајишкој браћи и сестрама, очевима, рођацима, пријатељима, из војске, кумовима, познаницима итд.; од којих данас многи, нарочито њихова деца и унучад широм света, заједно стреме у будућност која је створена за човека, а не за робота или за неку светску елиту такозваних „демократа“. Верујмо у себе! Бог да нас чува, и да нам моћи да пребродимо заједно и будућа искушења!

Небо над Србијом

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94

355.426(497.5)"1991/1995"(093.3)

ЗБРИЊАВАЊЕ и прихват избјеглица од стране појединих
породица 1991-1999. / главни и одговорни уредник Корана Штрбац.
- Београд : Удружење грађана "Калина", 2022 (Београд : Донат граф). -
89 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст.

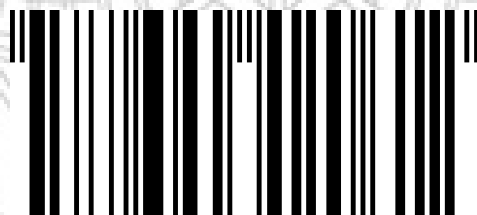
ISBN 978-86-904206-1-2

а) Грађански рат -- Хрватска -- 1991-1995 -- У успоменама

COBISS.SR-ID 80550409

КАЛИНА

удружење грађана

9 788690 420612